

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TOPKAPI SARAYI'NIN İKİNCİ AVLUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE KAYIP
MEKANLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif SAĞDIÇ

(160203001)

Anabilim Dalı: Mimarlık

Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan Fırat DİKER

Teslim Tarihi: 17 Mayıs 2018

FSMVÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 160203001 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Elif SAĞDIÇ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "TOPKAPI SARAYI'NIN İKİNCİ AVLUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE KAYIP MEKANLARI" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Hasan Fırat Diker**

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. İbrahim Numan**

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Gül Akdeniz

Fenerbahçe Üniversitesi

Teslim Tarihi : 17 Mayıs 2018

Savunma Tarihi : 19 Eylül 2018

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince kıymetli bilgi, birikim ve engin tecrübeleri ile tezime rehberlik eden değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'e en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Sarayda yürüttüğüm çalışmalar sırasında her türlü kolaylığı sağlayan, manevi desteğini ve tecrübelerini esirgemeyen Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Kutsal Emanetler Bölümü ve Arşiv Sorumlusu Sevgi Ağca Diker'e de ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmamda değerli görüşlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Semavi Eyice'ye, Prof. Dr. Gül Akdeniz'e, Prof. Dr. Hülya Tezcan'a, Prof. Dr. Gönül Cantay'a, Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu'na, sanat tarihçisi Hayri Fehmi Yılmaz'a, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü Hilmi Aydın'a, Dr. Nilay Özlü'ye, Doç. Dr. Deniz Esemeli'ye ve arkadaşlarım olan Topkapı Sarayı Müzesi Uzmanlarından Anılcan Sıçrayık'a ve Y. Mimar M. Esad Işıldar'a teşekkürü borç bilirim.

İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Rölöve Anıtlar Müdürlüğü, Topkapı Sarayı Müzesi ile EKOL Yapı İnşaat çalışanlarına ve emeği geçen herkese yardımlarından ötürü minnettarım.

Son olarak, hayatımın her döneminde maddi ve manevi destekleriyle yükümü hafifleten, tez sürecimde de asla yalnız bırakmayan canım annem Yasemin Sağdıç'a, babacığım Hakan Sağdıç'a ve biricik kardeşim Edanur Sağdıç'a teşekkür ederim.

Tez çalışmam ile bilim insanlarına katkıda bulunabilirsem kendimi mutlu sayarım.

Eylül, 2018

Elif SAĞDIÇ

Sanat Tarihçisi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	ix
PLAN LİSTESİ.....	xi
-RESİM LİSTESİ.....	xiii
-ÖZET	xix
-ABSTRACT	xxi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. KONUNUN AMACI.....	1
1.2. KAPSAM VE YÖNTEM.....	1
2. TÜRKLERDE SARAY YAPILARI.....	3
2.1 TÜRK-İSLAM SARAYLARI.....	3
2.2. SELÇUKLU SARAYLARI.....	6
2.3. OSMANLI SARAYLARI.....	9
2.3.1. ERKEN DÖNEM SARAYLARI.....	10
2.3.2. TOPKAPI SARAYI (YENİ SARAY, SARAY-I CEDÎD-İ ÂMİRE).....	20
2.3.2.1 BİRİNCİ AVLU (ALAY MEYDANI).....	26
2.3.2.2 İKİNCİ AVLU (DİVAN AVLUSU).....	35
2.3.2.3 ÜÇÜNCÜ AVLU (ENDERUN AVLUSU).....	44
2.3.2.4. DÖRDÜNCÜ AVLU (SOFA-İ HÜMAYUN).....	49
2.3.2.5 HAREM.....	52
3. İKİNCİ AVLUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE KAYIP MEKANLARI.....	59
3.1 BİZANS DÖNEMİ KALINTILARI.....	66
3.1.1 SARAY BAZİLİKASI.....	67
3.1.2 TEK NEFLİ YAPI.....	71
3.2. OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI.....	74

3.2.1. BÂBÜSSELÂM.....	74
3.2.2 KUBBEALTI.....	84
3.2.3. DIŞ HAZİNE.....	98
3.2.4. ADALET KULESİ.....	102
3.2.5. MATBAH-I ÂMİRE (MUTFAK AVLUSU).....	112
3.2.6. HAS AHIR.....	121
3.2.7. BEŞİR AĞA CAMİİ.....	130
3.2.8. ZÜLÜFLÜ BALTACILAR KOĞUŞU.....	134
3.2.9. BÂBÜSSAÂDE.....	137
3.3 KAYIP MEKANLAR.....	143
3.3.1. ESKİ DİVANHANE.....	144
3.3.2 YAZICILAR DAİRESİ.....	154
3.3.3 TELHİS KÖŞKÜ.....	160
3.3.4. KAPI AĞASI KASRI.....	162
3.3.5. AHIRLAR AVLUSUNDA SET ÜZERİNDE BULUNAN YAPI.....	165
4. SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	173
EKLER	
EK 1: ARŞİV BELGELERİ.....	181
EK 2: RÖLÖVE.....	183
EK 3: RESTİTÜSYON.....	184
EK 4: VAZİYET PLANI.....	185
EK 5: VAZİYET PLANI İKİNCİ AVLU.....	186
EK 6: İKİNCİ AVLUDAKİ OSMANLI DÖNEMİ KAYIP MEKANLARI.....	187
ÖZGEÇMİŞ.....	188

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
s.	Sayfa
T.M.M.O.B.	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu

PLAN LİSTESİ

Plan 2.1: Leşker-i Bazar Sarayı'nın plan şeması.....	5
Plan 2.2: III. Mesut Sarayı planı.....	5
Plan 2.3: Keykubadiye Sarayı topografik planı.....	8
Plan 2.4: Kubad Abâd Sarayı'nın vaziyet planı.....	9
Plan 2.5: 1861 tarihli Bursa Beg Sarayı Planı.....	13
Plan 2.6: 7 Nisan 1849 tarihli Edirne Sarayı planı.....	16
Plan 2.7: Topkapı Sarayı'nın rölövesi ve kuşbakışı görünüşü.....	25
Plan 2.8: Bâb-ı Hümâyûn'un rekonstrüktif çizimi.....	30
Plan 2.9: İkinci Avlu'nun vaziyet planı.....	35
Plan 2.10: Kubbealtı ve Adalet Kulesi bağlantısı.....	38
Plan 2.11: Topkapı Sarayı Üçüncü Avlu planı.....	45
Plan 2.12: Topkapı Sarayı planında Harem.....	54
Plan 2.13: Topkapı Sarayı Harem Dairesi Genel Planı.....	54
Plan 3.1: 1983 yılı onarımı için hazırlanmış peyzaj planı.....	65
Plan 3.2: İkinci Avludaki Bizans yapıları.....	67
Plan 3.3: Saray Bazilikası planı.....	68
Plan 3.4: Bazilika ile Dış Hazine binasının vaziyet planındaki yeri.....	70
Plan 3.5: 5. yüzyıla tarihlendirilen tek nefli yapı.....	73
Plan 3.6: Bâbüsselâm'ın rölöve krokisi.....	74
Plan 3.7: Kubbealtı zemin kat ve kurşunluk planları.....	85
Plan 3.8: Dış Hazine'nin zemin planı ile çatı planı.....	98
Plan 3.9: Adalet Kulesi 17. yüzyıl restitüsyon kesit ve cephesi.....	106
Plan 3.10: 19. Yüzyıl Adalet Kulesi restitüsyon kesit ve cephe.....	109
Plan 3.11: Adalet Kulesi günümüzdeki cephe görünüşü.....	110
Plan 3.12: Mutfakların rölöve planı.....	114
Plan:3.13: Has Ahır ve İmrahor Odası'nın plan ve cephe kesiti.....	122

Plan 3.14: İkinci Avludaki tespit edilen kayıp mekanlar	144
Plan 3.15: İkinci Avlu planında Eski Divanhane'nin konumu.....	145
Plan 3.16: 19. yüzyıl Üçüncü Avlunun yenileme projesi.....	150
Plan 3.17: 19. yüzyıl Üçüncü Avlunun yenileme projesi.....	151
Plan 3.18: Gurlitt tarafından çizilen Topkapı Sarayı planı.....	151
Plan 3.19: 1910 yıllarındaki Topkapı Sarayı planı.....	152
Plan: 3.20: 1/5000 Nazım İmar Planı.....	153
Plan 3.21: Yazıcılar Dairesi'nin konumu.....	155
Plan 3.22: Telhis Köşkü'nün konumu.....	160
Plan 3.23: Kapı Ağası Kasrı'nın bulunduğu mahal.....	163
Plan 3.24: Set üzerinde bulunan yapının konumu.....	169

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1: Alanya Sarayı kalıntıları.....	7
Resim 2.2: 1533 yıllarında çizilen Yenişehir minyatürü.....	11
Resim 2.3: Yenişehir Saray Hamamı'nın 1980 yıllarındaki fotoğrafı.....	12
Resim 2.4: Bursa Beg Sarayı.....	13
Resim 2.5: Edirne Sarayı gravürü.....	15
Resim 2.6: Edirne Sarayı'nın suluboya perspektif restitüsyonu.....	15
Resim 2.7: Giovanni Andrea Vavassore , Eski Saray.....	17
Resim 2.8: Giovanni Andrea Vavassore, Eski Saray.	18
Resim 2.9: 1537 tarihli minyatürde Eski Saray.	19
Resim 2.10: 1537 tarihli minyatürde Eski Saray detayı.	19
Resim 2.11: Günümüzde Topkapı Sarayı'nın genel görünümü.	26
Resim 2.12: Molla Tiflisi'nin Bâb-ı Hümâyûn tasviri.....	28
Resim 2.13: Mouradgea D'Ohsson, 1820 tarihli Bâb-ı Hümâyûn tasviri.....	29
Resim 2.14: Choiseul Gouffier'in Bâb-ı Hümâyûn gravürü.....	29
Resim 2.15: Bâb-ı Hümâyûn Kapısı.....	30
Resim 2.16: Birinci Avluda bulunan Su Terazisi.	31
Resim 2.17: Birinci Avluda bulunan Su Terazisi.....	31
Resim 2.18: Birinci Avluda bulunan Aya İrini Kilisesi.....	32
Resim 2.19: 1819 tarihli gravürde görülen Darbhane-i Âmire.....	33
Resim 2.20: 1819 tarihli gravürde görülen Darbhane-i Âmire.....	34
Resim 2.21: Birinci Avluda bulunan Çinili Köşk.	34
Resim 2.22: Bâbüsselâm.	36
Resim 2.23: Kubbealtı.	37
Resim 2.24: Adalet Kulesi.....	38
Resim 2.25: Dış Hazine.	39
Resim 2.26: İkinci Avluda bulunan Namazgah.....	39

Resim 2.27: İkinci Avluda bulunan Sohum Kitabesi.....	40
Resim 2.28: Beşir Ağa Camii.	41
Resim 2.29: Zülüflü Baltacılar Ocağı.....	42
Resim 2.30: Topkapı Sarayı mutfakları, Matbah-ı âmire.....	44
Resim 2.31: Bâbüssaâde.....	44
Resim 2.32: Arz Odası.....	46
Resim 2.33: Levni'nin minyatüründe III. Ahmed Kütüphanesi.....	47
Resim 2.34: III. Ahmed Kütüphanesi.	48
Resim 2.35: Hırka-i Saadet Dairesinin avludan görünümü.....	49
Resim 2.36: Revan Köşkü.	50
Resim 2.37: Bağdat Köşkü.....	51
Resim 2.38: İftariye Kameriyesi.	52
Resim 2.39: Dolaplı Kubbe.....	56
Resim 2.40: Cariyeler Taşlığı.	57
Resim 2.41: Valide Sultan Taşlığı.....	58
Resim 3.1: Vavossore'nin 1520 tarihli çizimi.....	59
Resim 3.2: 1584 tarihli minyatürde resmedilen İkinci Avlu.....	60
Resim 3.3: Jaspar Isaac'ın İstanbul gravürü.....	61
Resim 3.4: 1800 tarihli İstanbul planında Topkapı Sarayı.....	61
Resim 3.5: 1937 Yılı Hava Fotoğrafı.	62
Resim 3.6: 19. Yüzyıl sonlarına tarihlendirilen fotoğraf.....	64
Resim 3.7:, Mutfaklar tarafından Bab-üs Selam ve Namazgah' a bakış.....	64
Resim 3.8: Bâbüssaâde'den Bâbüsselâm'a bakış.....	65
Resim 3.9: 06.10.1937 tarihinde Akşam gazetesi haberi.....	66
Resim 3.10: 10.09.1937 tarihli Akşam gazetesi haberi.....	69
Resim 3.11: 5. Yüzyıla tarihlendirilen tek nefli Bizans yapısı.....	72
Resim 3.12: Tek nefli Bizans yapısı.....	73

Resim 3.13: Hartmann Schedel'in ağaç baskı resmi.	76
Resim 3.14: 1557 tarihli Süleymannâme minyatürü.....	76
Resim 3.15: 1581 tarihli Şehinşahname'de bulunan minyatür.	76
Resim 3.16: 1584 tarihli Hünernamede'de bulunan minyatür.....	77
Resim 3.17: 1584 tarihli Nakkaş Osman'ın minyatürü.....	77
Resim 3.18: I. Ahmed'in 16 yaşında iken tahta çıkış merasimi.....	78
Resim 3.19: Bâbüsselâm'ın girişinde bulunan kitabe.....	79
Resim 3.20: Bâbüsselâm'ın yazılı kitabesi.....	80
Resim 3. 21: Choiseul Gouffier'in 'Orta Kapoui' isimli gravürü.....	81
Resim 3.22: Joseph Schranz'ın 1837 tarihli suluboya resmi.....	81
Resim 3.23: Abdullah Freres fotoğrafında Bâbüsselâm.	83
Resim 3.24: 1942 senesinde onarım öncesi Bâbüsselâm.....	83
Resim 3.25: 18. Yüzyıla tarihlendirilen kalemişi bezemeleri.....	84
Resim 3.26: Hünernamede'de bulunan 1588 tarihli minyatür.	86
Resim 3.27: Şehinşahname'de bulunan 1592 tarihli bir minyatür.....	88
Resim 3.28: Melling'in 1719 tarihli İkinci Avlu gravüründen detay.....	89
Resim 3.29: Luigi Mayer'in 1788 tarihli suluboya resmi.....	89
Resim 3.30: 1790 tarihli İkinci Avluyu gösteren gravür.....	90
Resim 3.31: D'ohsson'ın albümünde eserde Kubbealtı.....	90
Resim 3.32: "Kubbealtı'na sadrazamın gelişi"	91
Resim 3.33: Kubbealtı girişinde bulunan onarım kitabesi.....	92
Resim 3.34: Kubbealtı girişinde bulunan onarım kitabesi.....	93
Resim 3.35: hşap oyma tavan göbeği.....	95
Resim 3.36: 1940'lı yıllarda Kubbealtı.....	95
Resim 3.37: Kubbealtı'nda Divan toplantı mekanından	96
Resim 3.38: 1943 onarımları sonrası Kubbealtı.....	96
Resim 3.39: Kubbealtı revağında bulunan korkuluklar.....	97

Resim 3.40: Kubbealtı'nın günümüzdeki durumu.....	97
Resim 3.41: 1584 tarihli Hünername minyatüründe Dış Hazine detayı.....	99
Resim 3.42: 1719 tarihli Melling'in gravüründe Dış Hazine detayı.....	100
Resim 3.43: D'ohsson'ın 1790 tarihli gravüründen Dış Hazine detayı.	100
Resim 3.44: 1940 yıllarında Dış Hazine.	102
Resim 3.45: Dış Hazine'nin günümüzdeki durumu.	102
Resim 3.46: Hartmann Schedel'in ağaç baskı resmi.....	104
Resim 3.47: Arifi'nin minyatüründen Adalet Kulesi.....	104
Resim 3.48: Nakkaş Osman'ın minyatüründen Adalet Kulesi detayı.....	105
Resim 3.49: Nakkaş Osman'ın minyatüründen Adalet Kulesi.....	105
Resim 3.50: Villem Van de Volde İstanbul panoraması.....	107
Resim 3.51: Grelot'un İstanbul panoramasından Adalet Kulesi detayı.....	107
Resim 3.52 : Loos Cornelius'un İstanbul panoramasından detay.....	108
Resim 3.53: Robertson'un fotoğrafından detay.....	108
Resim 3.54: 1860 yılına tarihlendirilen Adalet Kulesi fotoğrafı.....	109
Resim 3.55: 1951-1967 yıllarında Adalet Kulesi onarım çalışmaları.....	111
Resim 3.56 : Onarım öncesi sütun başlıklarındaki bozulmalar.....	111
Resim 3.57: Adalet Kulesi'nin günümüzdeki durumu.....	112
Resim 3.58: 1481 tarihli Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul Haritası	113
Resim 3.59: 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han'	115
Resim 3.60: 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han'	116
Resim 3.61: Francesco Scarella, Topkapı Sarayı gravürü.....	117
Resim 3.62: D'Ohsson'un 'Divan Avlusu'	118
Resim 3.63: 18. Yüzyıla tarihlendirilen anonim suluboya resim.....	118
Resim 3.64: 1819 tarihli Melling'in gravüründen mutfaklar detayı.....	119
Resim 3.65: 1943 onarımlarından önce Mutfaklar.....	120
Resim 3.66: 1943 yıllarında Yağhane cephesindeki ahşap yapılar.....	120

Resim 3.67: Yıkılan Vekilharç Daireleri.....	121
Resim 3.68: Has Ahır avlusu.	123
Resim 3. 69: Has Ahır Avlusu'ndaki onarım kitabesi.....	124
Resim 3.70: 1800 tarihli İstanbul planında Ahırlar Avlusu detayı.....	125
Resim 3.71: 1939 yılında Ahırlar'ın durumu.	126
Resim 3.72: Onarım çalışmaları sonrası Ahırların cephesi.....	126
Resim 3.73: 1939 yılında Has Ahır kapısının durumu.	127
Resim 3.74: Ahırlar'da bulunan onarım kitabesi.	127
Resim 3.75: 1939 yılında İmrahor Odasının durumu.....	128
Resim 3.76: 1940-1941 yıllarında İmrahor Odası'nın durumu.	128
Resim 3.77: 1939 yılında Has Ahır'ın içinin durumu.	129
Resim3.78: 1941 yılı onarımları sonrası Has Ahır.	129
Resim 3.79: 1939 yılında Beşir Ağa Cami'nin durumu.....	130
Resim 3.80:1939 yılında Beşir Ağa Cami'nin içinin durumu.	131
Resim 3.81:1940 onarımlarından sonra Beşir Ağa Cami'nin içi.	131
Resim 3.82: Beşir Ağa Cami'nin güney cephesi.	132
Resim 3.83: Beşir Ağa Cami'nin doğu cephesi.	133
Resim 3.84: Beşir Ağa Camii Hamamı.	133
Resim 3.85: Zülüflü Baltacılar Koğuşu onarım kitabesi.....	135
Resim 3.86: Teberdar Odası'nda bulunan onarım kitabesi.	136
Resim 3.87: Koğuş girişinde bulunan taş çeşme kitabesi.	136
Resim3.88: 1520 tarihli Süleymanname'de Bâbüssaâde.	138
Resim 3.89: Hünername'de bulunan minyatürden Bâbüssaâde detayı.....	138
Resim 3.90: Şehinşahname'de bulunan 1592 tarihli minyatür.....	139
Resim 3.91: Bâbüssaâde onarım kitabesi.	139
Resim 3.92: Babüssade'ye ait olduğu düşünülen selsebillerden.	141
Resim 3.93: Konstantin Kapıdağlı'nın yağlıboya tablosu.....	141

Resim 3. 94: Choiseul Gouffier'in gravüründe Bâbüssaâde.	142
Resim 3.95: Abdullah Freres'in Bâbüssaâde fotoğrafı.	142
Resim 3.96: Bâbüssaâde ve duvarda bulunan perspektifli resim.....	143
Resim 3.97: Hünername'de bulunan minyatürde Eski Divanhane detayı.	147
Resim 3.98: Hünername'de bulunan minyatürden Eski Divanhane detayı.....	147
Resim 3.99: Luigi Mayer'in suluboya resminden Eski Divanhane detayı.....	148
Resim 3.100: D'ohnsson'ın gravüründen Eski Divanhane ayrıntısı.	149
Resim 3.101: Melling'in İkinci Avlu gravüründe Eski Divanhane detayı.	149
Resim 3.102: 19. yüzyılda yapılmış suluboya resim.....	152
Resim 3.103: 1915 yıllarına tarihlendirilen fotoğraf.....	154
Resim 3.104: Hünername minyatüründe Yazıcılar Dairesi detayı.....	156
Resim 3.105: Grelot'un gravüründen Yazıcılar Dairesi detayı.....	157
Resim 3.106: 1788 tarihli suluboya resimden Yazıcılar Dairesi detayı.....	157
Resim 3.107: Melling'in gravüründen Yazıcılar Dairesi detayı.....	158
Resim 3.108: Yazıcılar Dairesi'nin kalıntıları.	159
Resim 3.109: Yazıcılar Dairesi kalıntıları.....	159
Resim 3.110: Melling'in gravüründe görülen Telhis Köşkü detayı.....	161
Resim 3.111: Kubbealtı'nın önünde bulunan duvar kalıntısı.....	161
Resim 3.112: Abdullah Frères fotoğrafından Kubbealtı.....	162
Resim 3. 113: 1748 tarihli Topkapı Sarayı su planı.....	164
Resim 3.114: Kapı Ağası Kasrı yapısı izlerinin bulunduğu yapı.	164
Resim 3.115: Grelot'un 1681 tarihli gravürü.....	166
Resim 3.116: 1710 tarihli Cornelius Loos'un İstanbul panoraması.....	167
Resim 3.117:1750 tarihli J. Rocque gravürü.....	167
Resim 3 .118: Melling'in 1819 tarihli İkinci Avlu gravürü.	167
Resim 3 .119: Set üzerinde bulunan yapının günümüzdeki durumu.	168
Resim 3.120: Set üzerinde bulunması gereken yapının konumu.	168

ÖZET

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı sultanları Eski Saray'da ikamet etmişlerdir. Yeni Saray (Topkapı Sarayı)'ın inşasıyla birlikte yaklaşık dört yüzyıl konut ve devletin yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. Topkapı Sarayı, tarihi yarımadanın Marmara, Boğaziçi ve Haliç'e hâkim olan burnunda konumlandırılmış olup, dönemlerine göre çeşitli mimari değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmıştır.

Sarayın idari merkezi ve hizmet avlularının bulunduğu ikinci avlu, Babu's-selâm ile Babu'ssaâde arasında konumlandırılmıştır. Günümüzde ikinci avluda; Divanhane (Kubbealtı ile Divân-ı Hümayun), Dış Hazine, Adalet Kulesi, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Has Ahırlar avlusu ile mutfak avlusu bulunmaktadır.

Çalışmada, fetih öncesinden başlanarak kronolojik olarak günümüze kadar İkinci Avluda bulunan yapıların geçirdiği dönüşümler sunulmuştur. Yazılı ve görsel kaynaklardan anlaşıldığı üzere avlunun geçirdiği tarihsel değişimde yıktırılan ya da bakımsız kalması dolayısıyla yıkılan tarihi mekanlar kayıp değerler olarak belgelenmiş ve araştırma kapsamında özel olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Topkapı Sarayı, İstanbul, Osmanlı, Bizans, Kayıp Mekanlar.

ABSTRACT

The Ottoman sultans had used “the Old Palace (Eski Saray)” as their home after the conquest of Constantinople. When New Palace (Topkapi Palace) was built, they started using it as their home and the headquarters of their sultanate for four hundred years. Topkapi Palace which is located at the historical peninsula, overlooking the Marmara Sea, Bosphorus and Golden Horn, has been improved/regenerated in various architectural ways during the reigns of each of the sultans.

The Second Courtyard of the Topkapi palace (where all bureaucratic offices and service offices are located) was in between the Bâb al-Salam and Bâb al-Saade gates. A present time, at the Second Courtyard there are palace kitchens, Dîvanhane (Kubbealti and Dîvân-i Humayun), an outer treasury (Dış Hazine), a Tower of Justice (Adalet Kulesi), the Dormitories of the Halberdiers with Tresses (Zülüflü Baltacılar Koğuşu), imperial stables (Has Ahırlar) and Beşir Agha Mosque.

In this study, the transformations of structures of the buildings in the second courtyard have been chronologically presented, as from pre-conquest period until today. When we have focused on written documents and photos, we have recognised that some buildings which were ignored and demolished/collapsed were registered as lost values in the second courtyard which has transformed through the centuries.

Key Words: Topkapı Palace, İstanbul, Ottoman, Byzantine, Lost Places.

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı

II. Mehmed'in 1453 senesinde İstanbul'u fethetmesinden sonra II. Mehmed (1451-1481), Süleymaniye Camii ve Beyazıt Camii arasında, günümüzdeki İstanbul Üniversitesi'nin Rektörlüğü'nün ve merkez binasının bulunduğu yerde, 'Sarayı-ı Atik' olarak isimlendirilen Eski Sarayı inşa ettirmiştir. Eski Sarayı'nın kent dokusu içindeki yerinin büyümeye elverişli olmaması nedeniyle, Sarayıburnu'na Sarayı-ı Cedid adı verilen Topkapı Sarayı inşa edilmiştir.¹ Osmanlı sultanlarının ikamet ettiği ve devletle ilgili önemli kararların alındığı Topkapı Sarayı, zaman içerisinde çeşitli mimari değişiklikler geçirerek günümüze ulaşmıştır. Bu bağlamda Topkapı Sarayı, geleneksel Osmanlı Sarayı Mimarlığı'nın en önemli ve kapsamlı mevcut sarayı örneğidir.²

Topkapı Sarayı başlıca Harem, Enderun, Birûn olmak üzere üç ana bölümden ve hizmet avlularından meydana gelmektedir. Birûn'un önemli bir bölümü olan Divan Avlusu (İkinci Avlu), Osmanlı Devlet Yönetimi'nin kuruluş itibarıyla yapıldığı yerdir.

Bu tez çalışmasında, Topkapı Sarayı'nın '*adalet meydanı*', '*divan meydanı*' olarak da kaynaklarda geçen İkinci Avlu³, fetih öncesinden başlayarak günümüze değin kronolojik olarak tarihçesi ve geçirdiği dönüşümler ele alınarak İkinci Avludaki mevcut yapılar, izleri belli olan ve izleri belli olmayan yapılar yazılı ve görsel kaynaklardan hareketle yerinde yapılan incelemeler doğrultusunda değerlendirilecektir.

Fetih öncesinde İkinci Avluda bulunan Bizans ve sonrasında Osmanlı Dönemi Topkapı Sarayı'na ait mekân, bina ve meydana görülen değişimin tespit edilmesine yönelik olan tezde, elde edilecek yeni bilgilerle günümüzde ayakta olmayan bina ve diğer unsurların gözler önüne serilebilmesi amaçlanmıştır.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusundaki çeşitli nedenlerden dolayı günümüze ulaşamayan kayıp mekân, bina ve alanların tespit edilmesine çalışıldığı bu tez

¹ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.296.

² Hasan Fırat Diker, "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı", **Yapı Dergisi**, Sayı: 409, 2015, s. 166.

³Semavi Eyice, **Topkapı Sarayı**, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985, s. 13.

alışmasında, konu ile ilgili mevcut yayınlanmış ve yayımlanmamış kaynaklar incelenmiştir. Yayınlanan kitaplar, lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler ve sempozyum bildirileri, kazı raporları, arşiv belgelerine ulaşmak amacıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve İstanbul'da bulunan üniversite ile Devlet Kütüphaneleri'nde çalışmalar yapılarak bilgi, belge ve dökümanlar toplanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Türklere saray yapıları, Selçuklu sarayları, Erken Dönem Osmanlı sarayları ve Topkapı Sarayı'nın tarihçesi yer almaktadır. Bu bölümde, Topkapı Sarayı'nın mimari özellikleri ve sarayı oluşturan dört avlu mevcut yapılarıyla birlikte sunulmuştur.

Üçüncü bölümde; İkinci Avluda bulunan mevcut yapıların dönüşümleri seyyahlar, arşiv belgeleri, minyatürler, gravürler, fotoğraflar gibi verilerden faydalanılarak anlatılmıştır. Birtakım nedenlerden dolayı günümüze ulaşamamış mekanlar ise avluda bulunan kalıntılardan, izlerden hareketle, yazılı ve görsel kaynaklar ışığında tespit edilmiştir.

Sonuç bölümünde; Kuruluş Dönemi'nde ve sonrasında yapılan yapıların onarımlar sonucu ne gibi değişiklikler geçirdiği, İkinci Avlunun zaman içerisinde değişip değişmediği ve kaybolan yapıların hangileri olduğu sorularına cevap verilmiştir.

2. TÜRKLERDE SARAY YAPILARI

2.1. Türk- İslam Sarayları

Türklerde ‘saray’ kelimesi kullanılmadan önce ‘*Türk Kağan’ın oturduğu yer*’ veya ‘*otağını kurmuş olan bir karargâh*’ anlamına gelen ‘ordu’ kelimesi kullanılmıştır.⁴ Ordu kelimesinin kullanımının başlangıcını MÖ 210 yıllarına tarihlendiren Ögel, Türklerde birbirini tamamlayan önemli devlet sembolleri olduğunu ifade etmektedir.⁵ İç içe geçen surların bulunduğu şehir ve yönetim merkezlerine *balık* ya da *kent* denilmekteydi.⁶ Surlu bölümlerden oluşan yönetim merkezlerine ise, surlu mekân anlamına gelen Türkçe ‘*balık*’ ya da ‘*kent*’ sözcükleri eklenerek ‘*ordu-balık*’ ya da ‘*ordu-kent*’ adı verilmekteydi.⁷ Farsça ‘saray’⁸ kelimesi, etimolojik anlamı bakımından; yönetim, yan birimlerinin içinde, devlet yönetimi ve koruyucu unsurlarla çevrili bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

İslam Öncesi devirde Türklerde saray, kağanlığın önemli bir sembolü olup “*altın otağ*” diye de anılan Hakan çadırı (otağ) yerine, her ele geçirilen bölgeye içinde örgün (örgin)¹⁰ bulunan bir kalesaray inşa edilmekteydi.¹¹ Türk hakanları, yeni aldıkları ülkeler ile sınırlarına hâkimiyet sembolü olarak içinde taht bulunan saray yaptırıp, hâkimiyetlerini bir nevi belgelemektedirler. Bu sebeple saraya ‘*il örgi*’ (devlet sarayı) veya ‘*il ebi*’ (devlet evi) isimlerini veren Türkler, sarayı yalnızca bir yapı olarak değerlendirmeyip, devlet teşkilatının merkezi olarak görmekteydiler.¹²

Cezar, Göktürk çağında Türklerin yaşam şeklinin göçebelik olduğunu lakin İç Asya topraklarındaki tarım alanlarında yerleşik yaşam gösterdiklerini belirtmiştir.¹³ Anlaşıldığı üzere Türkler göçebe yaşam sürmekle birlikte, kentlerde de yaşamışlardır ve dolayısıyla kent hayatını da bilmektedirler. Bu bakımdan eski Türk saraylarının, konut tasarımlarından kaynaklanan izleri taşımış olması muhtemeldir. 9. yüzyıl ile 13. yüzyıla tarihlenen Merv ve Tirmiz’deki konut yapılarında ortak özellik, ortada bir sofa

⁴ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Ankara, 1978, s. 261- 265.

⁵ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, s. 271.

⁶ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, s. 271.

⁷ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul, 1990, s.18.

⁸ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, 1990, s.18

⁹ Sözen, Metin; **Devletin Evi Saray**, 1990, s.18

¹⁰ İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ‘örgin, örgün’ kelimeleri ‘taht’ anlamına gelmektedir.

¹¹ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, 1990, s. 22 -25.

¹² Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, c. II, s. 129- 149.

¹³ Mustafa Cezar, **Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1977, s. 215.

ve sofaya açılan eyvanımsı mekânlardan oluşan plan şemasıdır.¹⁴ Burada köşelere yerleştirilen odaların, saray yapılarının plan şemalarına da yansıdığı görülmektedir.¹⁵

10. yüzyılda Buhara'yı gören İbn-i Havkal'ın kaydettiğine göre, burada harap olmuş görkemli sarayların bulunduğunu nakletmiştir.¹⁶ Buhara bölgesini Samanilerden alan Karahanlılar, bu sarayları kullanmamışlardır. Semerkand, Buhara, Tirmiz'de kendilerine ait saraylar yapmışlardır.¹⁷ 11. yüzyılda Melih Şemsülmülk'ün Buhara'da inşa ettirdiği Şemsabad Sarayı, Semerkand'ta yine Karahanlılar Dönemi'nde Tamgaç İbrahim Han tarafından ve bugün kentin neresinde olduğu bilinmeyen bir saray yaptırıldığı ve Tirmiz'de eyvanlı saray yapılarının bulunduğu bilinmektedir. Tirmiz'de 'Şehir Dışı Sarayı' olarak adlandırılan sarayların da mevcut olduğu bilinmektedir.¹⁸

Türk saraylarının Anadolu dışındaki örnekleri arasında en ilgi çekici örneklerinden biri de, Afganistan'ın güneyinde bulunan ve Fransız kazılarıyla ortaya çıkarılan Gazneli sarayı Leşker-i Bazar'dır. Saray, geniş bir avlu çevresinde uzunlamasına tasarlanmıştır. (Plan 2.1) Dörtgen avluya açılan dört eyvandan kuzeyde bulunan kabul salonuna açılmaktadır. Sarayın resmi işlevine ilişkin mekânlar ise küçük avlular etrafında toplanmıştır.¹⁹ Bu sarayın temel özelliklerinden biri, duvarlarının birleştiği köşelerin kuleli olması, bir diğeri de '*Alay Meydanı*' olarak adlandırılan avlusudur.²⁰ Sarayda bulunan Harem Dairesi, avluya karşı gizlenmiş olup köşelerde yer almaktadır ve kendi bünyesinde eyvanlı küçük avluları bulunmaktadır.²¹

Gazneliler'e ait saray yapılarının bir örneği de, 11. yüzyıl veya 12. yüzyıla tarihlendirilen Gazne'de bulunan, Sultan III. Mesut Sarayı'dır.²² Avluya açılan dört eyvanlı plan şeması tipindedir. (Plan 2.2)

Anlaşıldığı üzere Anadolu öncesi Türk Saraylarının birtakım ortak özellikleri görülmektedir. Orta avluya açılan eyvanlardan oluşan bir plan şeması saray kompleksi

¹⁴Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, 1990, s. 19.

¹⁵ Mustafa Cezar, **Türklerde Şehir ve Mimarlık**, s. 215.

¹⁶Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s.20.

¹⁷Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 19-20.

¹⁸Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 20.

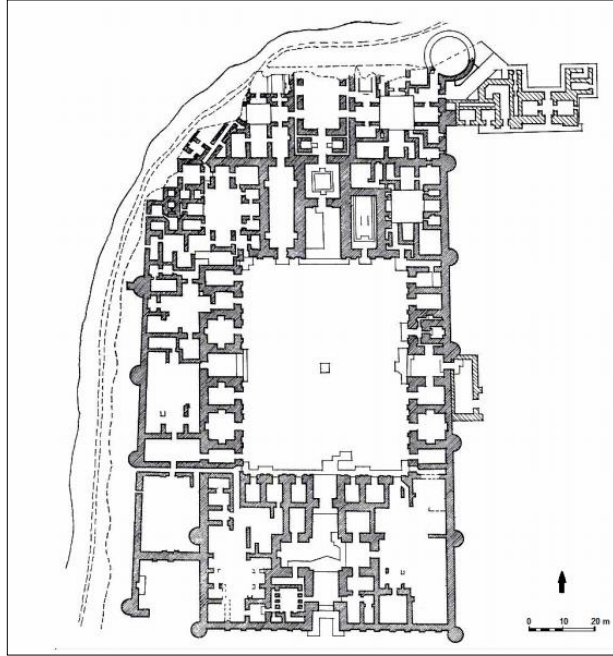
¹⁹ Nadide Seçkin, "**Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Araştırma**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1990, s.19.

²⁰Casim Avcı, "Leşker-i Bazar" Maddesi, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 27, 2007, s. 142-143.

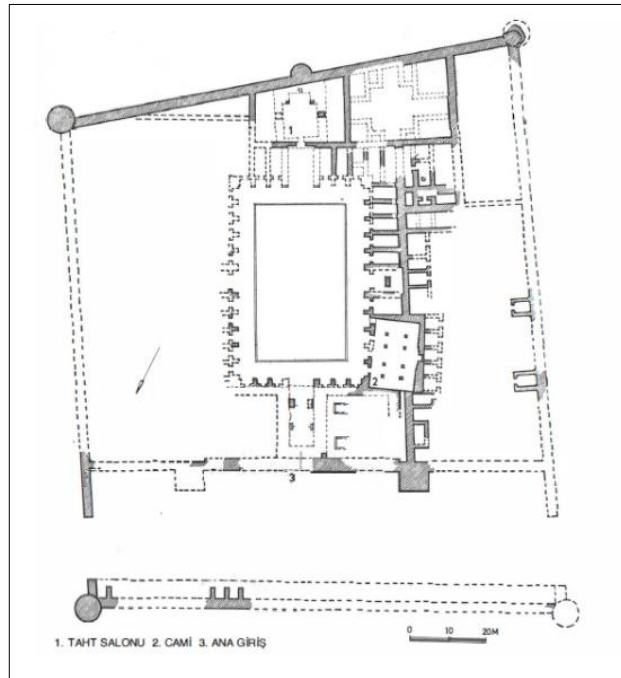
²¹ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.47.

²²Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 21.

içinde yer alan camii, meydan gibi kentsel birimlerin bulunması, sarayın sur duvarları içinde yer alması, Türk saraylarında görülen ortak özelliklerdir. Saray kompleksi içinde camii, meydan gibi kentsel yaşamın mekânsal birimlerin bulunması korunmalı sur içinde yer almaları sonuç olarak söylenebilir.

Plan 2.1: Leşker-i Bazar Sarayı'nın plan şeması. (İslam Ansiklopedisi)

Plan 2.2: III. Mesut Sarayı planı. (M. Sözen, 1990, s.21)

2.2 Selçuklu Sarayları

İslam Öncesi Türk Devletleri'nde görüldüğü gibi, İslam Dönemi Türk Devletleri'nden, Büyük Selçuklularda 'dergah', 'bargah' gibi terimlerle anılan saray, doğrudan sultana bağlı olan bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.²³ İslam öncesi Türk saray geleneği, Abbasi tesiriyle birleşerek Büyük Selçuklu saray teşkilatını meydana getirmiştir.²⁴ 11. yüzyılın ortalarında İran'da kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nin saray yapıları hakkında bilgiler oldukça kısıtlıdır. Merv'de bulunan ve 11.-12. yüzyıla tarihlendirilen saray kalıntılarında, avluya açılan dört eyvanlı plana sahiptir.²⁵ Sarayın oda ve daireleri eyvanlar arasındaki bölümlere yerleştirilmiştir.

Anadolu Selçuklu ve Anadolu Türk Beyliklerinde de saray teşkilatı, Büyük Selçuklular'ın devamı niteliğindedir. Sultanın hâkimiyet sembollerinden biri olarak görülen saray, devletin başkenti dışında önemli şehir merkezlerinde de inşa edilmiştir.²⁶ Anadolu Selçuklu Devleti'nin saray yapılarından; II. Kılıç Arslan Köşkü, Hasankeyf Büyük Saray, Diyarbakır Sarayı, Kayseri Keykubadiye Sarayı, Antalya ve Aspendos Sarayları, Alanya İç Kale Sarayı, Akşehir Sarayı ve Kubadabad Sarayı bulunmaktadır.²⁷ Büyük boyutlarda tasarlanmayan bu yapılar, genellikle avlu, salon ve bir orta mekan ile bunlara açılan eyvanlardan oluşan çekirdek planlarıyla karakteristik özelliğe sahiptirler.

II. Kılıç Arslan (1156-1192)'ın yaptırdığı, Alaaddin Keykubad Dönemi'nde genişletilen II. Kılıç Arslan Köşkü, Konya'nın merkezindeki İç Kale'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Konya İç Kalesi burçlarının biri üzerine, çıkmalı bir eyvan şeklinde inşa edilmiştir.²⁸ Alanya Tepesi'ndeki iç kalede konumlandırılan Alanya Sarayı, Alaaddin Keykubad tarafından 1221-1223 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Sarayın dış avlusu, burçlu sur duvarıyla çevrelenmiştir. İç avluda merkezi planlı ve kubbe ile örtülü saray yapısı bulunmaktadır. İç avludan güneye uzanan koridor niteliğinde orta mekandan, üç yanı revaklarla çevrili bir avluya geçiş yapılmaktadır. Bu avlunun

²³Altay Köymen, **Alparslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı**, s.27. (Çevrimiçi Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/796/10185.pdf> Erişim Tarihi: 10.11.2017)

²⁴Köymen, Altay; **Alparslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı**, s.27.

²⁵ Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Araştırma**, s.19.

²⁶Köymen, Altay; **Alparslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı** s.27.

²⁷Yurdagül Özdemir, "Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s. 25.

²⁸Yurdagül Özdemir, "Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi", s. 25.

güneyinde bir eyvan ve eyvanın iki yanına yerleştirilen mekanlar bulunmaktadır.²⁹
(Resim 2.1)

Resim 2.1: Alanya Sarayı kalıntıları. (M. Oluş Arık Arşivi³⁰)

Kayseri yakınlarında inşa edilmiş yazlık bir saray olan Keykubadiye Sarayı, arkeolojik araştırmalara ve yazılı kaynaklara göre 1224-1226 tarihleri arasında, I. Alaaddin Keykubad tarafından inşa ettirilmiştir.³¹ Üç ayrı köşk ile dışında iskelesi ve kayıkhanesi olan bir kompleks olarak inşa edilmiştir.³² (Plan 2.3) Köşklere ilki dört kemerli kare planlı bir yapıdır. İkinci köşk de ilk köşkten 50 metre uzakta, birbirine paralel üç tonozlu bir yapıdır.³³ Üçüncü köşk ise, diğer köşklere 100 metre daha güneyde kalmıştır ve ön tarafında bir köşede mutfak mekânı bulunmaktadır.³⁴

²⁹ Rüçhan Arık'a göre bahsi geçen büyük avlu bir tören avlusudur. Avluda bulunan eyvan ise, hükümdarın tahtının bulunduğu yer olabilir. Doğan Kuban, Rüçhan Arık, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 266- 267.

³⁰ Fotoğraf kaynaktan alınmıştır: Doğan Kuban, Rüçhan Arık, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 266- 267.

³¹ Doğan Kuban, Rüçhan Arık, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, s. 266- 267; Gönül Öney, **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s. 101.; Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, İstanbul, 1990.

³² Yurdagül Özdemir, "**Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi**", s. 25.

³³ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Cilt I-II, 1990.

³⁴ Yurdagül Özdemir, s. 25.

Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar, 1990.

Plan 2.3: Keykubadiye Sarayı topografik planı. (Y. Özdemir, 2014, s. 26)

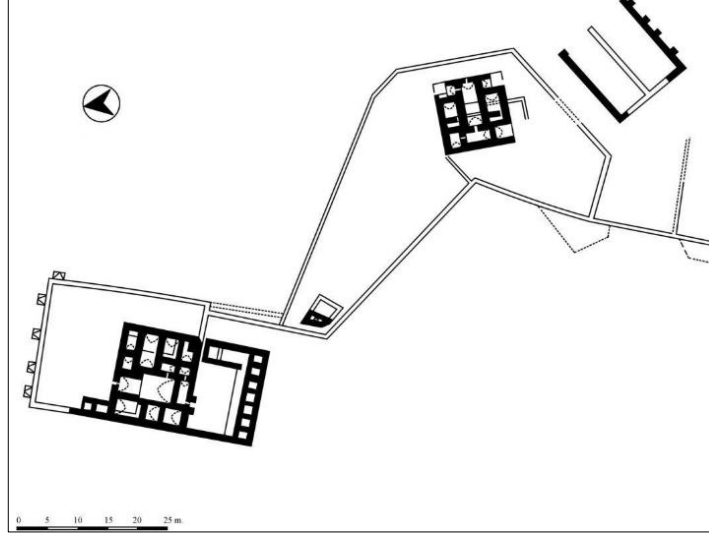
Alaeddin Keykubad'ın 1236 yılında yaptırdığı ikinci saray ise, Beyşehir Gölü kıyısındaki Kubad Abâd'tır.³⁵ Kubad Abâd Sarayı, çevre ve iç surları da dahil olmak üzere yirmi kadar yapı kalıntısının bulunduğu bir saray külliyesidir. (Plan 2.4) İçinde Büyük Saray ve Küçük Saray olarak adlandırılan iki saray yapısı bulunmaktadır.³⁶ Büyük Saray yapısı yerleşimin kuzeyinde olup, Küçük Saray ise güneyinde yer almaktadır.³⁷ Büyük Saray'ı batısında ve doğusunda iki büyük avlu çevrelemektedir. Arık'ın yürüttüğü kazılarda Küçük Saray'ın ise iki katlı bir yapı olduğu tespit edilmiştir.³⁸

³⁵ Doğan Kuban, Rüçhan Arık, **Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı**, s. 268-269.

³⁶ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Cilt I-II, 1990.

³⁷ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar**, Cilt I-II, 1990.

³⁸ Rüçhan Arık, **Kubad Adab**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16.

Plan 2.4: Kubad Abâd Sarayı'nın vaziyet planında Büyük Saray ve Küçük Saray.³⁹

2.3 Osmanlı Sarayları

Osmanlı Sarayları, devletin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan dönemlerde, farklı şehirlerde ve farklı şekillerde inşa edilmiştir. Bu saraylardan ilki, Osmanlı Devleti'nin ilk devlet merkezi olan Bursa yakınlarında, Yenişehir'de, Osman Gazi (1258-1326) Dönemi'nde inşa edilmiştir.⁴⁰ Bu saraydan günümüze kalan bazı hamam kalıntıları bulunmaktadır. Yine Bursa'da inşa edilen ve Orhan Gazi (1281-1360) Dönemi'ne tarihlendirilen Bursa Sarayı'nın, Hisar'ın İçkalesi'nde olduğu bilinmektedir.⁴¹

Edirne'nin, I. Murad (1359-1389) tarafından alınması üzerine Osmanlı Sarayı, Bursa'dan Edirne'ye taşınmıştır. Kentte iki ayrı saray yapıldığı bilinmektedir. Bu saraylardan ilki, I. Murad tarafından, Selimiye Camisi'nin güneyinde, şimdiki askeri birimlerin bulunduğu yerde yaptırılmıştır. Sonradan surlarla korunmaya alınan saray, kentte yapılan ikinci sarayda görevlendirilecek elemanların yetiştirilmesi için kullanılan bir merkez haline dönüştürülmüştür. II. Murad (1421-1451) Dönemi'nin sonlarında yapımına başlanmış olan ikinci saray, II. Mehmed Dönemi'nde tamamlanmıştır. Her iki saray da bünyesine eklenen yapılarla genişlemiş, dönemin özgün Türk Saray Mimarisi'ne örnek olmuştur.⁴²

³⁹ Erişim: <http://www.discoverislamicart.org/> Erişim Tarihi: 01.07.2018

⁴⁰ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 294.

⁴¹ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 34.

⁴² Mustafa Özer, **Edirne Sarayı**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 5.

İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed (1451-1481), Süleymaniye Camii ve Beyazıt Camii arasında, bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün ve merkez binasının bulunduğu yerde, "Sarayı-ı Atik" denilen eski sarayı yaptırmıştır. II. Mehmed daha sonra bu sarayın, kentin asıl yerleşim alanı olan Haliç ve çevresine uzak kalması, kent dokusu içindeki yerinin büyümeye elverişli olmaması sebebiyle, Sarayburnu'nda olduğu yerde Sarayı-ı Cedid adı verilen Topkapı Sarayı'nı yaptırmıştır.⁴³ Topkapı Sarayı, özel ve kamusal hizmet yapılarının, tek bir alanda çözülebilmesi için, kentten geniş bir alan ayrılarak oluşturulmuştur.

Abdülmecid (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876) tarafından İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaptırılan saraylar, Türk saray mimarisinden uzaklaşarak Avrupa sarayları ölçüsünde yapılmıştır.⁴⁴ Bunlardan Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı; geniş haremi, büyük kubbeli taht salonu, mutfakları, Alay Köşkü ve sonradan yıktırılan tiyatrosuyla barok üslupta inşa edilmiştir.⁴⁵ Abdülaziz'in, 1865 senesinde inşa ettirdiği Beylerbeyi Sarayı, yazlık saraydır. 1871'de Abdülaziz'in yaptırdığı Çırağan Sarayı, 1910'da yanmıştır. 19. yüzyılda köşklere meydana gelen Yıldız Sarayı, II. Abdülhamid'in (1876-1909) yaptırdığı Şale, Çadır, Malta Köşklarini katması ile genişlemiştir.⁴⁶

2.3.1 Erken Dönem Osmanlı Sarayları

Osmanlı Sarayları'na ilk örnek Bursa yakınlarında Yenişehir'de, Osman Gazi (1258-1326) Dönemi'ne tarihlendirilen ve yalnızca hamam kalıntıları günümüze gelen saray yapısıdır.⁴⁷ Âşık Paşazâde, Orhan Gâzî'nin imamı İshak Fakih'in gözlemlerine dayanarak, Osman Gâzî'nin Yenişehir'i kurunca burayı kendisine karar yeri edindiğine işaret eder.⁴⁸ Yine onun çağdaşı Mehmed Neşrî de kroniğinde Sultan Osman'ın burayı beyliğinin "tahtgâh"ı hâline getirdiğini kaydetmiştir.⁴⁹ Söz konusu

⁴³ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 296.

⁴⁴ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 296.

⁴⁵ T. Cengiz Göncü, **Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilât**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2015, s. 18.

⁴⁶ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 297.

⁴⁷ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 34.

⁴⁸ Âşık Paşa-zâde, **Tevârih-i Âl-i 'Osmân**, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nr.: 1504, vr. 8b: "Kendü Yeñi-şehr'e vardı. Yanında olan gâzîlere evler yapdurdı, anda turaqlandı. Anuñ adını 'Yeñi-şehr' kodılar."; Hakan Yılmaz; Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi, **TAÇ Vakfı Dergisi**, Sayı 7, s. 55.

⁴⁹ "Kendü Yeñi-şehr'e varub tahtgâh idindi, yanında olan gâzîlere evler buyurdı, ma'mûr itdi. Andan ötürü aña 'Yeñi-şehr' dinildi." Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, F. Reşit Unat - M. Altay Köymen, Ankara, 1949, s. 112.

kaynaklarda yer alan bu ifadelerden, Osmanlı Devleti'nin Yenişehir'deki ilk Osmanlı Sarayı'nın varlığına işaret ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Yenişehir'de bulunan Saray hamamı kalıntısı, bu saraydan günümüze intikâl etmiş önemli bir delildir.⁵⁰ (Resim 2.3) Matrakçı Nasuh'un 1533 yıllarında *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* adlı eserinde çizdiği Yenişehir minyatürüne saray yapıları açıkça görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kurucu hükümdarının inşa ettirdiği ilk sarayının Yenişehir Sarayı olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹ (Resim 2.2) Şemsettin Sami, *Kumus-ul A'lam*'da bu sarayla ilgili olarak, “*Padişah-ı müşarünileyh hazretlerinin sarayının bazı harabeleri elyevm mevcuttur.*”, diye bahsetse de Sözen, saraydan kalan yapıların günümüzde mevcut olmaması nedeniyle, bu sarayın Beylikler Dönemi sarayları gibi olup büyük boyutlu, konut niteliğinde bir yapı olduğunu söylemektedir.⁵² Matrakçı Nasuh'un Yenişehir minyatüründen de anlaşıldığı üzere, saray bir kompleks olarak değil, münferit yapılardan meydana gelmekteydi. (Resim 2.2)

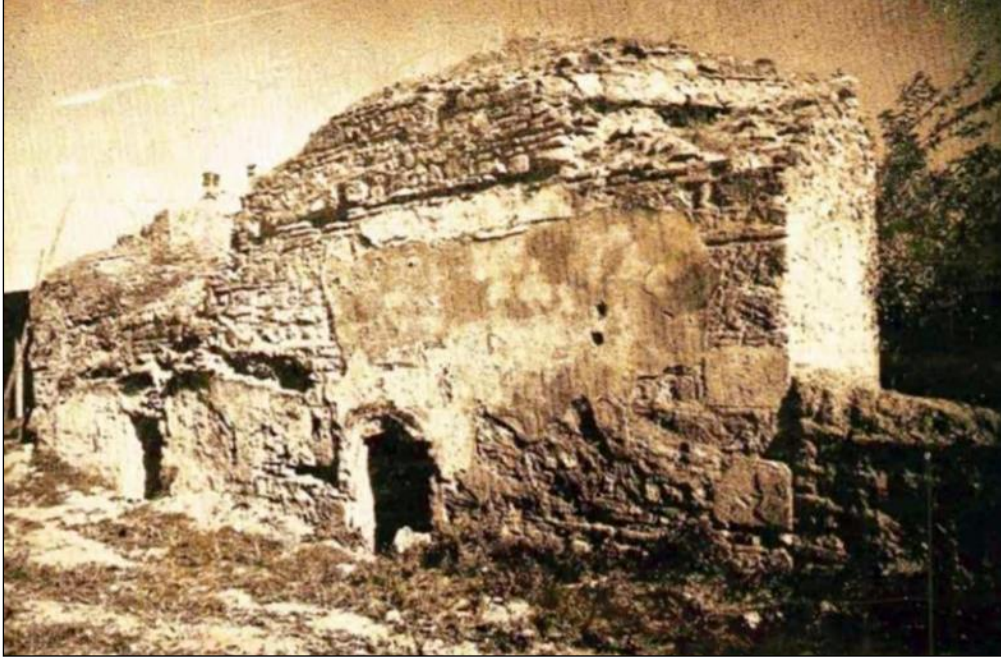
Resim 2.2: Matrakçı Nasuh tarafından 1533 yıllarında çizilen Yenişehir minyatüründe Saray.⁵³

⁵⁰Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri: 630-805 (1230-1402)**, I, İstanbul, 1966, s. 15-16.

⁵¹Matrakçı Nasuh (Nasûh es-Silâhî), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn*, İÜ Ktp. TY, nr.: 5964, vr. 14b.;⁵¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri: 630-805 (1230-1402)**, I, İstanbul, 1966, s. 15-16.

⁵²Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 34.

⁵³ *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irâkeyn*, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, TY, nr.: 5964, vr. 14b; Hakan Yılmaz; Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi, **TAÇ Vakfı Dergisi**, Sayı 7, s. 57.

Resim 2.3: Osman Gazi'nin Yenişehir Saray Hamamı'nın yaklaşık 1980 yıllarındaki fotoğrafı. (E. H. Ayverdi, 1989, s.16)

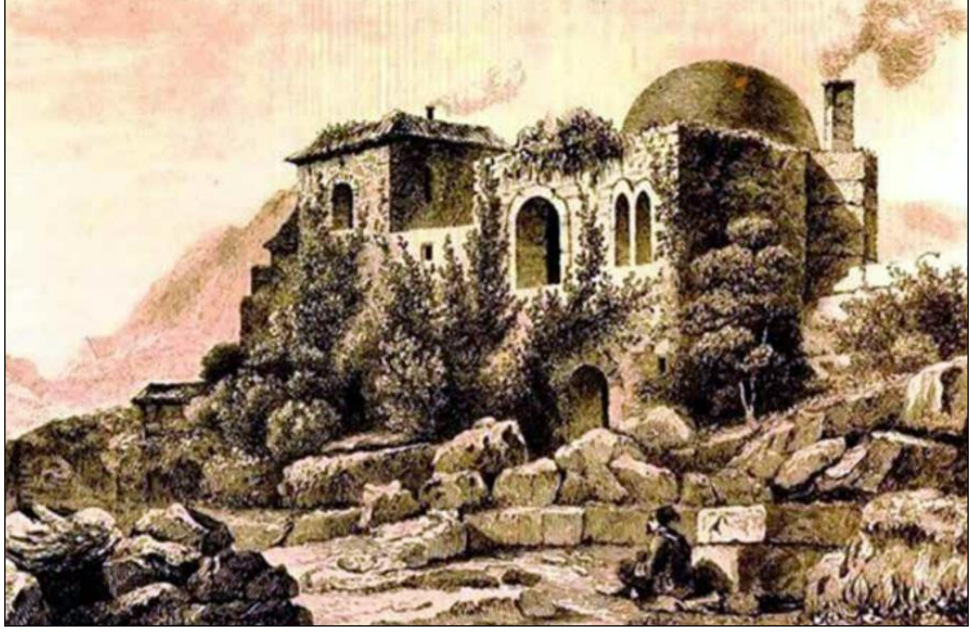
Bursa'da Osmanlı saraylarından bilinenlerden Orhan Gazi (1281-1360) Dönemi'ne tarihlendirilen ve Bursa'da yapılmış olan diğer saray, Bursa Beg Sarayı'dır. Hisar iç kalesinde bulunduğu bilinen Bursa Beg Sarayı'nın, Âşık Paşa-zâde ve Neşrî'nin, kroniklerinde “*Beg Sarayı*” olarak adlandırıldığı görülmektedir.⁵⁴ Sarayın fizikî yapısı ve mimari özellikleri hakkında Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesinde, sarayın dar ve sıkışık bir alan üzerine inşa edildiği için önünde bahçesi olmadığı anlatılmaktadır.⁵⁵ 1834 yılında Bursa'ya gelen Charles Texier, sarayın yıkıntıları arasında dolaştığını ve mevcut binanın ön tarafında geniş bahçeli bir avlu bulunduğunu gezi notlarında kaydetmiştir.⁵⁶ (Resim 2.4) 1861 (H. 1278) tarihinde Subhi Bey tarafından çizilen Bursa haritasında Beg Sarayı, 17 kuleli bir surla çevreli olup, etrafını çevreleyen bahçelerden meydana gelmiştir.⁵⁷ (Plan 2.5)

⁵⁴Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nr.: 1504, vr. 8b: Hakan Yılmaz; Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi, **TAÇ Vakfı Dergisi**, Sayı 7, s. 57.

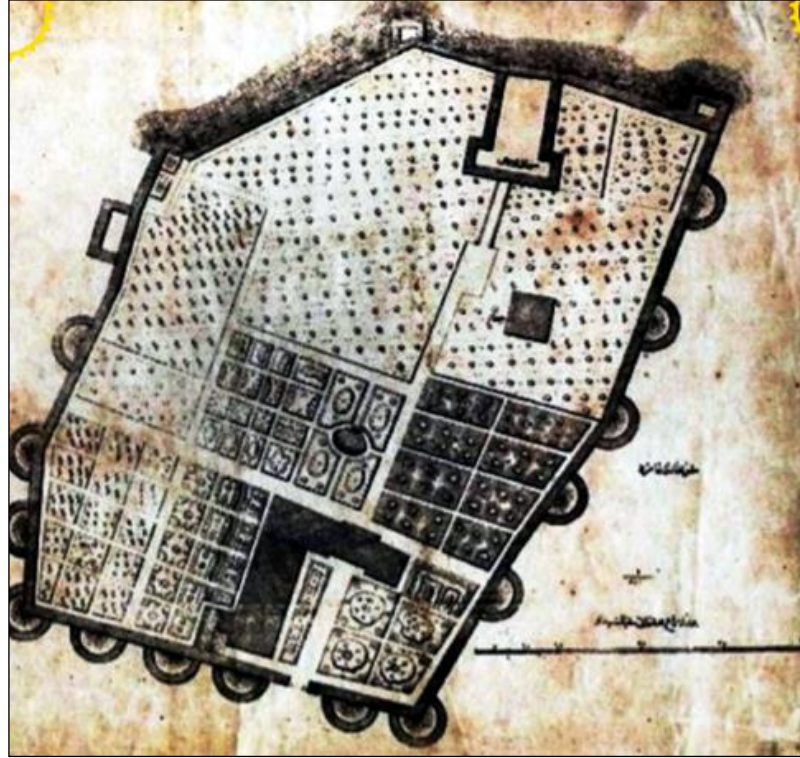
⁵⁵Evliyâ Çelebi *Seyahatnamesi*, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, s. 10.

⁵⁶Charles Texier, *Küçük Asya*, I, Ankara, s. 220-233.

⁵⁷ Hakan Yılmaz, *Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg- Sarayının Yapılış Tarihi*, s. 55.

Resim 2.4: Bursa Beg Sarayı'nın Charles Texier'in seyahatnamesindeki, 1834 yılındaki durumunu gösteren gravür. (Charles Texier, s. 220-233)

Plan 2.5: 1861 tarihli Subhi Bey tarafından çizilmiş olan Bursa Beg Sarayı Planı

(H. Yılmaz, s.55)

Edirne’de Osmanlı Dönemi’nde inşa edilmiş iki önemli saray, Eski Saray (Sarayı Atık) ve Yeni Saray (Sarayı Cedit-i Amire)’dir. Eski Saray, I. Murad’ın (1362-1389) emriyle 1365- 1368 yılları arasında Muradiye ile Topraklı Yokuşu arasındaki bölgede inşa edilmiştir.⁵⁸ Eski Saray’da I. Süleyman (1494-1566) Dönemi’ne ait divanhaneler, has oda, hazine odası, kiler, doğancılar ve seferliler odası olduğu bilinmektedir.⁵⁹

II. Murad’a kadar Edirne’de oturan sultanlar Eski Saray’a pek çok ilaveler yapmışlar ve bu sarayda bulunmuşlardır. Fakat sonraları mevcut sarayın ihtiyacı karşılayamamasından dolayı II. Murad, Tunca Nehri kenarında yeni bir saray inşa ettirmeye başlamıştır. II. Mehmed (1432-1481) tarafından sarayın inşasını tamamladıktan sonra buraya Yeni Saray denilmiş, şehir merkezinde olan saraya da Eski Saray denilmiştir. II. Selim, Eski Saray’ı yıktırarak, Baltacılar Dairesi arsasına Selimiye Cami’ni yaptırmıştır.⁶⁰

‘Tunca Sarayı, Hüncar Bahçesi Sarayı, Edirne Sarayı Hümayunu, Edirne Sarayı Cedit-i Amiresi’ gibi isimlerle de anılan sarayın yapımına II. Murad’ın buyruğu ile 1450 (H.854) yılında yer seçimi ile başlanılmıştır. Sarayın yapımı 1475 yılında tamamlanmıştır, fakat onarım, değişiklik ve ilave gibi yapılaşmalar sürekli devam etmiştir ve süreç içinde II. Murat’la başlayan planlı saray külliyesine II. Mehmed, I. Süleyman, II. Selim, I. Ahmet, IV. Mehmet, II. Ahmet, III. Mustafa ve II. Süleyman yapısal katkıda bulunmuşlardır.⁶¹

Sarayıçi mevkisi, Mandıra Boğazı’ndan ikiye ayrılıp, güneydeki Saraçhane Köprüsü yakınında iki kol arasında kalan ada ile kuzeydeki sahadan oluşur.⁶² Bu adadaki iki köprüden biri olan Fatih Köprüsü’nden kuzeye, Kum Meydanı’na

⁵⁸Mustafa Özer, **Edirne Sarayı**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.5.

⁵⁹ Evliya Çelebi Yeni Saray ve Eski Saray’dan şöyle bahsetmektedir: “Gazi Murad Hüdavendigar’ın Kavak Meydanında yaptırdığı bu sarayı Musa Çelebi genişletip kale gibi bir burç ve bir büyük bina gibi yaptırdı. Çevresi beş bin adım gelir. Dört köşeden uzunca bir saraydır. Duvarların yüksekliği yirmi zira olup kuzeye açılan bir adet Demir Kapısı vardır. Sonra, Sultan Süleyman Han, Macar Seferine rağbet etmekle bu sarayı ve Yeniçeri odalarını imar edip kırk bin yeniçeriye hazır bulundurarak altı bin özel hizmetliyi bu saray’da oturtmak üzere eski sarayı büyük divanhaneler, has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, doğancılar ve seferliler odalarıyla genişletti; ama bağ ve bahçe yoktur” demektedir. Evliya Çelebi, **Seyahatname** (Rumeli – Sokol ve Edirne), Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 273.

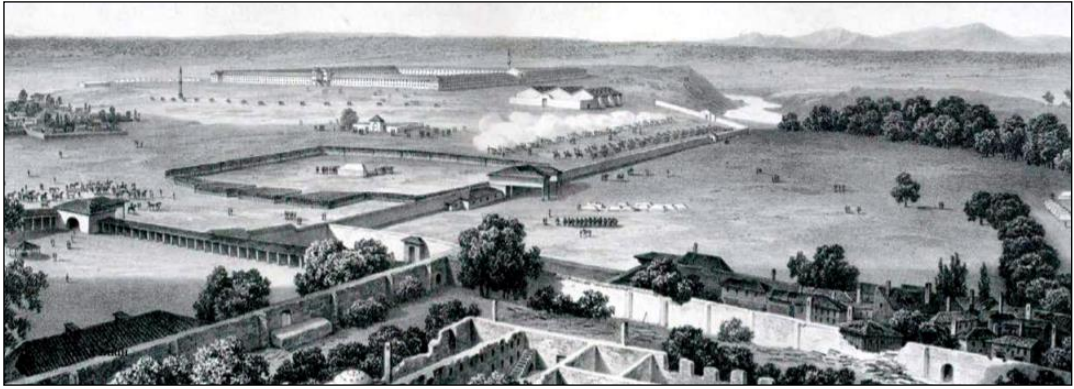
⁶⁰Mustafa Özer, **Edirne Sarayı**, s.7.

⁶¹ Gönül Cantay, “Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Âmire) Kazısı 1999”, **22. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Genel Müdürlüğü, 22-26 Mayıs 2000, İzmir, s. 439-448.

⁶²Mustafa Özer, **Edirne Sarayı**, s.7.

geçildiğinde II. Mehmed tarafından yaptırılan Cihannüma Kasrı bulunmaktadır. Kum Kasrı ve Hamamı, Cihannüma Kasrı'nın doğusunda bulunur iken, Bâbüssaâde ve Arz Odası ise batısında yer almaktadır. Cihannüma Kasrı'nın üç tarafında; Mabeynciler Dairesi, Hırka-i Saadet Odası, Hazine-i Hümayun, Silahdar Ağa Dairesi, Haremin Aynalı Kasrı ve Kuşhane Mutfağı bulunmaktadır.⁶³

Edirne Sarayı'nın 100 civarında yapıdan oluştuğu tahmin edilmekle birlikte, bu sarayın 117 oda, 21 divanhane, 18 hamam, 8 mescid, 17 kapı, 13 koğuş, 5 mutfak, 4 kiler, 14 kasr ve 6 köprüden meydana geldiği ileri sürülmektedir.⁶⁴ (Resim 2.5, 2.6)

Resim 2.5: Edirne Sarayı'nın 1800'lü yıllarda genel görünümünü yansıtan gravür.

(M. Özer, 2014, s.11)

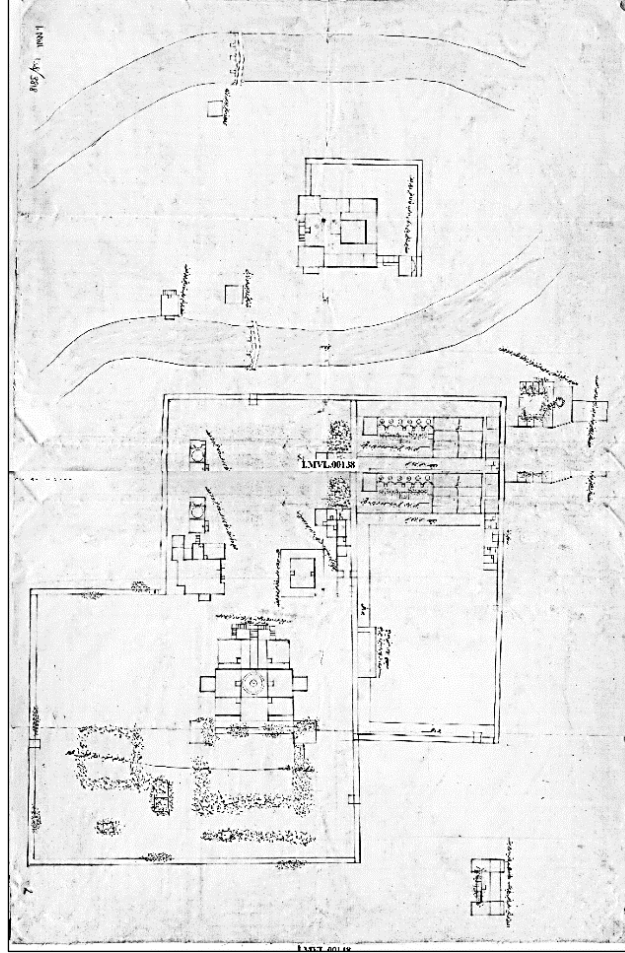
Resim 2.6: Edirne Sarayı'nın suluboya perspektif restitüsyonu. (R. Osman, 1989)

⁶³ Mustafa Özer, **Edirne Sarayı**, s.7.

⁶⁴Rifat Osman, **Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1989, s. 51.

Saraydan günümüze kadar gelen yapılar arasında; Matbah-ı Âmire, Bâbüssaâde, Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı Hamamı, Fatih Köprüsü, Kanuni Köprüsü, Su maksemi, Şehabeddin Paşa Köprüsü yapıları 15. yüzyılda inşa edilmiştir. 16. yüzyılda inşa edilen Adalet Kasrı, Namazgahlı Çeşme ve 17. yüzyılda inşa edilen Av Köşkü bulunmaktadır.⁶⁵

Edirne Sarayı ve Topkapı Sarayı birbirine benzeyen yerleşim planlarına sahiptir. Her iki sarayda, büyük meydanlar etrafında konumlanmış ve büyük ölçekli avlular etrafında farklı işlevli yüz civarında yapıyı bünyesinde barındırarak Türk saray mimarisinin genel karakterini yansıtmakla birlikte çok geniş bir alanı kaplamaktadırlar. (Plan 2.6)

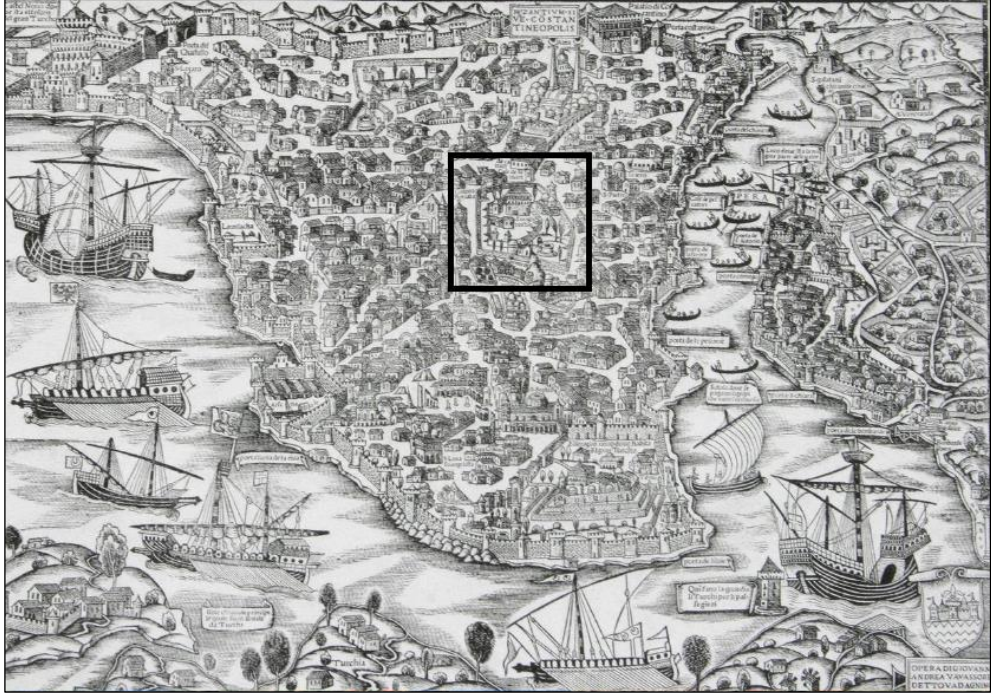

Plan 2. 6: 14 Cemaziyelevvel 1265 (7 Nisan 1849) tarihli tamirât için hazırlanan Edirne Sarayı planı.⁶⁶

⁶⁵Mustafa Özer, *Edirne Sarayı*, s.11.

⁶⁶BOA. İ.MVL. 00138; Murad Kocaaslan, Ahmet Arslantürk, Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı: 1696-1698 Harem Tamirâtları, *Turkish Studies*, Ankara, 2014, s. 271-312.

İstanbul Eski Sarayı, II. Mehmed'in Bizans Dönemi'nde "*Tauros Forumu*"⁶⁷ olarak adlandırılan, bugünkü Bayezid Meydanı'nda İstanbul'un fethinden hemen sonra inşa edilmiştir. 1454 (H. 858) tarihinde inşa edilen bu saraya *Eski Saray* ya da *Saray-ı Atîk-i Amire* ismi verilmiştir.⁶⁸ Metinlerde "Eski Saray" olarak belirtilen bu sarayın adı vakfiyelerde "*Dâr'ulamiretû's Sultâniyye*" olarak geçmektedir.⁶⁹ Saray, Beyazıt Meydanı'nda günümüzdeki İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde inşa edilmiştir.⁷⁰ II. Mehmed'in fetihden takriben yirmi gün sonra tekrar Edirne Sarayı'na dönmüş olduğunu, ancak bu arada İstanbul'da inşa edilmesi düşünülen yeni sarayın yerini belirleyip inşaata başlanmasını istediğini ve bir sene içinde günümüzdeki Bayezid Meydanı'nın arkasında bir manastır kalıntısının olduğu rivayet edilen yerde etrafında dendansız, burçsuz oldukça sade bir duvarı olan sarayın inşa edildiğinden bahsedilmektedir.⁷¹

Resim 2.7: Orijinali 1479'da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılmış haritanın 1520 tarihli bir kopyasından Eski Saray. (G. Necipoğlu, 2007, s.30)

⁶⁷ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion Konstantinopolis İstanbul**, (Çev.Z.Rona), İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004, s. 205; Murat Sav, "*Süleymaniye Camii Çevresinin Arkeotopografyası ve Mimar Sinan'ın Alan Seçimi*", **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, Sayı:3, 2011, s. 70.

⁶⁸Zeynep T. Ertuğ, "**Saray ve Teşrifati, Fatih ve Dönemi**, Mehmed II and His Period, s. 213 - 223.

⁶⁹ Semra Bayraktaroğlu, **Eski Saray ve Fatih Devri Eserlerine Toplu Bir Bakış**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bitirme Tezi, İstanbul, 1966 - 67, s. 33.

⁷⁰ Semra Bayraktaroğlu, **Eski Saray ve Fatih Devri Eserlerine Toplu Bir Bakış**, s. 33.

⁷¹Zeynep T. Ertuğ, **Saray ve Teşrifati, Fatih ve Dönemi**, s. 213 - 223.

Resim 2.8: Orijinali 1479’da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılmış haritanın 1520 tarihli bir kopyasından Eski Saray. (G. Necipoğlu, 2007, s.30)

16. yüzyılın ortalarında İstanbul’a gelmiş olan Nicolas de Nicolay görmüş olduğu Eski Saray’ın etrafının yüksek duvarlarla çevrili olduğunu yazmıştır.⁷² Sarayın iki kapısının bulunduğunu ve kapılardan birinin Harem ağalarının muhafazası altında olduğunu, diğer kapının ise kullanılmadığını belirtmiştir. 17. yüzyıl seyyahlarından Evliya Çelebi ise, Eski Saray’ı çevreleyen sur duvarlarının burçsuz, kalesiz olduğunu ve sarayın meydanlardan, avlulardan, birçok harem dairesinden meydana geldiğini kaydetmiştir.⁷³ Orijinali 1479’da Giovanni Andrea Vavassore tarafından yapılmış haritanın 1520 tarihli bir kopyasında görülen Eski Saray, dış sur duvarları ile çevrelenmiş ve saray yapılarına açılan kuleli bir kapı ile iç sur duvarları tasvir edilmiştir. (Resim 2.7, 2.8) Matrakçı Nasuh’un, *‘Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han’* isimli ve 1537 tarihli eserinde Eski Saray minyatüründe, avluya açılan dikdörtgen şeklinde sur duvarları kubbeli bir kapıyla tasvir edilmiştir. Dış sur

⁷²Nicolay de Nicholas, *Les Navigations, Peregrinations et Voyages, Faicts en la Turquie*, par Nicholas de Nikolay Dauphinois, 1577, Anvers. Centuries, New York, The MIT Press, 1991, s. 121.

⁷³ “...Eski Sarayın etrafı burçsuz, duvarsız, dışsız, kalesiz ve hendeksiz bir surdur, ancak gayet sağlam yapılmış olup, bütün duvar üstü mavi kurşun ile örtülüdür. O zamanda çepeçevre ölçüsü 12.000 arşındır, dört köşeli bir binadır. Bir tarafı Sultan Bayezid Kazancıları köşesinden Miski Sabunu Kapısı’na kadardır, bir köşesi Tellak Mustafa Paşa Kapısı’nda son bulur. Oradan bir tarafı Küçükpazar seddi ve sarnıcı üzere bitmiştir. Halen Yeniçeri Ağası Sarayı ve Siyavuş Paşa Sarayı’nın yeri, mezkûr Eski Saray yerinde idi. Şehrin fatihi bir köşesi ta Tahtakale üstündeki sedden geçip yine Kazancı Tüccarı köşesine gelinceye kadar bu muazzam sarayı inşa ettirip, içinde türlü türlü avlu ve meydanlar, birçok harem daireleri ve maksureler, havuzlar ve şadırvanlar yaptırmıştı.” Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I*, İstanbul 1314/ 1896-97, s.43.

duvarlarının meydana açıldığı görülen minyatürde, çokgen iç sur duvarlarıyla çevrilenmiş saray yapıları görülmektedir. (Resim 2.9, 2.10)

Resim 2.9: Matrakçı Nasuh'un, 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han' isimli 1537 tarihli eserinde Eski Saray.⁷⁴

Resim 2.10: Matrakçı Nasuh'un, 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han' isimli 1537 tarihli eserinde Eski Saray detayı.⁷⁵

Eski Saray'ın inşası tamamlandıktan sonra, II. Mehmed Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve Haliç'e hâkim bir yer olan ve günümüzde Sarayburnu olarak

⁷⁴Matrakçı Nasuh (1564), **Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han**; Yayına Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

bilinen alanda yeni bir sarayın yapımına başlanmasını emretmiştir. Yeni tamamlanmış bir saray yapısından sonra ikinci bir sarayın yapımına başlanmasını açıklayan iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre, Beyazıt'ta bulunan sarayın çevresinde zaman içinde yerleşimin yoğunlaşmasından dolayı ortaya çıkan mekân ihtiyaçlarının karşılanamaması nedeniyle yeni bir saray inşasına gerek duyulmuştur.⁷⁶ Bir başka görüşe göre ise, Yeni Saray'ın yerinin belirlenmesinde, II. Mehmed'in denizlere hâkim olmak ve Batı Akdeniz'e yol açmak istemesi etkili olmuştur.⁷⁷

2.3.2 Topkapı Sarayı (Yeni Saray, Saray-ı Cedid-i Amire)

Topkapı Sarayı'nın inşa edildiği birinci tepeyle ilgili çoğu kaynak farklı bilgiler vermektedir. II. Mehmed Dönemi resmi Osmanlı kaynaklarında, sarayın Bizans Akropolü'nün kuzeydoğusunda yer alan ve zeytinlik diye anılan büyük bir boş alan üzerine inşa edildiği yazmaktadır.⁷⁸ 1493'te Nuremberg'de yayınlanan Hartmann Schedel'in *Weltchronik* (Dünya Tarihi)'inde İstanbul'u tasvir eden gravürünün çiziminde, aslı Bizans Devri'nde yapılmış bir orijinalinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Bu gravürde surların içinde büyük boşluklar dikkat çeker. Bu boşlukların araları kilise, manastırlar ve ağaç toplulukları ile belirtilmiştir.⁷⁹ Abdurrahman Şeref Bey bu konuda şöyle demektedir: *“Dursun Ali ve Ata Tarihlerinin yazdıklarına göre fetih sırasında Sarayburnu zeytinlik bir yer olup, Konstantiye'nin iç kalesi tepede ise saray içi tabir ettiğimiz yerde Rum İmparatorluklarının saray nevinden bir binaları yoktu.”*⁸⁰ 20. Yüzyıl'a kadar tekrarlanarak gelen bu anlatımlar günümüz araştırmaları ve arkeolojik bulgular neticesinde geçersizliğini ispatlamıştır. Wolfgang Müller-Weiner'in *“İstanbul'un Tarihsel Topografyası”* (1976) adlı eserinde, sarayın bulunduğu mıntıkada çok köşeli apsisi, narteksi ve atriumu olan üç nefli bir bazilikanın varlığına dikkat çekilmektedir. Yapıyı 5. Yüzyıl'a tarihlendiren

⁷⁶ Metin Sözen, **Bir İmparatorluğun Doğuşu - Topkapı Sarayı**, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1988, s. 25.

⁷⁷ Necipoğlu bu görüşü, Ege adalarının denetimi için Venediklilerle savaş sürecinde olmalarına ve II. Mehmed'in Bizans'ın yönetiminde olan yerleri yeniden almayı planlamasına bağlamaktadır. Gülru Necipoğlu, **15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 32.

⁷⁸ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s. 17.

⁷⁹ Semavi Eyice, **“Tarih İçinde İstanbul”**, s. 113- 114.

⁸⁰ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s. 17.

Müller, İkinci Avluda bulunan bu kilisenin saray yapılırken ya da daha öncesinden yıkılmış olabileceğini de kaydetmiştir.⁸¹

“*Saray-ı Cedid-i Amire*”⁸² olarak da adlandırılan Yeni Saray’ın inşaatı genel görüşe göre, 1465 yılından sonra başlamış 1478’de tamamlanmıştır. Bâb-ı Hümayun üzerindeki kitabe de, 1478 Ramazan ayını göstermektedir.⁸³ II. Mehmed Dönem’i tarihçisi olan Kritovulos Historia adlı eserinde, sarayın II. Mehmed tarafından Julien⁸⁴ takvimiyle 6967 yılında yapıldığını yazmıştır; bu tarih 1459-60 miladî yılına tekabül etmektedir.⁸⁵ Evliya Çelebi ise Saray’ın kuruluşunun 1455’de başladığını 1458’de bittiğini belirtir.⁸⁶

II. Mehmed, Topkapı Sarayı’nın projesi için çeşitli ülkelerden ustalar getirtmiştir. Tarihçi Tursun, mimar-mühendislerin Arap, Acem ve Osmanlı (Rum) ülkelerinden getirildiğini belirtmektedir.⁸⁷ Tursun’un ve Kemal Paşazade’nin saraydaki kulelerin Avrupa tarzında yapıldıklarını belirtmeleri, Avrupalı mimarların da sarayın yapımında yer aldıklarını nakletmektedir.⁸⁸

Yeni Saray’da görev alan mimarlar hakkında çok az bilgi olmakla beraber, anonim bir vakayiname ve 15. yüzyıl tarihçisi Ruhi-Edinevi; külliyyeden sorumlu olan kalfanın Sinan Usta olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Sarayın yapımından sorumlu olan kalfanın Sinan Usta ismiyle kaynaklarda geçmesi üzerine, bahsi geçen ustanın, II. Mehmed Dönemi başmimarlarından Atik Sinan olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Necipoğlu, adı geçen Sinan Usta’nın ismini ‘Sinan Bin Abdullah’ olarak vermektedir.⁹⁰ Türk mimarlık tarihinde Atik Sinan veya Âzadlı Sinan adıyla tanınan sanatkârın tam adı ise, Sinâneddin Yûsuf b. Abdullah’tır.⁹¹ Doğum tarihi bilinmemekle

⁸¹Müller- Weiner, **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, çev: Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 74 ve s. 495.

⁸² Sahildeki yapılardan biri olan Topkapı Sahil Sarayı, 1863 yılında yanınca, “Saray-ı Cedid” ya da “Yeni Saray” adını taşıyan yapı, Topkapı Sarayı olarak anılmaya başlanmıştır.

⁸³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**, s. 17.

⁸⁴ Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu’nun kullandığı takvimdir.

⁸⁵ Ahmet Sefa Özkaya birebir görüşmeler neticesinde aktarmıştır.; Kritovulos, **İstanbul’un Fethi**, çev. Ari Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 83.

⁸⁶Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1947, s. 290-295.; Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, I., İstanbul 1314/ 1896-97.

⁸⁷Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.9.

⁸⁸Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1947, s. 685.

⁸⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.39.

⁹⁰ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.57 dipnot 70.

⁹¹ Zeki Sönmez, Sinân-ı Âtik, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 37. Cilt, 2009, s.228.

beraber, mezar taşı kitâbesinden 27 Rebûlevvel 876'da (13 Eylül 1471) vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁹² 15. yüzyıl Osmanlı mimarisinin ve bilhassa II. Mehmed Dönemi mimari faaliyetlerinin başta gelen mimarı Atik Sinan, 1463-1470 yılları arasında Fatih Cami ve Külliyesi'ni tamamlamıştır. 1478 yılında inşasının tamamlandığı kabul edilen Topkapı Sarayı'nın, inşa başlangıç tarihi hakkında çeşitli görüşler olsa da Atik Sinan'ın sarayın inşasında görev aldığı düşünülebilir.⁹³ Yine Ruhi Edinevi'ye göre Saray'ın köşkleri ve çevresindeki yapıların inşaatının, yirmi sekiz yıl II. Mehmed'in hizmetinde olan ve II. Bayezid döneminde Saray'ın baş mimarlığına atanan Murad Kalfa adlı bir usta tarafından yürütüldüğü belirtilmiştir.⁹⁴

Sarayın surları; II. Mehmed tarafından yaptırılmış olup, deniz tarafındaki sur, Sirkeci İskelesi ve Sepetçiler Köşkü'den başlayarak Ahırkapı yakınlarına kadar 2,5 km. kara tarafı; Bâb-ı Hümâyûn'dan Soğuk Çeşme Kapısı'na kadar uzanmaktadır. Oradan Alay Köşkü mevkiinden dönerek Salkımsöğüt Caddesi, Demirkapı ve Sepetçiler Köşkü yakınlarından deniz surlarıyla birleşmektedir.⁹⁵

Yeni Saray; Koltuk Kapı denilen küçük kapıları hariç, kara tarafındaki büyük kapılar Ahır Kapı'dan itibaren; Otluk Kapısı, Bâb-ı Hümâyûn, Soğuk çeşme ve Demir Kapı'lardır. Deniz tarafındaki kapılar ise Sarayburnu'ndaki Top Kapısı, Değirmen Kapısı ve Balıkhane Kapısı'dır.⁹⁶ Saray'ın içerisinde birbirinden ayrı olarak Bâbüsselâm (Orta Kapı), Bâbüssaâde (Üçüncü Kapı), Darphane ve Çizme Kapısı bulunmaktadır.⁹⁷

Topkapı Sarayı, avlular sistemini benimseyen bir düzende inşa edilmiştir.⁹⁸ Halka açık bölümden, sultanın özel yaşamına ilişkin binaların yer aldığı özel bölüme doğru, hiyerarşik bir düzen görülmektedir.⁹⁹ Nitekim 1573-1576 yılları arasında İstanbul'da bulunan Alman gezgin Stephan Gerloch, "*Türklerin hükümdarlarının*

⁹² Zeki Sönmez, *Sinân-ı Âtîk*, s.228.

⁹³ Topkapı Sarayı'nın inşasının başlangıcı ile ilgili çeşitli tarihler kaynaklarda yer almaktadır; buna rağmen kaynaklarda verilen en geç tarih 1465 yılıdır. Atik Sinan 1463 senesinde yapımına başlanan Fatih Camii ve Külliyesi'nin baş mimarı olarak görevlendirilse de, hem Topkapı Sarayı hem de Fatih Külliyesi gibi iki büyük projenin yapımında görev almış olabileceğini varsayabiliriz.

⁹⁴ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.39.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, s. 17.

⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı**, s. 16.

⁹⁷ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı**, 1982, s. 8.

⁹⁸ Nadide Seçkin "*Osmanlı Mimarisinde 15. yüzyıla İlişkin İki Saray Yerleşimi; Edirne (Yeni) Sarayı ve Topkapı Sarayı*", **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, İstanbul 23-27 Eylül 1991, Kültür Bakanlığı Yayınları/1705, Ankara, 1995, s. 184.

⁹⁹ Nadide Seçkin, **Osmanlı Mimarisinde 15. yüzyıla İlişkin İki Saray Yerleşimi; Edirne (Yeni) Sarayı ve Topkapı Sarayı**, s. 184.

yaşadığı Saray adı verilen binanın üç büyük ve geniş avlusu bulunmakta ve bunlara mermerden yapılmış kapılardan geçerek giriliyor."¹⁰⁰ şeklinde ifade etmiştir.

Topkapı Sarayı'nda en kapsamlı yenileştirme ve genişletilme, birçok yapının yeni biçimler aldığı ya da anıtsal bir ölçüyle baştan yapıldığı I. Süleyman Dönemi'ndendir. Makbul İbrahim Paşa'nın sadrazamlık dönemine (1523-1536) rastlayan süreçte, inşaatı Acem Ali olarak bilinen baş mimar Alaaddin üstlenmiştir.¹⁰¹ 16. yüzyılın sonlarına doğru saray, bugünkü şekline yakın bir görünümüne kavuşmuştur.¹⁰²

17. yüzyıl sanat ve mimari alanında klasik dönemin devamı niteliğinde sayılabilir. Fakat diğer dönemlere kıyasla, bu dönemin sultanlarının siyasi ve iktisadi nedenlerden dolayı inşaat girişimleri oldukça azdır.¹⁰³ 17. yüzyıldaki imar faaliyetlerine sarayın genelinde bakacak olursak, I. Ahmed (1603-1617) Has Fırınları inşa ettirmiş, Harem'i genişlettirmiş ve III. Murad'ın Has Odası'na bitişik bir Has Oda inşa ettirmiştir.¹⁰⁴ IV. Murad (1622-1640) askeri başarılarının izlerini saray mimarisinde de göstermiştir. 1635 yılında Revan Köşkü'nü ve Bağdat'ın geri alınması üzerine 1639'de Bağdat Köşkü'nü yaptırmıştır. Kardeşi I. İbrahim (1640-1648) de İftariye Köşkü ve Sünnet Odası'nı inşa ettirmiştir.¹⁰⁵ II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa (1695-1703) saltanat sürelerinin çoğunluğunu Edirne'de geçirdikleri için Topkapı Sarayı oldukça bakımsız kalmıştır.

18. yüzyılın başında, III. Ahmet (1703-1730) Edirne Sarayı'nda tahta çıkmış fakat Yeniçerilerin baskısıyla ile payitahta dönerek tekrar Topkapı Sarayı'nda ikamet etmeye başlamıştır.¹⁰⁶ Lale Devri (1718-1730) olarak bilinen ve 'barış devri' olarak adlandırılan dönemde, Osmanlı Devleti yüzünü batıya dönerek farklı kültürlerden etkilenmiştir. Lale Devri mimari, sanat, edebiyat ve bahçe düzenlemesinde klasik dönemden koparak Osmanlı kanonlarının dışında bir ideolojinin ortaya çıkışını haber vermektedir.¹⁰⁷ Bu dönemde Sarayburnu'nda yazlık bir köşk yapılmış ve zamanla

¹⁰⁰Stephan Gerloch, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, Cilt: 1, Çev. Tomris Noyan, Kitap Yayın Evi, İstanbul, 2010, s. 497.

¹⁰¹Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 47.

¹⁰²Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.48.

¹⁰³Müller- Weiner, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s. 501.

¹⁰⁴Müller- Weiner, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası** s. 501.

¹⁰⁵Müller- Weiner, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**,s. 501.

¹⁰⁶ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 435.

¹⁰⁷Tülay Artan, **Architecture as a Theatre of Life: Profile of the Eighteenth Century Bosphorus**, 1989, s. 51.

nüveleri artmıştır. I. Mahmut (1730-1754) ve III. Osman (1754- 1757) Dönemleri'nde ise, mimaride barok üslubunun yerleştiği görülmektedir. III. Mustafa (1757 -1773) Dönemi'nde Bâb-ı Hümayun ile Bâbüsselâm onarılmış ve barok üslubu yansıtan eklemeler yapılmıştır. III. Selim (1789-1807), Topkapı Sarayı'nda başta Harem olmak üzere sarayın genelinde birtakım değişiklikler yapmıştır.¹⁰⁸

19. yüzyıl, Topkapı Sarayı'nın hanedan tarafından terk edilmeye başlandığı bir dönemdir. Padişahlar çoğu zaman sarayda ikamet etmeseler dahi, sarayda çeşitli onarımlar gerçekleştirmişlerdir. Alay Köşkü ve Kubbealtı 1819-1820 yıllarında restore edilmiştir.¹⁰⁹ I. Abdülmecid (1830-1861) Dönemi'nde, Topkapı Sarayı nihai olarak ikametgâhından çıkarmıştır. Abdülaziz'in döneminde (1861-1876) Topkapı Sarayı gerçek anlamda terk edilmiş ve harap bir hale gelmiştir. '*Rumeli Demiryolu*' adı verilen ve İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan '*Orient Express*' tren yolunun, saray arazisi içerisinde geçirilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir.¹¹⁰ 1846 yılında Abdülmecid döneminde Ahmet Fethi Paşa'nın gayretleriyle sarayın Birinci Avlusunda bulunan ve cephanelik olarak kullanılan Bizans Dönemi'nden kalma Aya İrini Kilisesi'nde '*Eski Silahlar ve Eski Eserler Koleksiyonu*' tanzim edilmiştir. 1869 yılında, Abdülaziz döneminde ise Aya İrini Kilisesi '*Müze-i Hümayun*' olarak isimlendirilmiştir.¹¹¹

19. yüzyılın sonlarına doğru Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı, Arz Odası, III. Ahmet Kütüphanesi, Hazine-i Hümayun, Bağdat Köşkü ve Mecidiye Kasrı özel ziyaretçilere gezdirilen bir yer olmuştur. Bir yandan da Batı standartlarında bir müzeye sahip olmak adına adımlar atılmıştır. 19. yüzyılda Müze Müdürü tayin edilen Osman Hamdi Bey'in teşvikiyle saray arazisi içinde Çinili Köşk yanında, 1883 yılında Sanayi Nefise Mektebi inşa edilmiştir. 1910'da vefat eden Osman Hamdi Bey yerine Müze Müdürlüğü'ne kardeşi Halil Ethem Bey gelmiştir.¹¹²

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Abdülmecid ile birlikte sarayın terk edilmesi bakımsızlığa yol açmış ve tahribatlar meydana gelmiştir. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Topkapı Sarayı'nın hanedan ile ilişkisi neredeyse kopmuş,

¹⁰⁸ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 435

¹⁰⁹ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 100-101.

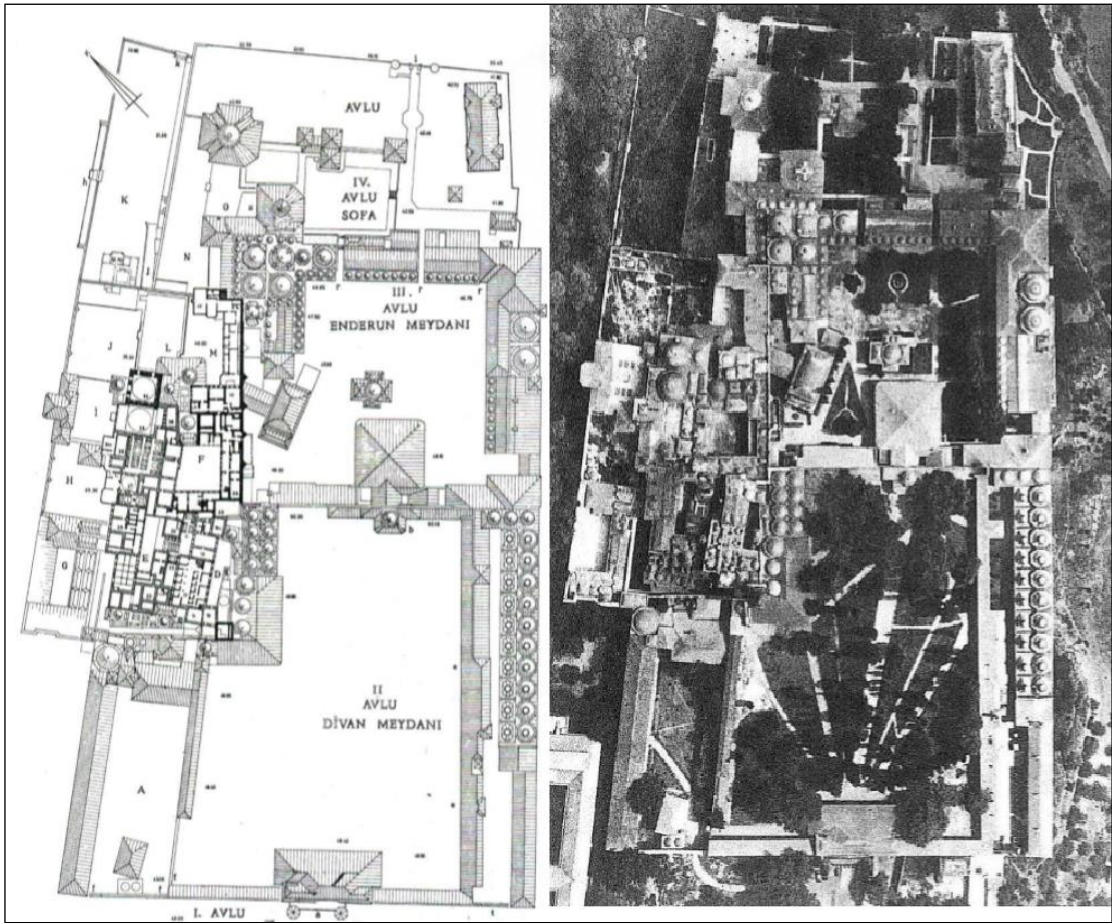
¹¹⁰ M. Serhan Yücel, M. Murad Taşar; *Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti*, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart, 2016.

¹¹¹ Nezih Başgelen, *Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Mart-Nisan, 2006/ No.14.

¹¹² Nezih Başgelen, *Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, Mart-Nisan, 2006/ No.14.

Osmanlı teşrifatında törensel ve sembolik rolü ile ön plana çıkmıştır. 1908 senesinden sonra sarayın müzeleşmesi hız kazanmış ve saray-müze haline getirilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 3 Nisan 1924 senesinde Topkapı Sarayı resmi olarak müze haline getirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk müzesi olarak bu misyonu devam ettirmektedir.¹¹³

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde 1923-1952 yılları arasında müze müdürü olan Tahsin Öz tarafından sarayda kapsamlı bir onarım çalışması başlatılmıştır.¹¹⁴ 1990'dan sonra ve 2000'lerde yapılan onarım çalışmaları İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile İstanbul İl Özel İdaresi denetiminde sarayın farklı bölümlerinde sürdürülmüştür.

Plan 2.7: Topkapı Sarayı'nın rölövesi ve kuşbakışı görünüşü. (S. Eldem;F. Akozan, 1982)

¹¹³ Hilmi Aydın, 'Topkapı Sarayı Müzesi', **TDV İslam Ansiklopedisi**, 41. Cilt, 2012, s. 261-263.

¹¹⁴ Tahsin Öz, **Hayatım** (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi), 1991.

Resim 2.11: Günümüzde Topkapı Sarayı'nın genel görünümü.¹¹⁵

2.3.2.1 Birinci Avlu (Alay Meydanı)

Birûn denilen dış hizmet yapılarının bulunduğu Birinci Avlu, Saray'ın en geniş avlusudur. Bu avlu çeşitli törenler öncesinde ve elçi kabullerinde; yeniçeriler, hizmetliler ve onların atları için bir bekleme alanı olarak kullanılmaktaydı. Birinci Avlu, şehirle sarayı birbirinden ayıran dış duvarlarla çevrili olup gösterişli alayların başladığı ve bittiği "*Alay Meydanı*" olarak bilinmektedir. Bâb-ı Hümâyûn kapısından girilince ilk yer olan bu avlu, önemli divan toplantılarının yapıldığı Divan-ı Hümâyûn'a giden yol olarak düşünüldüğü için "*Divan Yolu*" adını da almaktadır. Topluca hareket edilmesi gereken önemli bazı olaylarda kapıkullarının ve devlet büyüklerinin bu avluda toplandığı, merasim ve geçiş töreni gerçekleştikten sonra yine buradan dağıldıkları bilinmektedir. Dış hizmet birimleriyle padişahın özel alanını ayıran bu avlu sarayın ana bölümlerinin, yani ikinci ve üçüncü avlulardaki yapıların oluşumunda etkili olmuştur.¹¹⁶

Topkapı Sarayı'nın şehirle bağlantısını sağlayan ve Birinci Avlu'nun girişi olan, "*Bâb-ı Hümâyûn*", sarayın ilk ve esas kapısıdır. Ayasofya ile III. Ahmet Meydan

¹¹⁵ Erişim: tarihboyunca.blogspot.com.tr Erişim Tarihi: 17.06.2018

¹¹⁶ Necdet Sakaoglu, *Saray-ı Hümâyûn*, s. 28-29.

Çeşmesi'nin karşısında bulunan kapı, *Sur-i Sultani* üzerinde yer almaktadır.¹¹⁷ Üzerindeki kitabeye göre, 1478 yılında II. Mehmed Dönemi'nde yapılmıştır.¹¹⁸

Bâb-1 Hümâyûn'un, eski saray teşkilatında Bâb'usselâm ile birlikte sarayın dış muhafız ocaklarından Kapıcılar Ocağı tarafından korunduğu bilinmektedir.¹¹⁹ Bu kapı, Osmanlı Dönemi boyunca, her gün sabah ezanıyla açılmakta ve yatsıdan sonra kapatılmakta olup, kapı kapalı iken saraya giriş ve çıkışların kapının yan tarafında bulunan Koltuk Kapısı'ndan yapıldığı bilinmektedir.¹²⁰ Divan toplantısının olduğu günlerde, sarayın günlük yaşamıyla ilgili tüccarlar ve sarayda yakınlarını görmeye gelen insanlar, ancak gerekçelerini söylemek şartıyla Bâb-1 Hümâyûn'dan geçmekteydiler. Saraya gelen ulemanın, vezirlerin ve dış ülkelerden gelen elçilerin, Bâb-1 Hümâyûn'dan Bâbüsselâm'a kadar, at üzerinde gitmelerine izin verilmekteydi. Padişahın özel alanlarına doğru gidildikçe getirilen kısıtlamalar dolayısıyla Bâbüsselâm'dan sonra yola yaya olarak devam etme zorunluluğu koyulmuştur.¹²¹ Topkapı Sarayı'nı minyatürlerle ve açıklamalarla tanıtan Hünernâme'de Bâb-1 Hümâyûn, duvarları çini ile kaplı olarak ve üstünde sekiz pencerele bir köşk ile betimlenmiştir. Köşk için '*Mavefk-i Bâb-ı Muallâ mahzen-i defatir-i harbiye*' ifadesi kullanılarak burada tapu ve tahrir defterlerinin korunduğu yazılmıştır.¹²² (Resim 2.12) Bu köşk 1867'de çıkan bir yangın neticesinde harap olmuş ve 1929'daki ikinci bir yangın ile tamamen çökmüştür. D'Ohsson'un 1790 tarihli resminde arabalar ve atlarla Ayasofya'nın yanından geçen bir tören alayı, Bâb-1 Hümâyûn'a doğru ilerlerken tasvir edilmiştir. Bâb-1 Hümâyûn'un abidevi cephesi, iki katlı görünümüyle gerçeğine yakın olarak görülmektedir. (Resim 2.13) Fransız ressam Choiseul Gouffier (1752-1817)'in 19. yüzyıl başında yaptığı gravürde de bu köşk yerinde görülmektedir. (Resim 2.14)

¹¹⁷ M. Orhan Bayrak, **Topkapı Sarayı**, 1996, s.28.

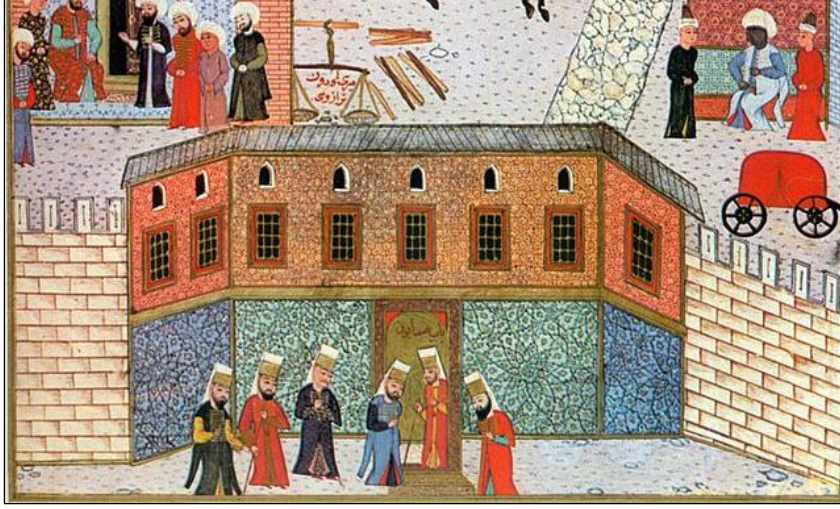
¹¹⁸ Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Araştırma**, s. 85.

¹¹⁹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s.101.

¹²⁰ Nadide Seçkin, **Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Araştırma**, s. 88.

¹²¹ Reşad Ekrem Koçu, **Topkapı Sarayı**, 2004, s.24.

¹²² Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 29.

Resim 2.12: Molla Tiflisî'nin Bâb-ı Hümâyûn tasviri, 1584.¹²³

Bâb-ı Hümâyûn'un iç ve dış cephelerindeki kemer alınlıklarında celi sülüs yazı ile Besmele ve Kur'an'dan sureler yazmaktadır. Kapının dış cephesinde dikdörtgen mermer plakada celi sülüs yazı ile yazılmış Arapça kitabenin anlamı '*Bu kutsal kaleyi, karaların ve denizlerin sultanı, Tanrı'nın gölgesi Konstantiniyye kalesinin fatihi, Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Murad'ın oğlu Sultan Mehmed Han, Hicri 883 yılının Ramazan ayında yaptırttı.*' yazmaktadır.¹²⁴ (Resim 2.13) Kapının dış cephesinde II. Mahmud'un ve Abdülaziz'in tuğraları bulunmaktadır.

Bâb-ı Hümâyûn'dan girildiğinde avlunun sol tarafında yer alan ve sarayın bütün ihtiyacını karşılayan diğer birimler odun ambarı ile her yıl belirli bir ayda bütün sarayın mekânlarını hasırla döşeyen hasırcıların ocakları ve bu ocakların günümüze ulaşmayan hamamları, koğuşları, işlikleri, ahırları ile kompleks oluşturan yapıları bulunmaktaydı.¹²⁵ Bâb-ı Hümâyûn'un sağ tarafındaki yapılar ise Enderun Hastanesi, sarayın Marmara tarafındaki bahçelerine ve yapılarına inen yol ile Çizme Kapısı denilen kapı ile Has Fırın (Furun), ayrıca sarayın suyunun temini için Dolap Ocağı denilen kuyu ve dolap, bu dolabın kullanılmasından sorumlu olan bir ocaktan oluşuyordu.¹²⁶ Değirmen Kapısı yanında, değirmenle birlikte faaliyette olan Has Fırınlara (Fodla Furunu) I. Ahmed tarafından 1616 (H. 1025) yılında tamamlanmıştır.¹²⁷

¹²³ Hünernâme, T.S.M.H. 1523, y.15b

¹²⁴ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 30.

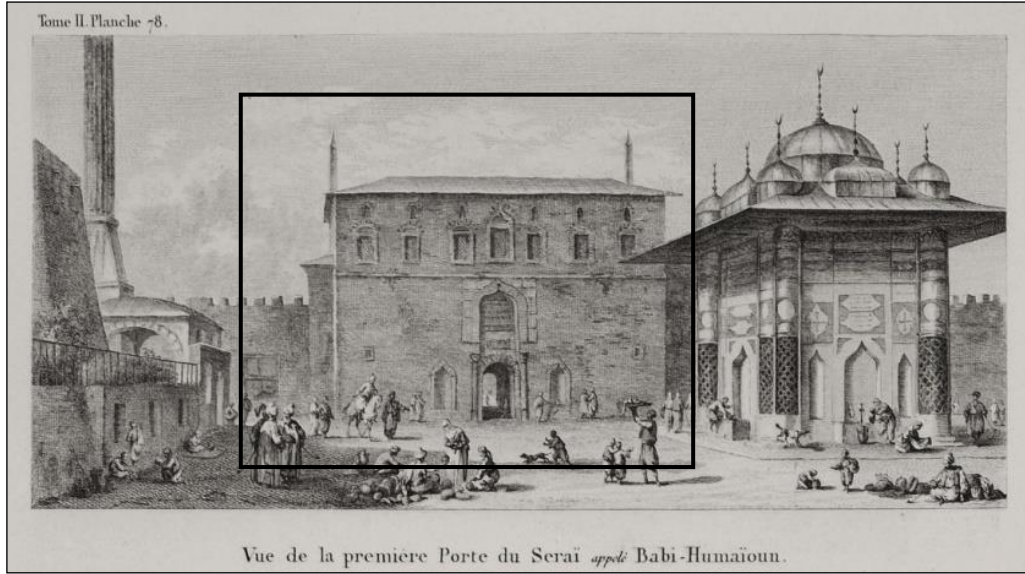
¹²⁵ H. Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.91.

¹²⁶ Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, s.91.

¹²⁷ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 59-60.

Resim 2.13: Mouradgea D'Ohsson “Tableau Général de l'Empire Othoman” eserinde bulunan 1820 tarihli Bâb-ı Hümâyûn tasviri.¹²⁸

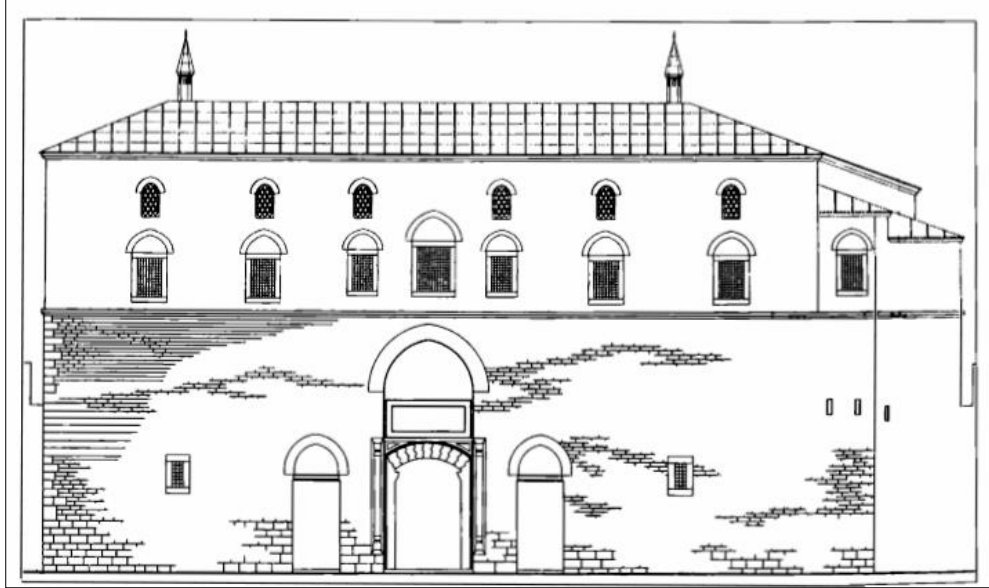
Resim 2.14: Choiseul Gouffier (1752-1817)'in 19. yüzyıl başında yaptığı Bâb-ı Hümâyûn gravürü¹²⁹

¹²⁸D'Ohsson, Mouradgea, **Tableau Général de l'Empire Othoman**, Gennadius Kütüphanesi Arşivi. Erişim: <http://tr.travelogues.gr/item.php?view=53722>, Erişim Tarihi: 04.01.2018.

¹²⁹Choiseul Gouffier, Gabriel Florent Auguste de. *Voya.g.e pittoresque de la Grèce*, Paris, J.-J. Blaise, M.DCCC.XXII, 1822, Aikaterini Laskaridis Vakıf Kütüphanesi Koleksiyonu, Erişim: <http://tr.travelogues.gr/item.php?view=44641> Erişim Tarihi: 04.01.2018

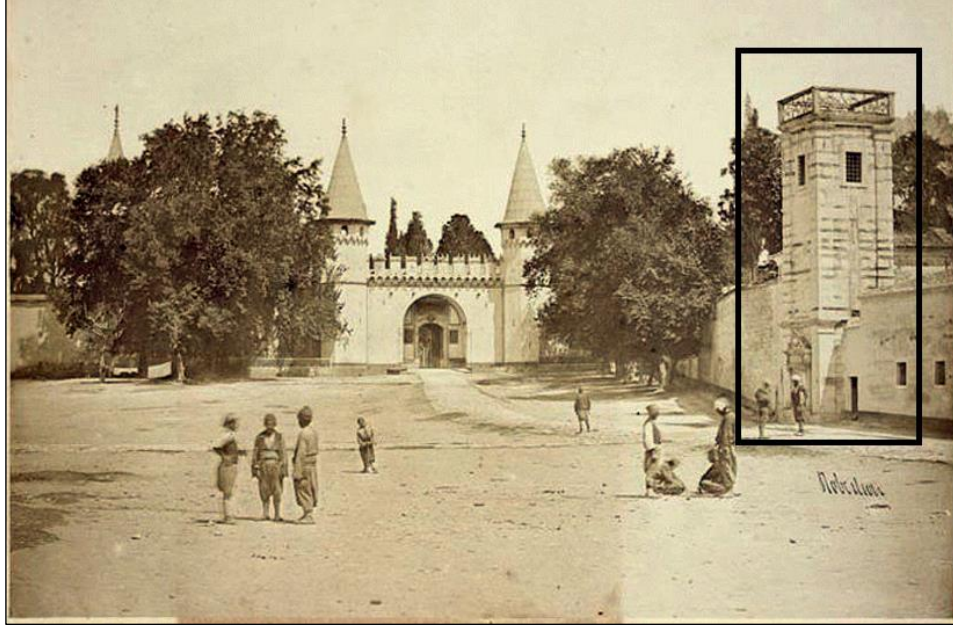
Resim 2.15: Bâb-ı Hümâyûn Kapısı.

Plan 2.8: Bâb-ı Hümâyûn'un rekonstrüktif çizimi. (F. Akozan; S. H. Eldem, 1982.)

Fırın duvarlarına bağlı olan ve sarayın en eski tesislerinden biri olan Su Terazisi bulunmaktadır. (Resim 2.16, 2.17) Topkapı Sarayı'na verilen Halkalı Suyu, bu terazinin yukarısındaki küçük tevzi havuzuna, oradan da Dolap Ocağı'na akmakta ve buradan sarnıçlar vasıtasıyla saray dairelerine dağıtılmaktaydı.¹³⁰ Önünde 18. Yüzyıla tarihlendirilen kitabesiz bir çeşmesi bulunmaktadır.

¹³⁰ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun** s. 59-60.

Resim 2.16: Birinci Avluda bulunan Su Terazisi. (Anonim)

Resim 2.17: Birinci Avluda bulunan Su Terazisi.

Birinci Avluda bulunan önemli bir yapı olan Aya İrini Kilisesi'nin, 4. yüzyılda yapıldığı bilinmektedir.¹³¹ I. Constantinus (324-337) zamanında yapıldığı tahmin

¹³¹Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyıllarda Topkapı Sarayı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.67.

edilen kilisenin 532'deki Nika Ayaklanması sırasında yandığı ve İmparator Justinianos döneminde yeniden yaptırılmış olduğu bilinmektedir.¹³² 8. ve 9. yüzyıllarda yaşanan şiddetli depremler, binada önemli hasarlara neden olmuştur.¹³³ Sonradan camiye çevrilmediği için mimarisinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Kilise işlevinde yapılmış olan yapı, 15. yüzyılda iç cephane, sonra da Harbiye Nezareti'nin silah ambarı olarak kullanılmıştır. 1846 yılında Tophane müşiri Fethi Ahmet Paşa zamanında arkeoloji müzesine, sonraki dönemlerde de Askeri Müzeye çevrilmiş olan yapı günümüzde ise müzik festivallerinin gerçekleştirildiği bir merkez olarak kullanılmaktadır.¹³⁴(Resim 2.18)

Aya İrini Kilisesi'nin arkasında dış bahçelere inen yokuşun yakınında sarayda kullanılan inşaat malzemelerinin ve saray binaları üzerinde çalışan marangoz ve diğer ustaların atölyelerinin bulunduğu "*Ambar-ı Amire*" bulunmaktadır.¹³⁵

Resim 2.18: Birinci Avluda bulunan Aya İrini Kilisesi. (Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Birûn örgütünün en büyük kuruluşlarından olan Darbhane-i Âmire, 17. yüzyıl başlarından itibaren gümüş ve altın Osmanlı paralarının kesildiği yerd. (Resim 2.19, 2.20) Darbhane iç sokakları, farklı mimari görünümde yapıları ile sarayın en geniş ünitesiydi.¹³⁶ Darbhane zamanla harap olmuş ve 1980 yılındaki onarımlarla Emanet ve Dökümhane binaları kurtarılmıştır.

¹³²Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s.67.

¹³³M. Orhan Bayrak, *Topkapı Sarayı*, s.30.

¹³⁴ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s.67.

¹³⁵Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s.67.

¹³⁶ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s.66-68.

Çinili Köşk, II. Mehmet Dönemi'ne tarihlendirilen ve yapıda kullanılan çinilerden dolayı en çok dikkat çeken köşklere dendir. Köşk, II. Mehmed tarafından 1472 (H. 877) tarihinde inşa ettirilmiştir.¹³⁷ Yapının tamamı erken dönem Türk çinileriyle bezeli olup, giriş cephesi 14 sütunla desteklenmiştir.¹³⁸ Eğimli bir arazide inşa edilmesi dolayısıyla giriş cephesi tek, güney cephesi ise çift katlıdır. Dört yönde eyvanı olan merkezi kubbeli olarak inşa edilmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru saraya mensup ağaların oturduğu bilinmektedir.¹³⁹ Köşk, 19 Kasım 1737 (H. 1150) senesinde yangın sonucunda hasar görmüş ve onarım sırasında cephe mimarisi değişmiştir.¹⁴⁰ 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde, müzeye dönüştürülmeden önce köşkün bir süre Harbiye Ambarı olarak kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁴¹ 19. Yüzyıl'da ihmal edilen ve bakımsız kalan Çinili Köşk yüzyılın sonlarına doğru müze binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1873 yılında Aya İrini Kilisesi'nde bulunan eski eserlerin Avrupa'daki benzerleri gibi bir müze açılarak burada sergilenmesine karar verilmiş ve müze binası için Çinili Köşk seçilmiştir. (Resim 2.21)

Resim 2.19: 1819 tarihli Melling'in Birici Avlu gravüründe görülen Darbhane-i Âmire.

(Melling, 1819, L. B)

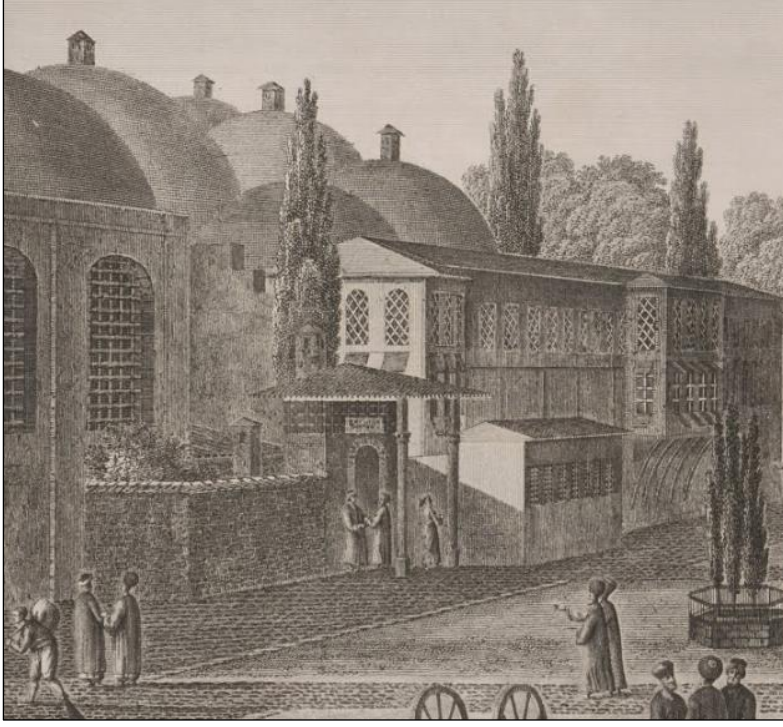
¹³⁷Hülya Tuncay, **Çinili Köşk**, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri Yayınları, İstanbul,1980, s. 3.

¹³⁸N. M. Penzer, **Harem**, Alfa Yayıncılık, 2015, s.88.

¹³⁹Hayal Meriç Uğraş, **Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi**, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010, s. 56.

¹⁴⁰İlber Ortaylı, **Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 295.

¹⁴¹ Hayal Meriç Uğraş, **Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi**, s. 56.

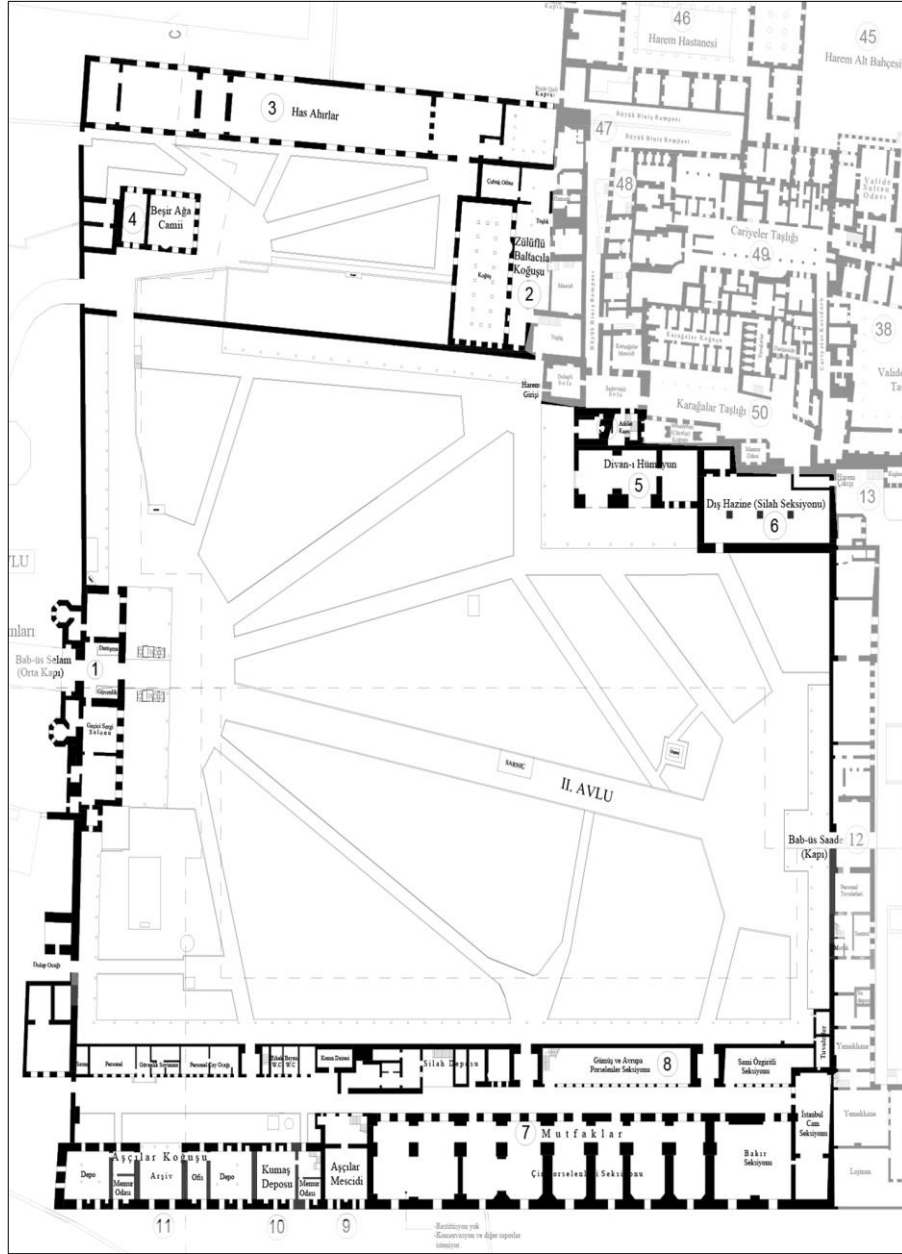
Resim 2.20: 1819 tarihli Melling'in Birinci Avlu gravüründe görülen Darbhane-i Âmire detayı.

Resim 2.21: Birinci Avluda bulunan Çinili Köşk.

2.3.2.2 İkinci Avlu (Divan Meydanı)

Bâbüsselâm ile Bâbüssaâde kapıları arasında uzanan, Kubbealtı'nda divan kurulduğu için 'Divan Meydanı', Adalet Kasrı bulunduğu için 'Adalet Meydanı' isimleri verilen İkinci Avlu, 20.800 m²'lik bir alanı kaplamaktadır.¹⁴²

Plan 2.9: İkinci Avlu'nun vaziyet planı. (EKOL Yapı İnş.)

¹⁴² İber Ortaylı, *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, s. 298.

Bâbüsselâm olarak bilinen Orta Kapı, sarayın Bâb-ı Hümâyûn'dan sonraki ikinci girişidir. Birinci Avluyu, İkinci Avluya bağlayan bu büyük kapıya '*Selamet ve Saadet Kapısı*', '*Orta Kapı*' isimleri verilmiştir.¹⁴³ Kesmetaştan inşa edilen Babüsselâm; kurşun kaplı sivri kuleleri, kemerli derin kapı eyvanı ile klasik bir görünümündedir. (Resim 2.22)

'*Divanhâne-i Âmire*', '*Divan-ı Hümayun*', '*Dergâh-ı Muallâ*', '*Dergah'ı Ali*' gibi isimlerle anılan Kubbealtı, Osmanlı Devleti'nin kamusal, siyasi, askeri ve yargısal kararlarının görüldüğü tek katlı bir mekândır. Devlet işlerinin görüşüldüğü Kubbealtı; burada alınan kararların kaleme alındığı Divan-ı Hümayûn kalemleri, kararların yazıldığı defter ve belgelerin arşivlendiği Defterhane olmak üzere üç kubbeli bölümden oluşmaktadır. Mimari özellikleri Lale Devri'ni yansıtan yapı; yayvan saçaklar, geniş pencereleri, altın yıldızlı bronz parmaklıklar, beyaz yeşil mermerden yapılmış revak sütunları görülmektedir. (Resim 2.23)

Resim 2.22: Bâbüsselâm.

¹⁴³ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun* s.80.

Resim 2.23: Kubbealtı.

Kubbealtı'nın toplantı yapılan birinci oda-salonunun karşı duvarında bulunan kafesli pencerenin arkasında yükselen Adalet Kulesi (Adalet Kasrı), Topkapı Sarayı'nın en yüksek yapısıdır.¹⁴⁴ (Plan 2.10) 45 m. yüksekliğinde olan Adalet Kulesi; kare planlı, sivri kuleli ve üst katı dört pencerele bir yapıdır. Kulenin birinci katında ve Kubbealtı'na bakan pencerenin bulunduğu bölüme Adil Köşkü denmektedir. Kulenin, ikinci ve üçüncü katında sahanlıklar bulunmaktadır.¹⁴⁵ Kulenin giriş kapısı, Harem'in genişlemesiyle, Harem içinde kalmıştır. Günümüzdeki görüntüsü büyük ölçüde II. Mahmud Dönemi'ne aittir.¹⁴⁶ (Resim 2.24)

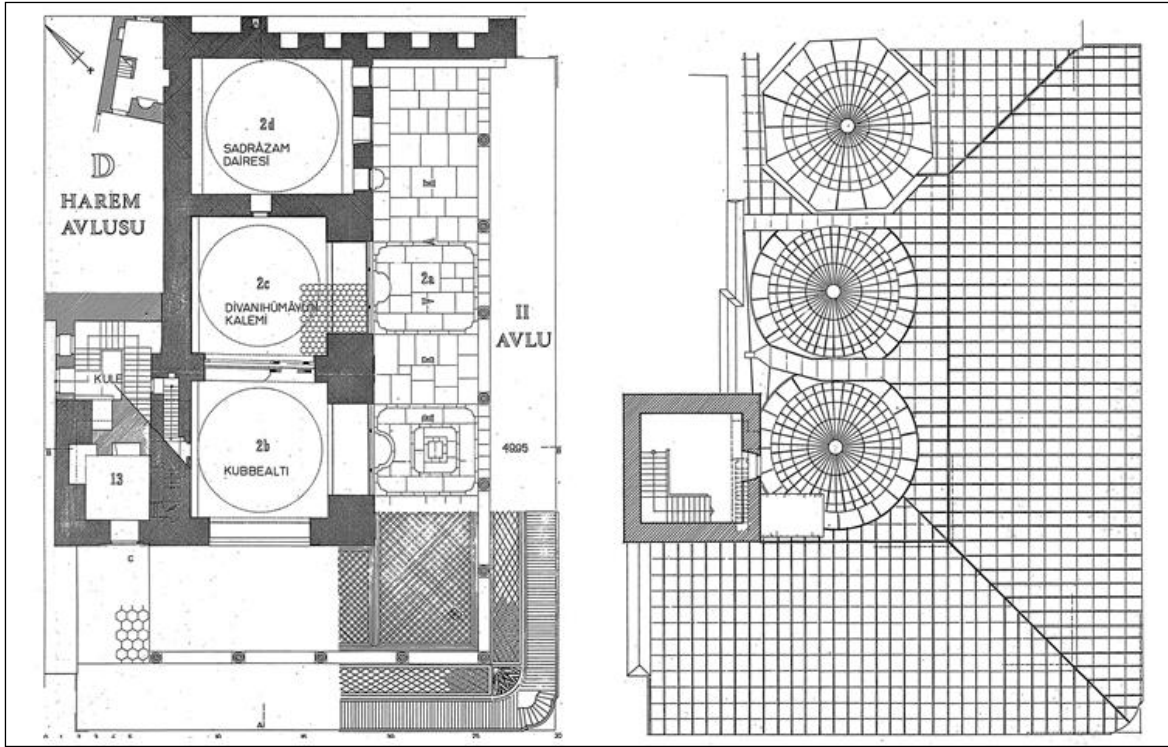
Kubbealtı ile Akağalar Koğuşu arasında bulunan Dış Hazine Dairesi, ilk olarak II. Mehmed Dönemi'nde yaptırılmış fakat I. Süleyman tarafından yıktırılarak 1526–1528 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olan yapı, üç büyük payanda ile bölünmüş ve sekiz kubbeyle örtülüdür. (Resim 2.25) 19. yüzyıl ortalarına kadar devletin resmi hazinesi olarak kullanılan yapıda; ülke ve eyaletlerden alınan vergiler, ganimetlerden elde edilen gelirler, bunların yanında elçilere giydirilen hil'atlar, kaftanlar ve Divanhane'nin eski kayıt defterleri burada saklanarak korunmaktaydı.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, 'Topkapı Sarayı', TDV İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, 2012, s. 256-261.

¹⁴⁵ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, Topkapı Sarayı: Mimari Araştırma s.66.

¹⁴⁶ Necdet Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s. 105.

¹⁴⁷ Semavi Eyice, Topkapı Sarayı, s.16.

Plan 2.10: Kubbekaltı ve Adalet Kulesi bağlantısı.(S. H. Eldem; F. Akozan, 1982, L:38-39)

Resim 2.24: Adalet Kulesi.

Resim 2.25: Dış Hazine.

Bâbüsselâm'dan İkinci Avluya girildiğinde doğuda, mihrab taşı bulunan ve III. Selim'in yaptırdığı Namazgâh yer almaktadır. (Resim 2.26)

Resim 2.26: İkinci Avluda bulunan Namazgah.

Sohum Kitabesi, Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) Karadeniz kıyısında yaptırılan Sohum Kalesi'ne¹⁴⁸ aittir. Osmanlı – Rus Savaşı (1877-78) sırasında o bölgeden sökülerek saraya getirilmiş ve burada yapılan bir kaide üzerine

¹⁴⁸ Kale, Batum'un kuzeyinde bulunan Sahumi'dedir.

yerleştirilmiştir. Manzum kitabenin başında Sultan II. Abdülhamid'in 1877 tarihli tuğrası vardır. (Resim 2.27) Yedi beyitlik manzumesinde:

“Şehinşâh-ı cihan şevketlü Sultan Ahmed Gazi
Ki bâb-ı devlet-i İskender ü Dârâ'ya me'vâdır
O hakan-ı bülend-ikbal kim zât-ı hiimâyunu
Kemâl-i izz ü cah-ı madeletle âlem-ârâdır
O hakan-ı güzînin sıhr-ı hâs-ı sadr-ı âlisi
Vezir-i pür-himem Damad İbrahim Paşa'dır
Cihanın eyleyüp her kuşesin temin a'dadan
Bu semtindahı oldu çünkü emri hıfzına sâdır
Yapıldı himmetiyle bu muazzam kal'a-i muhkem
Ki heybetiyle sanursın-kim ser-i Kaf üzre 'ankâdır
Kıla Hakk şehriyâr-ı âlemin ikbâlini efvûn
Ki zat -ı akdesi sermâye-i ârâm-ı dünyadır
Vezir-i azamı dahi kıla daim
Ki bâis böyle emn ü rahata ol sâdr-ı dâîndır.” yazmaktadır.¹⁴⁹

Resim 2.27: İkinci Avluda bulunan Sohum Kitabesi.

¹⁴⁹ Necdet Sakaoglu, *Saray-ı Hümayun*, s.89.

Has Ahır 30 m. uzunluğunda, 10,5 m. eninde olan ‘İç Ahur, Has Ahur, İstabl-ı âmire’ isimleriyle anılan saray ahırını ile Mirahor Odasını ve Raht Hazinesi’ni içermektedir.¹⁵⁰ Ahır avlusunda bulunan Raht Hazinesi’nde padişahların atlarına mahsus olan mücevher işli eyerler saklanmaktaydı.

Has Ahır avlusunda bulunan Beşir Ağa Camii, 1730 yılında Birinci Mahmut’un Darü’s-saâde Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından kare planlı olarak yaptırılmıştır.¹⁵¹ Geç klasik üsluptaki fevkani caminin tek minarelidir. İki kubbeli hamamı, güneyden camiye bağlanmaktadır. (Resim 2.28)

Resim 2.28: Beşir Ağa Camii. (M. Cambaz Arşivi)

Zülüflü Baltacılar Ocağı, 15. yüzyılda ordunun yolunu açmak üzere kurulmuştur.¹⁵² Zülüflü Baltacılar sarayda harem ve selamlık kısmının temizlenmesi, padişahın güvenli ve hızlı haberleşme işleri, cülus ve bayram törenlerinde tahtın taşınarak kurulması, eşyaların taşınması, padişah ve ailesinden kişilerin cenazelerinin taşınması gibi işlerden sorumlu olmuşlardır. Ocak mensuplarına verilen “Zülüflü” terimi, başlarına giydikleri sivri serpuşun iki yanından sarkan saç örgüsü benzeri zülüflerden gelmektedir.¹⁵³ Zülüflü Baltacı Kethüdası bu ocağın en yetkili amiri olup bu odanın mensupları yaptıkları işe göre; baş baltacı, divanhaneci, kilerci başı baltacısı, bölükbaşı, odabaşı, yemişçi, su yolcu, koşucu gibi isimler almışlardır. Taş

¹⁵⁰ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 91.

¹⁵¹ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 26.

¹⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 415.

¹⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 417-418.

döşemeli küçük ve dar bir Avlu'nun etrafında bulunan yirmi sütunun taşıdığı bir çatı ile örtülü olup koğuş, mescit, çeşme ve hamamdan oluşan bir komplekstir. Duvarlar çinililerle kaplıdır ve birçok kitabe bulunmaktadır. (Resim 2.29)

Resim 2.29: Zülüflü Baltacılar Ocağı.

'*Matbah-ı Âmire*' olarak isimlendirilen Saray Mutfakları, İkinci Avlu'nun güneydoğu cephesinde yer alan bir hizmet avlusudur.¹⁵⁴ (Resim 2.30) Büyük bir kompleks olan *Matbah-ı Âmire*'de üç büyük mutfakla; helvahane, sabunhane, reçelhane, kalayhane, yağhane, tuzhane, mescit, aşçılara mahsus daireler yer almaktadır. Bu yapı topluluğu İkinci Avlu'ya üç kapı¹⁵⁵ ile bağlanmaktadır. Tüm saray halkının yemeklerinin ve tatlılarının hazırlandığı mutfak binası ve güneyde Aşçılar Mescidi, yağhane ve kiler¹⁵⁶ yer almaktadır. Avlunun kuzeydoğusunda bulunan Şekerciler Mescidi¹⁵⁷, kuzeybatıda mutfak personellerinin koğuşları¹⁵⁸, güneybatıda ise Erzak Kapısı yer almaktadır. Eldem, mutfak birimlerinin kullanımını, güneyden itibaren bir ve ikinci birimler "Has Mutfak"; üç, dört ve beşinci birimler "Enderun

¹⁵⁴ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 121.

¹⁵⁵ En güneyden başlayarak sırasıyla 'Kilâr-ı Âmire Kapısı', 'Has Matbah Kapısı', 'Helvâhane Kapısı' olarak isimlendirilen giriş kapılarıdır. (Hülya Tezcan Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1989.)

¹⁵⁶ 1959-1962 onarımlarından sonra kiler Arşiv binası olarak; yağhane ise kumaş deposu olarak kullanılmaktadır. (Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.405.)

¹⁵⁷ Şekerciler Mescidi ve Şerbethane günümüzde Cam Eşya Sergisi'nin yer aldığı bölümdür.

¹⁵⁸ Günümüzde porselenlerin sergilendiği mekândır.

Mutfağı”; altı, yedi ve sekizinci birimler “Harem ve Birun Mutfağı”¹⁵⁹; dokuz ve onuncu birimler ise saray tatlılarının hazırlandığı “Helvahane”¹⁶⁰ olarak adlandırmıştır.¹⁶¹ Helvahane, kuzeydoğu yönünde sonradan açılmış olan bir kapı ile kare planlı ve tek kubbeli bir mekân olan Şerbethane’ye bağlanır. Şerbethane, mutfaklar bloğunun denize cephe veren kuzeydeki son mekânıdır. Kuzeydoğuda yer alan Şekerciler Mescidi kubbeli ve birbirine doğrudan geçişli iki birimden oluşmaktadır.

Bâb-ı Hümâyûn ve Bâbüselâm’dan sonra üçüncü büyük giriş kapısı olan Bâbüssaâde, Üçüncü Avluya geçişi sağlayan bir kapı olarak düzenlenmiştir. İçli dışlı iki kapıdan oluşan Bâbüssaâde’nin biri dışarı, diğeri içeriye açılan iki kapısı arasındaki dehlizin sağ tarafında Bâbüssaâde Ağası’na ait daireler ile sol tarafında Akağaların daire ve koğuşları bulunmaktaydı.¹⁶² Bâbüssaâde; ‘Yıldızlı Kapı’, ‘Taht Kapısı’, ‘Arzhane Kapısı’, ‘Akağalar Kapısı’, ‘Harem Kapısı’ ve ‘Enderun Kapısı’ olarak adlandırılmaktadır.¹⁶³ Enderun ve Birûn yapılarını birbirinden ayıran Bâbüssaâde’nin kapısında bekleyen nöbetçilerin Akağalar olması sebebiyle kapının diğeri bir adı da Akağalar Kapısı olmuştur.¹⁶⁴ Kapının üzerinde ve yanlarında tuğralı, yıldız yazılı birçok kitabe yer almaktadır. Kapıdaki kitabeler dışta, II. Mahmud’un yazdığı “*Besmele*” yazısı, bunun altında II. Mahmud tuğrası, I. Abdülhamid’i öven H. 1188 (M. 1775) tarihli onarım kitabesi yer almaktadır. Ön yüzünde 4 mermer sütuna dayanan geniş saçaklı ve tek kubbeli olan bir kapıdır.¹⁶⁵ (Resim 2.31)

¹⁵⁹ Günümüzde Çin Porselenlerinin sergilendiği mekândır.

¹⁶⁰ Helvahane günümüzde saraya ait Bakır Mutfak Eşyaları Sergisi’ nin bulunduğu kısımdır.

¹⁶¹ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s. 16-21.

¹⁶² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 200.

¹⁶³ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun.**, s. 137.

¹⁶⁴ Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Doktora Tezi, s. 143.

¹⁶⁵ Sina Akşin, “Osmanlı Sarayının Yapısı ve İşlevleri”, **X. Türk Tarih Kongresi**, C.5, IX. Dizi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2066-2082, 1994, s. 2077.

Resim 2.30: Topkapı Sarayı mutfakları, Matbah-ı âmire.

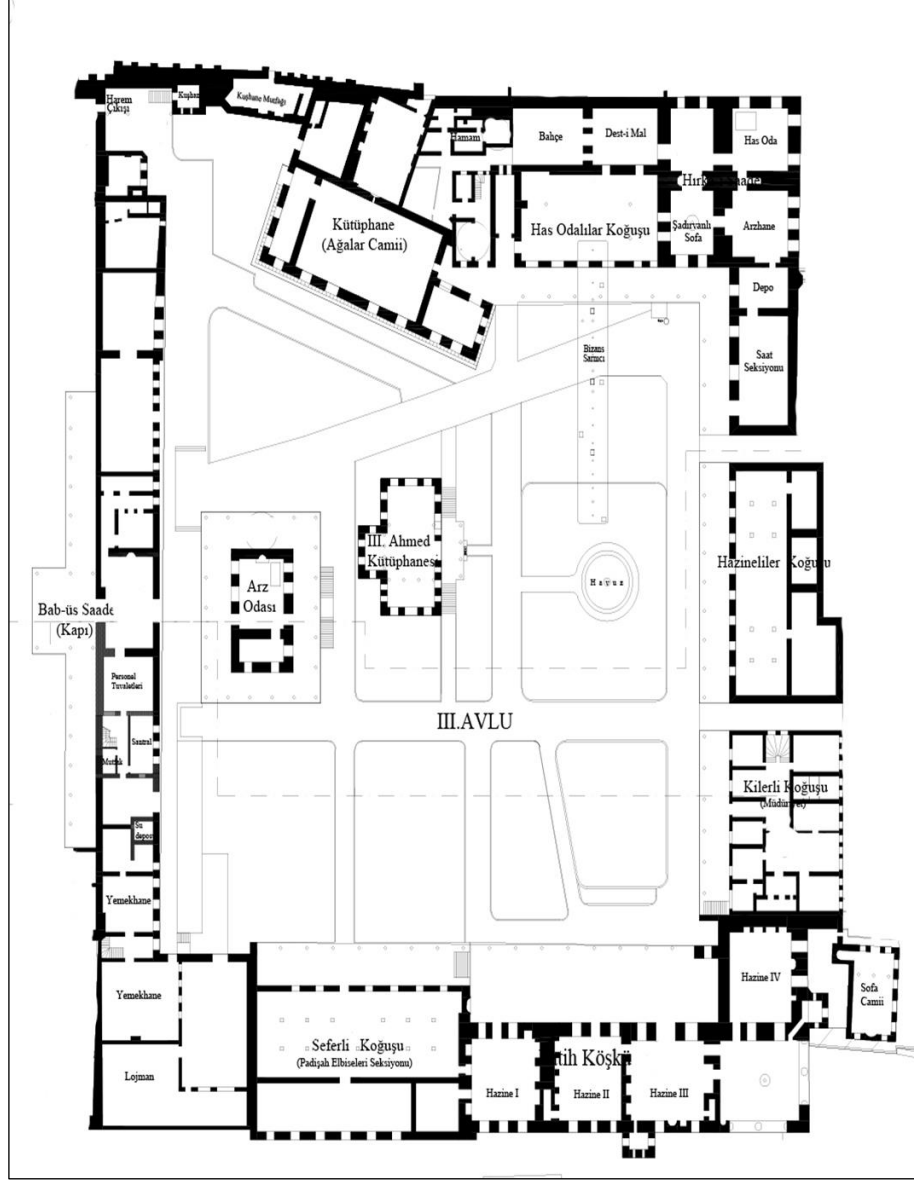
Resim 2.31: Bâbüssaâde.

2.3.2.3 Üçüncü Avlu (Enderun Avlusu)

Bâbüssaâde'den itibaren Saray'ın Enderun Avlusu yahut Üçüncü Avlusu başlamaktadır. (Plan 2.11) Saray iç hizmet teşkilatının görev yaptığı bir avlu olması sebebiyle '*Enderun Avlusu*' olarak da adlandırılır.¹⁶⁶ Enderun, padişahın ve onun hizmetindeki Ak hadımlar ve Saray Ağaları'nın yaşadığı yüzlerce iç oğlanların devlet adamı olarak saraya hizmet edebilmek için eğitim aldıkları mekânlardan

¹⁶⁶ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005.

oluşmaktadır.¹⁶⁷ Üç tarafı tamamen bir tarafı kısmen revaklarla çevrili kare bir avlu olan Üçüncü Avlu; Bâbüssaâde ile İkinci Avluya, üç ayrı geçitle Dördüncü Avluya bağlanır.

Plan 2.11: Topkapı Sarayı Üçüncü Avlu planı. (Ekol Yapı İnş.)

Bâbüssaâde'den Üçüncü Avluya geçildiğinde, Arz Odası bulunmaktadır. 'Arzhane', 'Arzhane-i Hümayun', 'Arz Divanhanesi' isimleriyle de anılmaktadır.¹⁶⁸ Çevresinde geniş saçaklı bir revak bulunan, duvarları çinilerle bezenmiş bu mekân, II. Mehmed Dönemi'nden Tanzimat'a kadar padişahların; sadrazam, devlet adamları ve

¹⁶⁷Sina Akşin, "Osmanlı Sarayının Yapısı ve İşlevleri", s. 2076.

¹⁶⁸ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 148.

yabancı elçileri kabul ettiği mekân olmuştur.¹⁶⁹ Türk mimarlığının köşk üslubunun klasik bir örneği olan Arz Odası, bir taht odası ve yanındaki abdest mekânından oluşan tonozlu bir yapıdır. Ön cephede iki, arka cephesinde ise bir kapı bulunan yapıda; arka kapıyı sadece padişah kullanırken, öndeki kapıları devlet erkânı ve elçiler kullanmışlardır.¹⁷⁰ Padişaha elçi hediyelerinin gösterildiği *pişkeş kapısı* (*hediye kapısı*) üzerinde Sultan II. Mahmud hattı ile yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Padişahların kullandığı kapı üzerinde Sultan III. Mustafa'nın (1757–1774) tuğrası ve onarım kitabesi vardır. Sultan Abdülmecid tarafından 1856 yangınından sonra, ampir üslupta yenilenen Arz Odası, günümüze ampir ve neoklasik dekorasyonu ile ulaşmıştır.¹⁷¹ (Resim 2.32)

Resim 2.32: Arz Odası.

Enderun Kütüphanesi, III. Ahmed döneminde 1718'de inşa edilmiştir.¹⁷² Bir bodrum katı üzerine üç çıkmalı, tek mekanlı köşk biçiminde planlanan yapı merkezi kubbe ile örtülüdür. (Resim 2.33, 2.34) Dört sütunlu, sivri kemerli kapı sahanlığına iki taraftan merdiven ile çıkılır. Yapının içi, 16. yüzyıl İznik çinileri ile kaplı, kubbe ve tonozlar Lale Devri'nin bitkisel motifleriyle malakâri tekniğinde bezenmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, s. 64.

¹⁷⁰ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 150.

¹⁷¹ Necdet Sakaoğlu *Saray-ı Hümayun*, s. 150.

¹⁷² M. Orhan Bayrak, *Topkapı Sarayı*, s.46.

¹⁷³ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 159.

Osmanlı askeri ve idari aristokrasisinin temelini oluşturan, 1831 yılına kadar etkili olan Saray-ı Hümayun Enderun örgütü, II. Mehmed tarafından 1470 yıllarına doğru kurulmuştur.¹⁷⁴ Hizmet örgütü olmasına karşın diplomat, yönetici, sanatkâr yetiştiren özel bir saray akademisidir. Enderun'un ilk iki kademesinden Küçük Oda Bâbüssaâde'den içeri girince solda, Büyük Oda ise sağda yer almaktaydı.¹⁷⁵

Resim 2.33: Levni'nin minyatüründe görülen III. Ahmed Kütüphanesi ve arkada Arz Odası.¹⁷⁶

Avlunun kuzeyinde yer alan Has Oda, Hırka-i Saadet Dairesi kare planlı ve iki katlı bir yapıdır. II. Mehmed'in ve II. Bayezid'in burayı günlük çalışma ve dinlenme yeri olarak kullandığı düşünülmektedir. I. Selim'in Mekke ve Mısır'dan getirdiği kutsal emanetlerin bu binada muhafaza edilmesiyle birlikte ikinci bir işlev ve ad kazanmış, Hırka-i Saadet Dairesi olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁷⁷ Has Oda'nın yanında bulunan Silahdar Ağa Hazinesi veya Emanet Hazinesi olarak bilinen mekan, I. Selim tarafından para ve silah hazinesi olmak üzere inşa ettirilmiştir.¹⁷⁸ (Resim 2.35)

¹⁷⁴ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 164.

¹⁷⁵ Mehmet İpşirli, 'Enderun', *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11. Cilt, 1995, s. 185-187.

¹⁷⁶ T.S.M.H. 3593.

¹⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 205.

¹⁷⁸ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 210.

Resim 2.34: III. Ahmed Kütüphanesi.

Enderun ağalarına mahsus olan Enderun Cami veya Ağalar Cami, Has Oda ile Kuşhane arasında yer almaktadır. Minaresi olmayan cami, mihrap cephesi Kibleye dönük olduğundan avluya çapraz yerleştirilmiştir. 1925 yılında ‘Yeni Kütüphane’ olarak dönüştürülen yapı, sarayın kitap koleksiyonlarının muhafaza edildiği mekan olmuştur.¹⁷⁹ Ağalar Cami’nin arkasında Harem’in ikinci girişinin yanında bulunan Akağalar Koğuşu’na bitişik yapı, padişahın yemeklerinin hazırlandığı, “Kuşhane”dir.¹⁸⁰ Kuşhane, iki katlı balkonlu bir yapıdır.

Üçüncü Avlu’nun güneydoğu köşesinde ve Sarayburnu’nun en hakim noktasında bulunan Fatih Köşkü, II. Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir. 1472 tarihli yapı, hayatlı Türk evi (üstü kapalı, etrafı açık sofa, ortada şadırvan) planına göre kurulmuştur.¹⁸¹ 15. Yüzyılın sonlarına doğru Enderun Hazine’sine dönüştürülmesinden dolayı yapının hayat (eyvan) kısmı ilavelerle değişmiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 202.

¹⁸⁰Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 65.

¹⁸¹Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 65.

¹⁸² Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**,s. 210.

Resim 2.35: Hırka-i Saadet Dairesinin avludan görünümü.

2.3.2.4. Dördüncü Avlu (Sofa-i Hümayun)

Sarayın en arkada bulunan köşkların yer aldığı Dördüncü Avlu setler halinde bir bahçe olup ‘Sofa’ adı ile de tanınmaktadır. Bu avluda, çevresi mermer bir korkulukla çevrili olan ve beyaz mermer döşemeli yüksek set üzerinde Revan Köşkü ve Hırka-i Saadet Dairesi karşı karşıya bulunmaktadır. Sünnet odası, İftariye Köşkü Gülhane parkına bakan aşağıdaki yerde, önde İncirlik, arkada Fil Bahçesi karşıda aynı set üzerinde Bağdat Köşkü, ortada Mustafa Paşa köşkü ile deniz tarafında Mecidiye Köşkü önünde, Esvap Odası, kenarda Sofa Mescidi, saray burnuna bakan yerde arka kapı yer almaktadır.¹⁸³

Topkapı Sarayı’nda havuzlu taşlık üzerinde ve Hırka-i Saadet Dairesi karşısında bulunan Revan Köşkü, IV. Murad tarafından Revan Savaşı’nın bir anısı olarak 1635 yılında yaptırılmıştır.¹⁸⁴ Bazı kaynaklar saray baş mimarı Hasan Ağa’nın eseri olduğunu belirtirken,¹⁸⁵ bazı kaynaklarda yapının mimarının devrin Hassa mimarı olan Kasım Ağa’yı gösterir.¹⁸⁶ Bağdat köşkünün daha küçük bir örneği olup onun kadar güzel bir mimari yapıdır. Tek odalı sekizgen köşeli kubbeli ve etrafı

¹⁸³Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000, s. 12-13.

¹⁸⁴Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, s. 40-41.

¹⁸⁵M. Orhan Bayrak, **Topkapı Sarayı**, s. 54.

¹⁸⁶Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, 2000, s. 48-50; Semavi Eyice, ‘Bağdat Köşkü’, TDİ İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, s. 445; Sedat Hakkı Eldem, **Köşkler ve Kasırlar**, Cilt 1, Güzel Sanatlar Matbaası, s. 301.

geniş revaklıdır. İç ve dış duvarları mermer ve renkli çinilerle süslemelidir. (Resim 2.36)

Resim 2.36: Revan Köşkü.

Şimşirlik ve İncirlik bahçelerinin birleştiği noktada bir set (havuzlu taşlık) üzerinde bulunan Bağdat Köşkü, II. Bağdat Fethi'nin bir anısı olarak IV. Murad (1612 -1640) tarafından 1639 yılında yaptırılmıştır.¹⁸⁷ (Resim 2.37) Revan Köşkü ile benzer formda olup, sekizgen planlıdır. Orta sahnin fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Köşkün etrafını saran saçak, yirmi iki adet mermer sütuna dayanmaktadır.¹⁸⁸ Revağın altında dışarıya doğru taşan iki çıkması vardır. Dış duvarları alt pencerelerinin üst seviyesine kadar renkli mermer, buradan da saçağa kadar renkli çinilerle kaplıdır. Kapısı sedef kakmalı motiflerle süslemelidir. Kubbe içi ahşap olup altın yıldız nakışlıdır. Kubbeden yuvarlak bir küre sarkmaktadır, kırmızı zeminli ve altın yaldızlıdır. Altında incilerden oluşan uzun diziler sarkmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁷Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri**, s.51.

¹⁸⁸M. Orhan Bayrak, **Topkapı Sarayı**, s. 56.

¹⁸⁹ Bu kürenin Osmanlı padişahlığını sembolize ettiği ileri sürülmektedir. Buna göre, küre dünyayı, altında sarkan inciler ise dünyaya hükmeden padişahlığın sembolize eder: Hülya Tezcan, **Köşkler**, s. 12.

Resim 2.37: Bağdat Köşkü.

Bağdat Köşkü ile aynı eksen üzerinde olan Sünnet Odası¹⁹⁰, 1640 yılında I. İbrahim tarafından inşa ettirilen, 35 m²'lik küçük bir mekandır.¹⁹¹ Kareye yakın planlı olup, tonoz ile örtülüdür. Sofaya bakan cephelerinde ve içinde 16. ve 17. yüzyıl çinileri; tombak yaşmaklı ocağı, pencerelerinde mermer tekneli ve kitabeli çeşmeler bu küçük mekana özgünlük kazandırmıştır.

Bağdat köşkünün önünde bulunan İftariye Kameriyesi, 1640 yılında I. İbrahim tarafından yaz aylarındaki ramazan günlerinde iftar yemeklerini yemek için yaptırılmıştır.¹⁹² *Mehtaplık* adı ile de tanınmaktadır. Üst örtüsü tamamen madenden olup, oluklu bakırdan dört ince sütunun taşıdığı, ince uzun, ortaya doğru şişkin, içten aynalı tonoz görünüşünde çatısı bulunmaktadır. (Resim 2.38)

Lale Bahçesi yakınında bulunan Topkapı Sarayı'nın tek ahşap köşkü olan ve kitabesindeki adıyla Sofa Köşkü olarak bilinen köşk, Türk Konakları'nın 'selâmlık' dairesi tarzındadır.¹⁹³ 1676- 1683 yıllarında, Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yaptırılmasından dolayı Mustafa Paşa Köşkü ismiyle de bilinmektedir. Sofa-i Hümayun'a ve alt bahçeye bakan iki cepheli bir yapıdır. Arka tarafı Lale Bahçesi

¹⁹⁰ Buraya Sünnet Odası denmesinin kaynaklarda çeşitli izahatları vardır. Bir görüşe göre, padişahlar vakit namazlarının sünnetlerini bu odada kıldıkları için bu isimlendirmeyi almıştır. (Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 264.) Bir diğer görüşe göre, III. Ahmed'in şehzadelerinin sünneti için kullanılması sebebiyle bu isim verilmiştir. (Hülya Tezcan, *Köşkler*, s. 3-4.)

¹⁹¹ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 264.

¹⁹² Hülya Tezcan, *Köşkler*, s. 7.

¹⁹³ Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 269.

seviyesinde olup, ön tarafta dışarıya taşkın iki ayrı çıkma aşağıdan sütunlarla desteklenmiştir. Köşk bir divanhane, bir özel oda ile arayı bağlayan kapı aksamı ile üç bölüm halinde görülmektedir.¹⁹⁴

Resim 2.38: İftariye Kameriyesi.

Avlunun Marmara Denizi cephesinde yer alan Sofa Camii'nin yerinde, II. Mehmed Dönemi'nde yapılmış Çadır Köşkü ve geç dönemde de Silahdarağa Köşkü bulunmaktayken;¹⁹⁵ 1809 yılında II. Mahmud bu yapıyı yıktırarak Sofa Mescidi'ni inşa ettirmiştir. Abdülmecid ise, bu mescidin yerine günümüzdeki camiye inşa ettirmiştir. İç kısmındaki kalem işi bezemeleri ampir üslubu göstermektedir.

Fransız ampiri üsluplu Mecidiye Köşkü, Sultan Abdülmecid tarafından 1859 yılında Mimar Sarkis Balyan'a inşa ettirilmiştir.¹⁹⁶ İçi ahşap, dışı süslemeli kargir bir binadır.

2.3.2.5 Harem

Harem, İslam dünyasında saray yaşamıyla ilişkili yerleşik bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁷ 'Harîm' kelimesinden türeme olan bu terim, bir konutun hem kadınlarına hem de içinde yaşadıkları ayrı bir bölüme işaret etmektedir.¹⁹⁸ Yüksek

¹⁹⁴ Hülya Tezcan, **Köşkler**, s. 18-19.

¹⁹⁵ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 289.

¹⁹⁶ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 69.

¹⁹⁷ Gülru Necipoğlu, **16. ve 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 208.

¹⁹⁸ Gülru Necipoğlu, **16. ve 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı** s. 208.

duvarlarla sarayın diğer bölümlerinden tecrit edilmiş, çok katlı ve kademeli bir yapılaşma gösteren Harem topluluğu; 1924'teki tahrir çalışmalarında, 21'den 152'ye kadar kapı numarası verilerek 25 medhal- koridor, 30 aralık, 1 kule, 1 mutfak, 2 hamam, 2 helâ, 2 çamaşırhane, 1 gusülhane, 1 hastane, 2 camii, 10 sofa- salon, 115 oda ve 15 daire olarak tasvir ve tasvir edilmiştir.¹⁹⁹ Fakat bu sayımda daire ve koğuşların her birinin kapsamında en az birkaç oda ile hamam, gusülhane, helâ, mutfak, kiler, kahve ocağı vb. mekânlar bu sayımın dışında tutulmuştur.²⁰⁰ Sayımda daire ve koğuş hamamları dikkate alınmayıp hamam sayısı 2 olarak verilirken Harem'de; Karaağalar (Meşkhane), Gözdeler, Cariyeler, Cariyeler Hastanesi, Darü's-saâde Ağası, Hünkâr, Valide, Şehzadegân hamamları olmak üzere 8 hamam bulunmaktadır.²⁰¹ Hareketli cepheleri ve genelde üç katlı yapılarıyla Harem Dairesi, 150 m. boyunda, yaklaşık 75-80 m. eninde, 12.000 m²'lik bir alana sahiptir.²⁰² (Plan 2.12)

Açık ve kapalı alanlarıyla dengeli bir yerleşime sahip olan Harem, kuzeybatısı, Harem Bahçesi ile İncirlik Bahçesi ve Arslanhane'yi kuşatan ve Şimşirlik Bahçesi'ne bağlanan sur yüksekliğinde bir duvarla, kuzeydoğuda ise yüksek bir duvarla sınırlandırılmıştır. ²⁰³ Harem Dairesi, Galata'ya ve Haliç'e bakan setler üzerine 15.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar değişen eklerle günümüzdeki durumuna gelmiştir. Harem'in batı cephesinde Baltacılar Koğuşu, doğusunda ise Gözdeler Taşlığı (Plan 2.13, 38 ile numaralandırılan mekan) yer almaktadır. Deprem ve yangınlar sebebiyle bünyesinde bazı değişiklikler olmasına rağmen, sarayın mimari bakımdan en iyi korunmuş bölümlerinden biridir.

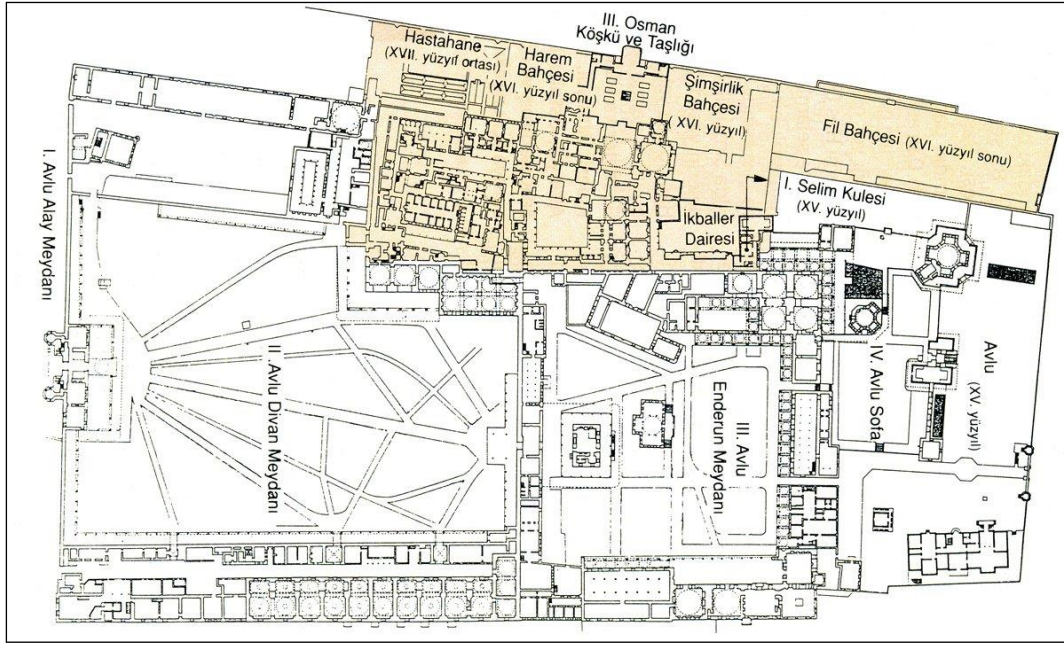
¹⁹⁹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 308. ; Ülkü Altındağ, Nedret Bayraktar, *Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları I (Harem ve Baltacılar Koğuşu)*, **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:2**, İstanbul, 1987, s. 7-68.

²⁰⁰ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 308.

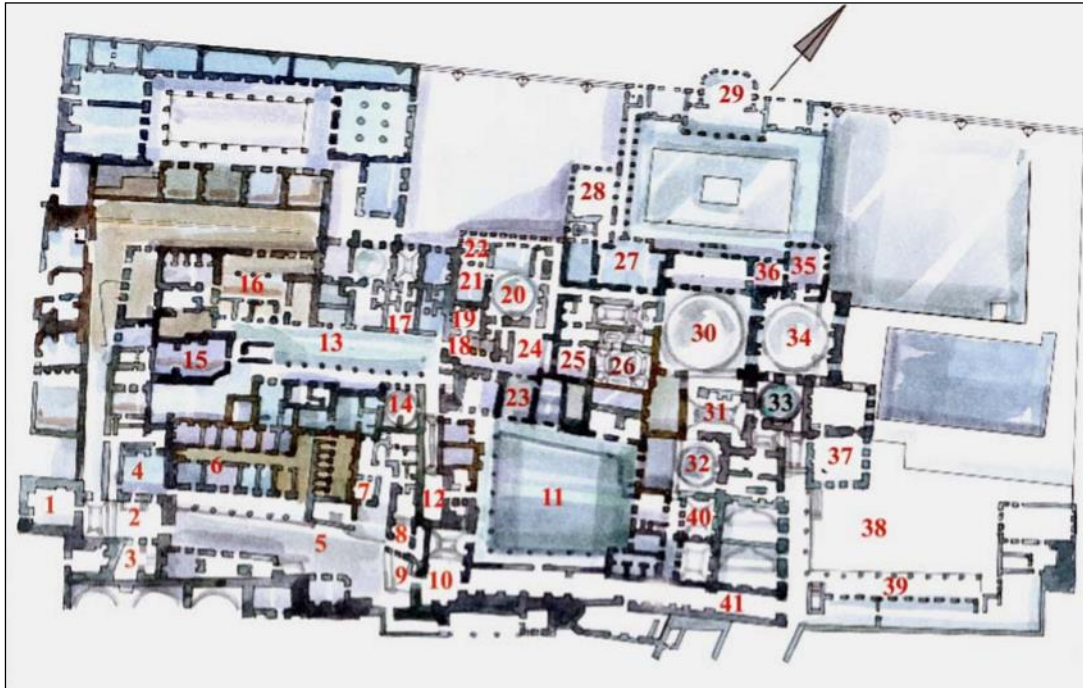
²⁰¹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 308.

²⁰² Emel Başarık, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2009, s. 129.

²⁰³ Önder Küçükerman, **Bir İmparatorluk İki Saray**, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.35.

Plan 2.12: Topkapı Sarayı planında renklendirilerek gösterilen Harem. (N. Bozkurt, 1997)

Plan 2.13: Topkapı Sarayı Harem Dairesi Genel Planı²⁰⁴ (Emel Başarık Arşivi)

²⁰⁴ Planda numaralandırılan yerler: 1.Harem Girişi, 2. Şadırvanlı Taşlık, 3. Adalet Kulesi, 4. Kara Ağalar Mescidi 5. Kara Ağalar Taşlığı, 6. Kara Ağalar Koğuşu, 7. Şehzadeler Mektebi, 8. Kızlar Ağası Dairesi, 9. Harem Cümle Kapısı, 10. Kara Ağalar Nöbet Yeri, 11. Valide Taşlığı, 12. Cariyeler Koridoru, 13. Cariyeler Taşlığı, 14. Cariyeler Hamamı, 15. Mutfak, 16. Cariyeler Koğuşu, 17. Kadın Efendiler Dairesi, 18. Valide Sultan Dairesi Girişi, 19. Valide Sultan Ocaklı Sofası, 20. Valide Sultan Sofası, 21. Valide Sultan Yatak Odası, 22. Valide Sultan Dua Odası, 23. Valide Sultan Dairesi Girişi, 24. Valide Sultan Nöbet Yeri, 25. Valide Hamamı, 26. Hünkâr Hamamı, 27. I. Abdülhamit Yatak Odası, 28. III. Selim Oturma Odası, 29. III. Osman Köşkü, 30. Hünkâr Sofası, 31. Çeşmeli Sofa, 32. Ocaklı Sofa, 33. III.

Harem yapıları ve mekânları genel olarak II. Mehmed Dönemi'nden (1444–1481) kalmıştır. I. Süleyman (1512–1520) ve III. Murad (1574–1595) Dönemleri'nde Harem Dairesi'nin bugünkü görünümüne kavuşmasına büyük oranda etki eden ekler yapılmıştır.²⁰⁵ Harem'in sınırlarının, I. Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan tarafından, eski Duhteran (Kızlar) Dairesi'ni kapsayacak şekilde genişletilmiş olduğu ve genişletilen mekânlarda 16. yüzyıla ait Klasik üslubun uygulandığı bilinmektedir.²⁰⁶

Harem'in erken dönem izlerini taşıyan yapıları; Altınyol (Plan 2.13, 41 ile numaralandırılan mekan), Kuşhane Mutfağı, eski Hasekiler Dairesidir.²⁰⁷ Hünkâr hamamı, Karaağalar Koğuşu ve alt taşıyıcı sistemlerin bir bölümü ise Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.²⁰⁸ Harem'in gelişim sürecine bakıldığında, Mimar Davud'un, Dalgıç Ahmet Ağa'nın, Sedefkâr Mehmet Ağa'nın, Harem'in daha düzenli ve ahşap ağırlıklı olması konusunda çalışmaları olmuştur.²⁰⁹ 1665 yılında çıkan yangın sonrasında IV. Mehmet zamanında taş, çini ve kâgir yapılanmaya doğru gidilmiştir. 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Harem, yeniden ahşap karakterli daire ve odalarla bir yenilenme süreci yaşamıştır.²¹⁰

Topkapı Sarayı Harem bölümü, "*Harem-i Hümayun*" ve "*Harem Dairesi*" olmak üzere iki kısımda incelenebilmektedir. Harem-i Hümayun, padişahın resmi hayatının, yönetim ilişkilerinin yürütüldüğü, elçilerin kabulünün gerçekleştiği bir yer olarak ayrılmıştır.²¹¹

Harem Dairesi'nin saray ve saray bahçelerinden resmen ayrılması istendiği için Harem'in esas girişi ile arasına, Karaağalar, Hazinedar Ağalar, Musahipler, Saray dilsizleri ve cücelerine ait binalar ile Şehzadeler Mektebi (Plan 2.13, 7 ile numaralandırılan mekan) ve Darü's-saâde Ağası Odası (Plan 2.13, 8 ile

Murad Bekleme Yeri, 34. III. Murad Köşkü, 35. I. Ahmet Köşkü, 36. III. Ahmet Dairesi, 37. Şehzadeler Dairesi, 38. Gözdeler Taşlığı, 39. Gözdeler Dairesi, 40. Haseki Dairesi, 41. Altın Yol.

²⁰⁵ Önder Küçükerman, **Bir İmparatorluk İki Saray**, s.35.

²⁰⁶ Önder Küçükerman, **Bir İmparatorluk İki Saray**, s.35.

²⁰⁷ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 310.

²⁰⁸ Gülru Necipoğlu, **16. ve 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 211.

²⁰⁹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 310.

²¹⁰ Mustafa Kocaaslan, Topkapı Sarayı Harem'i: 1665 Yangını Sonrası Yenilme Projesi, **Bellekten**, Cilt: LXXVI-Sayı: 275, Ankara 2012, s. 45-75.

²¹¹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 310.

numaralandırılan mekan) yerleştirilmiştir. Ayrıca bu bölümlere ait cami, hamam, çeşme ile ayakyolları da mevcuttur.

Harem, Batı–Doğu ekseninde dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, Harem’in girişinde yer alan; Darü’s-saâde Ağası, Harem Ağaları daireleri, koğuş ve müştemilatını içine alan bölümdür. Bu bölümde, Araba Kapısıyla ile girildiğinde ilk yer olarak, içinde altı adet ahşap dolap bulunan ve aynı zamanda bir geçiş yeri olan Dolaplı Kubbe (Resim 2.39) yer almaktadır. Başka bir geçiş yeri ise Şadırvanlı Sofa’dır (Plan 2.14, 31 ile numaralandırılan mekan). Dikdörtgen planlı bu sofa bir kemerle iki bölüme ayrılmış durumdadır. Duvarları ve kemerleri, çiçek desenli çinilerle kaplı bu mekân içinde Adalet Kulesine geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır.²¹²

Resim 2.39: Dolaplı Kubbe.

Harem’in ikinci bölümü olarak ayrılan alanda; Haseki, kalfa ve cariyelere ait, daire, koğuş ve müştemilatı bulunmaktadır. Karaağalar Nöbet yerinden sol tarafta bulunan kapı ile geçilen bu mekânlardan ilki Cariyeler Üst Taşlığı’dır. (Resim 2.40) Bu revaklı taşlığın etrafında bulunan iki katlı yapılar, cariyelerin, kalfaların ve ustaların kaldığı daireleri barındırmaktadır. Taşlığın solunda hastalar odası, hamam, kiler, mutfak, çamaşırılık gibi ihtiyaç mekânları yer almaktadır. Taşlığın sağ cephesinde, revakları perde duvarlarla örülü üç daire yer almaktadır. Harem

²¹² Emel Başarıık, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi**, s. 132.

bahçesinin yüksek duvarları ile üst taraftaki Cariye koğuşlarının arasında, Cariyeler Hastanesi ve Harem Bahçesi bulunmaktadır.²¹³

Harem dairesinde üçüncü bölüm olarak incelenebilecek alanda Valide Sultan, Kadınefendi ve Usta daireleri bulunmaktadır. Bu mekânları bünyesinde barındıran taşlıklardan biri Nöbet yerinden girilen Valide Sultan Taşlığı'dır. (Resim 2.41) Revaklarla çevrili geniş bir avlu niteliğinde olan Taşlık, 15.yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır.²¹⁴ İçinde bulunan yapılar daha geç dönemleri yansıtmaktadır. Üç taraftan klasik tarzda yapılmış olan taşlığın, dört cephesinde de iki katlı binalar yer almaktadır. Bu binalar; giriş cephesinde, üst katta Hazinedar Usta Dairesi, alt katta ise eczane olarak değerlendirilmiştir.²¹⁵ Taşlığın karşı cephesinde Valide Sultan Dairesi ve Harem Hamam'ı yer almaktadır. İlgili mekânlardan Valide Sultan Dairesi, Harem'in en özenli ve geniş mekânlarından. Bu daire konum olarak, Cariyeler Taşlığı ile Hünkâr Sofası arasında olup, Valide Sultan'ın dinlenme, yatma, ibadet, konuk kabulü gibi gereksinimlerini karşıladığı mekândır.²¹⁶ (Plan 2.13, 18)

Resim 2.40: Cariyeler Taşlığı.

²¹³ Emel Başarıık, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi**, s. 132.

²¹⁴ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 344.

²¹⁵ Necdet Sakaoğlu **Saray-ı Hümayun**, s. 344.

²¹⁶ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 344.

Resim 2.41: Valide Sultan Taşlığı.

Harem'in dördüncü ve son bölümü; Hünkâr, Şehzade daireleri ve müştemilatını kapsayan alandır. Bu bölüm *Mabeyn-i Hümayun* olarak da adlandırılmaktadır.²¹⁷ Valide Sultan Dairesiyle ilişkili olan Harem Hamamları bu alan içinde yer almaktadır. Hamam yolunda, Hünkâr Hamamı'nın karşısında, uzun koridorlar ve merdivenlerle birbirine bağlanan padişah odalarının içinde bulunduğu Hünkâr Dairesi yer almaktadır. III. Osman'ın, I. Abdülhamit'in ve III. Selim'in adlarını taşıyan odalar, padişahların, dinlenme, oturma ve yatma mekânlarıdır.

²¹⁷ Emel Başarık, *Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi*, s. 132.

3. İKİNCİ AVLUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE KAYIP MEKANLARI

Resmi işlevli mekanların ve avlu revaklarının sınırlandığı alandan ayrılan Mutfak ve Ahır avlularının bulunduğu İkinci Avlu, devletin üst yönetim organı olan Divan'ın toplandığı, ulufenin dağıtıldığı, kabul ve bayram törenlerinin yapıldığı yerdir. Topkapı Sarayı'nın tasvir edildiği ait gravürlerin ve minyatürlerin çoğunluğu, İkinci Avlu ve çevresinde geçen törenleri konu edinmiştir.

Vavossore'nin 1520 tarihli çiziminde 'Büyük Türk'ün Sarayı' olarak tanımladığı günümüz Topkapı Sarayı, kara ve deniz surlarıyla coğrafi topografyaya bağlı olarak sınırlandırılmıştır. Bu saray yapılaşmasında, kademeli üç dış avlu ve bir iç avlu içinde tek kütleli yapı olarak saray resmedilmiştir. Bu saray yapısı, taş zemin katı üzerinde yükselen iki katlı ve oturtma çatılı (dört yöne eğimli) bir yapı olarak tasvir edilmiş ve etrafında kubbe diziniyle bir iç avlu ile bu iç avlu duvarına bitişik yapının solunda arkada kule, önde ise çift meyilli çatı ile örtülü bir bina olarak tasvir edilmiştir. (Resim 3.1)

Resim 3.1: Vavossore'nin 1520 tarihli çizimi.²¹⁸

1584 tarihli Hünername'de bulunan bir minyatürde, İkinci Avlu'nun etrafını saran sütunlu revaklar ve avluda bulunan yapılar tasvir edilmiştir. Minyatürde avluda dolaşan hayvanlar, farklı cinslerde ağaç türleri, çeşmeler ve kuyuların tasviri ile İkinci Avlu bahçe görünümünde tasvir edilmiştir. (Resim 3.2)

Jaspar Isaac'ın 1600-1654 yılları arasına tarihlendirilen İstanbul gravüründe Galata sırtlarından İstanbul'a bakarak çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada

²¹⁸ Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/asset-viewer/byzantium-constantinopolis/8AHR7Ogq6eH1Gw?hl=en> Erişim Tarihi: 02.01.2018.

Sarayburnu sol alt köşede tasvir edilmiştir. Yedikule ise kara surları ile deniz surlarının birleştiği köşede bir iç hisar olarak görüntülenmiştir. Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı yerinde yapıların tasviri çok farklı olarak yer almıştır. Ard arda üç avlu görülen sınırlanmış alanlar, solda dikdörtgen ve etrafında revakların olduğu anlaşılan selvi ağaçlarının ve önünde de bir anıtsal kapının yer aldığı görülmektedir. Yaklaşık aynı durum sağda daha küçük hacimsel değer olarak yer almakta, burada da dar kenarlar giriş hacimleri, arka dar kenarda ise kubbeli büyük bir yapı önünde daha küçük kubbeli hacimler işlenmiştir. Ancak bu gravürde, iki dikdörtgen avlu şemasına yer verilmiş olması, genel bir ön avlu ardında art arda yapı kubbelerinin bulunması ile perspektif uygulamasına başvurulması, sarayın bulunduğu eğimli coğrafyanın tanımlanmasına sayılabilir. (Resim 3.3)

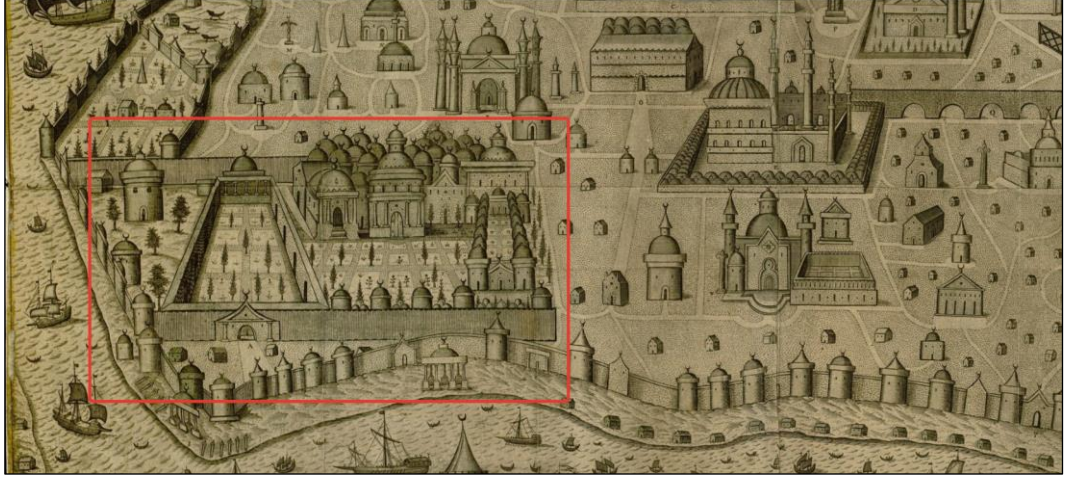

Resim 3.2: 1584 tarihli Hünernâme'de Nakkaş Osman'ın minyatüründe resmedilen İkinci Avlu.²¹⁹

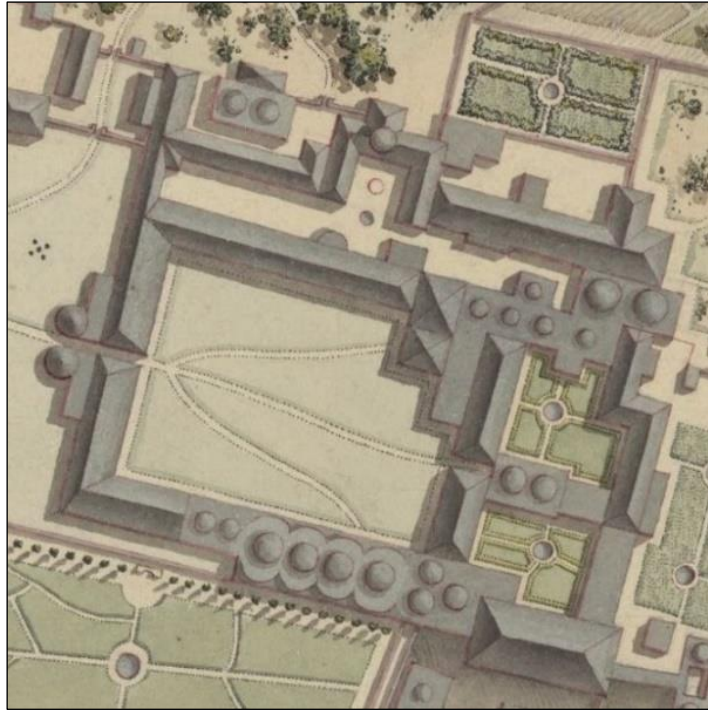
Bocage ve Denis'in 1800 tarihli İstanbul planında Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı gerçeğe yakın bir şekilde sınırlarıyla verilmiş ve önceki yüzyıllardaki örneklerden farklı olarak yapılar mimari kuruluşlarının maket görünüşleriyle tasvir edilmiştir. 1800'lerde yapılan bu görüntüde, park düzenli bahçeler, ağaçlar, yollar ve yapılar üst görünüşleriyle verilirken coğrafi topografyayı tanımlayan cephe görüntüleriyle de plan görünüşüne yansıtılmıştır. Bu plan Topkapı Sarayı'nı dört

²¹⁹ T.S.M.H. 1523; y.18b-19a.

avlusuyla tanımlamaktadır. İkinci avluya giren yol üçlü çatal olarak; biri Bâbüssaâde'ye, soldaki Eski Divanhane'ye, sağdaki ise mutfaklara, avlunun topografyasına uyarak uzanmaktadır. Ancak Bâbüsselâm'dan girip kısa bir uzantıdan sonra çatallaşan yol daha önce revaklar önünde avluyu çevirmektedir. Bu plana bağlı yol düzeni revaklar altındaki mekanlara giriş imkanı tanımaktadır. (Resim 3.4)

Resim 3.3: Jaspar Isaac'ın İstanbul gravürü.²²⁰

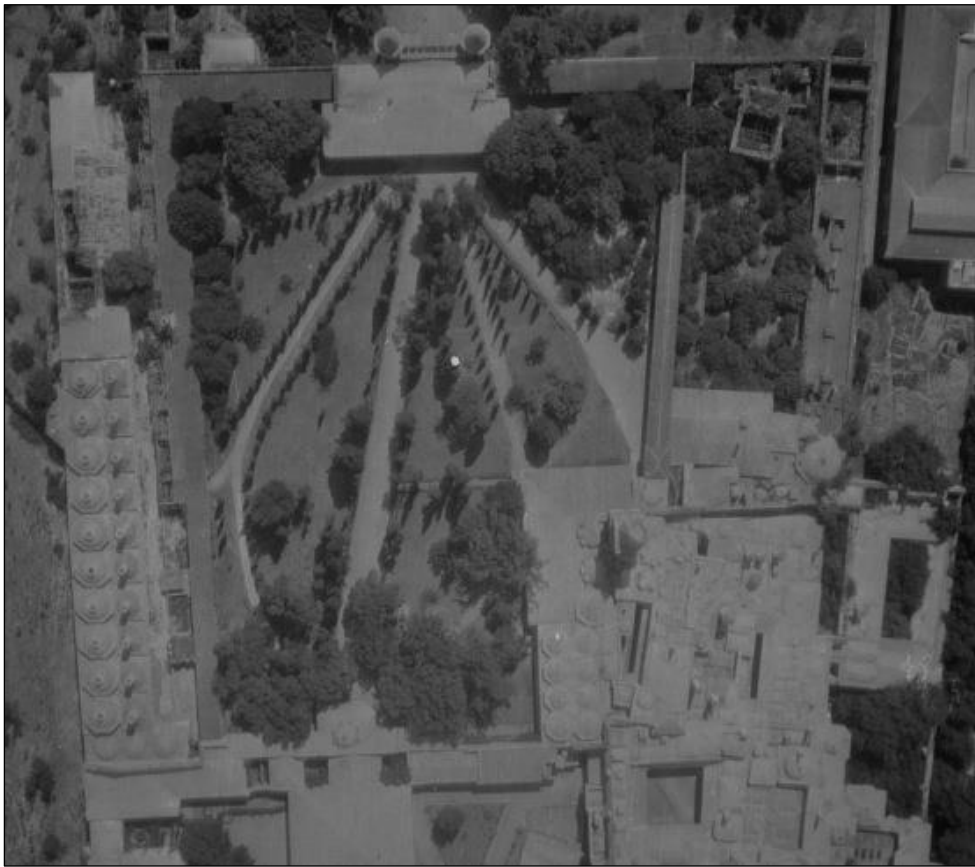

Resim 3.4: Bocage ve Denis'in 1800 tarihli İstanbul planında Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı detayı.²²¹

²²⁰ Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/asset-viewer/city-of-constantinople/NwGSjtsRnlXD6g?hl=en> Erişim Tarihi: 05.01.2018.

²²¹ Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/> Erişim Tarihi: 05.01.2018.

1937 tarihli Hava fotoğrafında görülen Bâbüsselâm'dan itibaren başlayarak Has Ahırlar'a, Kubbealtı'na, Bâbüssaâde'ye ve mutfaklara olmak üzere beş yol güzergahı görülmektedir. (Resim 3.5) 19. Yüzyıl sonuna tarihlendirilen Abdullah Freres fotoğrafında da Bâbüsselâm'ın önündeki meydan döşemesinin taş olduğu görülmektedir. (Resim 3.6) Cornelius Gurlitt'in 20. yüzyılın başında çekildiği düşünülen fotoğrafta mutfaklardan Bâbüsselâm'a doğru giden yolun ve Namazgah'ın etrafının toprak olduğu anlaşılmaktadır. (Resim 3.7) 1924-1926 yılları arasına tarihlendirilen bir fotoğrafta da Bâbüssaâde'den Bâbüsselâm'a giden yol, toprak yol olarak görülmektedir. (Resim 3.8)

Resim 3.5: 1937 Yılı Hava Fotoğrafı. (Harita Genel Komutanlığı²²²)

16.11.1953 tarihli 199 sayılı GEEAYK kararında, ağaçlandırma işleminin öncesinde avluda bulunan arkeolojik kalıntıların tespit edilmesi ve ona bağlı olarak hazırlanacak raporun onaylanacağı yazılmıştır.²²³ Bu kararla birlikte, yer altındaki

²²² Görseli benimle paylaşan Sayın Nilay Özlü'ye teşekkürü bir borç bilirim.

²²³ Topkapı Sarayı Avluları Rölöve- Restitüsyon- Restorasyon Raporu, Üst Yüklenici: Özsoy İnş, Alt Yüklenici: Ekol İnş., 02.02.2015, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

arkeolojik kalıntılarının belgelenmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. 08.07.1965 tarihinde Sedat Hakkı Eldem, Semavi Eyice ve Feridun Akozan GEEAYK'ye, bahçelerde fazla müdahaleden kaçınılması gerektiğini içeren bir rapor sunmuşlardır. Bu raporda, suni malzeme, çimento, taş yollar ve fidanların saray yapılarını arka planda bırakabileceği ve tarihi atmosferin yok edilebileceği yazmaktadır.²²⁴ Sunulan bu rapora, 11.07.1965 tarihli 2869 sayılı GEEAYK kararında şöyle cevap verilmiştir: *“Raporun yedinci maddesinde bahçelere yapılan lüzumsuz ve fazla müdahaleye işaret olunmuştur. Bu sahalar esasında bahçe olmayıp sarayın Birinci ve İkinci Avlularıdır. Buralarda pek mühim toplantılar hatta cüluslar yapılmıştır. Bu konuda kurulumuzca evvelce Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılan müteaddit tezkerelerden biri olan 05.09.1964 tarih ve 732.-889 sayılı yazımızın bir örneğinin karara eklenerek gereğinin buna göre yapılmasının ilgili makamlara bildirilmesine karar verildi.”* Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 10.10.1968 tarihinde GEEAYK'e yazılan 732.35 sayılı, 1968-1969 yıllarına ait Onarım İzahat Raporu'nda ise, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde arasındaki toprak yolun kışın yürünebilir hale gelmesi için döşeme kaplama yapılması gerektiği, geçici olarak asfaltlanabileceği belirtilmiştir. 14.11.1970 tarihli 6525 sayılı GEEAYK kararında da, mozaik ve kaldırım mozaik yolların yapılması onaylanmıştır. 11.03.1983 tarihli, 14732 sayılı GEEAYK kararında ise, İkinci Avludaki bahçe düzenlemesi projesinde mümkün olduğunca taş kaplama (derz olmaksızın) yapılması ve çürük ağaçların kaldırılması yazmaktadır. 1983 yılında 'Peyzaj Düzenlemesi Mimari Alt Yapı Önerisi (Yalnız Bahçe Zemininde)' başlıklı planda, Prof. Dr. Besalet Pamay'ın peyzaj düzenlemesinde görev aldığı ve Prof. Dr. Doğan Kuban tarafından da zemin düzenlemesinin yapıldığı yazılıdır. (Plan 3.1)

²²⁴ İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Resim 3.6: 19. Yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Abdullah Freres fotoğrafında meydan döşemesinin taş olduğu görülmektedir. (N.E.K. Yıldız Albümleri)

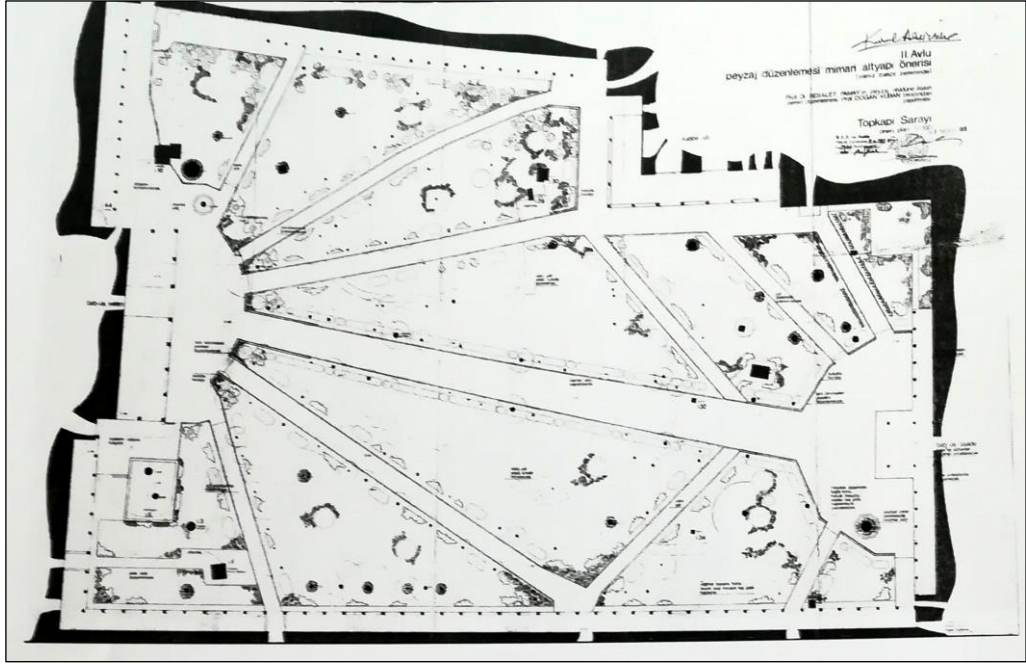

Resim 3.7: 20. Yüzyıl başında, Mutfaklar tarafından Bab-üs Selam ve Namazgah' a bakış.²²⁵

²²⁵ Cornelius Gurlitt, **Die Baukunst Konstantinopels**,1912, s.94.

Resim 3.8: Bâbüssaâde'den Bâbüsselâm'a bakış, 1924-1926 arası. (T.S.M.A.-Tasnifsiz)

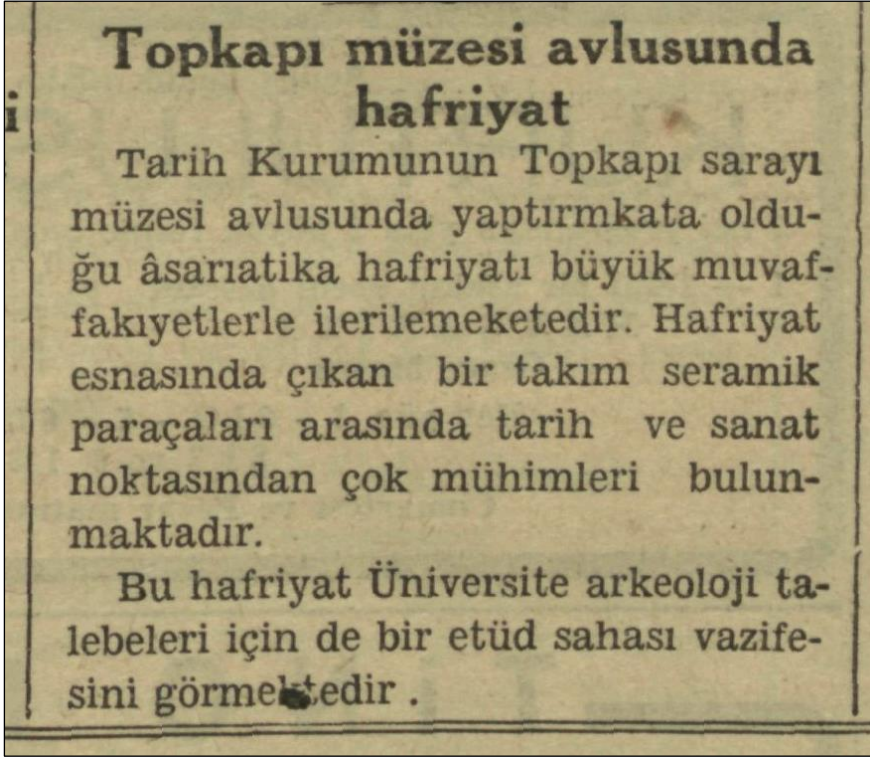

Plan 3.1: 1983 yılı onarımı için hazırlanmış peyzaj planı.²²⁶

²²⁶ İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

3.1. Bizans Dönemi Kalıntıları

İkinci Avluda 8 Eylül 1937 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu olan kazı çalışmalarına 06.10.1937 tarihinde Akşam Gazetesi'nde yer verilmiştir. (Resim 3.9) Kazı raporundan öğrendiğimize göre, kazının başkanlığını Arkeoloji Müzesi Genel Müdürü Aziz Ogan üstlenmiştir.²²⁷ İstanbul Üniversitesi'nden Bossert ile bir grup öğrencisi de arkeolojik kazı çalışmasına katılmıştır. Kazı sahası olarak seçilen yer Akropol'ün en yüksek mevki olup, kazının amacı Prehistorik Dönem'e ait birtakım buluntular bulunması iken, kazı raporlarında Prehistorik Dönem'e ait tek bir eser bulunamadığı kaydedilmiştir.²²⁸ Günümüzdeki Bâbüssaâde ve Dış Hazine yapılarının arasında yapılan kazı çalışmalarında 5. yüzyıla tarihlendirilen bir bazilika yapısı ve Kubbealtı civarında tek nefli bir Bizans yapısına rastlanılmıştır. (Plan 3.2)

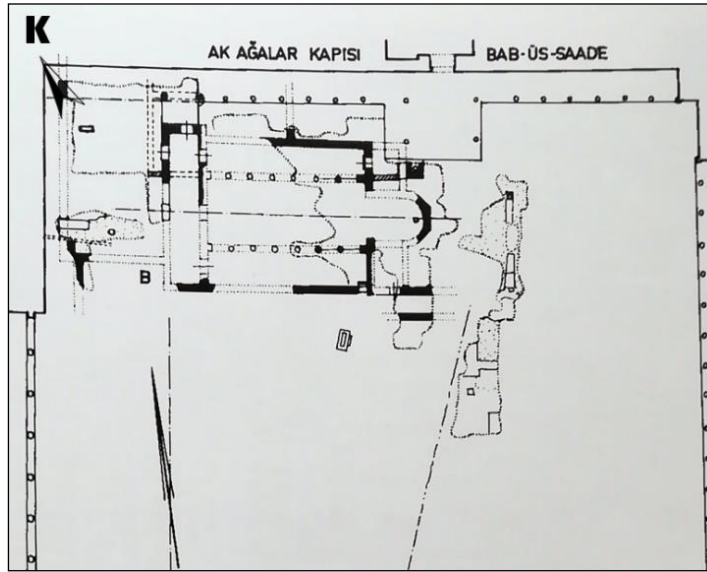
Resim 3.9: 06.10.1937 tarihinde Akşam gazetesinde yer alan haber.

²²⁷H. Th. Bossert, "İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı", **Üniversite Konferansları 1939-40**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:125, s. 207-210.

²²⁸H. Th. Bossert, "İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı", No:125, s. 207-210.

olduğundan dolayı, Bossert ve K. Bittel burada transeptin varlığına işaret etmektedirler.²³⁴ Mathews ise apsisin naosa olan uzaklığını, transeptte işaret olamayacağını bunun bir bema olduğunu dile getirmiştir.²³⁵ Eyice de, plan esas alınarak yorumlandığında transeptin söz konusu olmadığını, aradaki mesafenin bir bölüm olduğuna ve bu bölümünde ‘bema’ olduğunu vurgulamaktadır.²³⁶ (Plan 3.3)

Tespit edilen narteks ve atriumu bulunan bazilikada, narteksten atriuma üç geçitle geçilmektedir. Atriumun simetrik olmayan yapısı ve narteksin sütunlu girişini Müller, yapının daha büyük bir komplekse bağlı olma ihtimaliyle açıklar.²³⁷ 5. yüzyılın ortasına veya ikinci yarısına tarihlendirilen bazilika yapısı, erken Bizans bazilikalarından Studios ve Khalkoprateia ile benzemekte olup ölçü itibariyle daha küçük ebatlıdır.²³⁸ Studios Bazilikası’nda orta nef ve yan nefleri ayıran yedişer sütun dizisi görülürken, Topkapı Sarayı Bazilikası’nda altışar sütun dizisi mevcuttur. (Plan 3.4)

Plan 3.3: Saray Bazilikası planı. (Müller’den detay)

²³⁴H. Th. Bossert, “İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı”, s. 207-210; Bittel, **Grabung im Hof des T.S.**, s. 79, not.5.

²³⁵Thomas F. Mathews, **The Early Churches of Constantinople: Architecture and Ligury**, The Pennsylvania State University Press, Londra, s. 33-37.

²³⁶Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.64; Semavi Eyice, **Les Basiliques Byzantines**, s.95.

²³⁷Wolfgang Müller- Wiener, **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, s. 75.

²³⁸Wolfgang Müller- Wiener, **İstanbul’un Tarihsel Topografyası**, s. 74.; Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.64.

Resim 3.10: 10.09.1937 tarihli Akşam gazetesinde yer alan haber.

Bazilikanın üst örtüsü hakkında sadece zemin kalıntısı bulunduğu için bir şey söylenmemiştir.²³⁹ Ancak bu tip bazilikaların ahşap ve kırma bir çatıyla örtülmektedir.²⁴⁰

Kazı çalışmaları sırasında bulunan renkli sırlanmış cephe kaplama keramikleri de 10-11. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁴¹ Bu yüzyıllarda da yapının zeminin de yükseltilmiş olması bazilikanın bu tarihlerde tamirat geçirdiği ve genişletildiğine işaret etmektedir.²⁴² 1937 senesinde yapılan bu kazı çalışması üç ay kadar sürmüş ve açılan yer tekrar toprakla örtülmüştür.

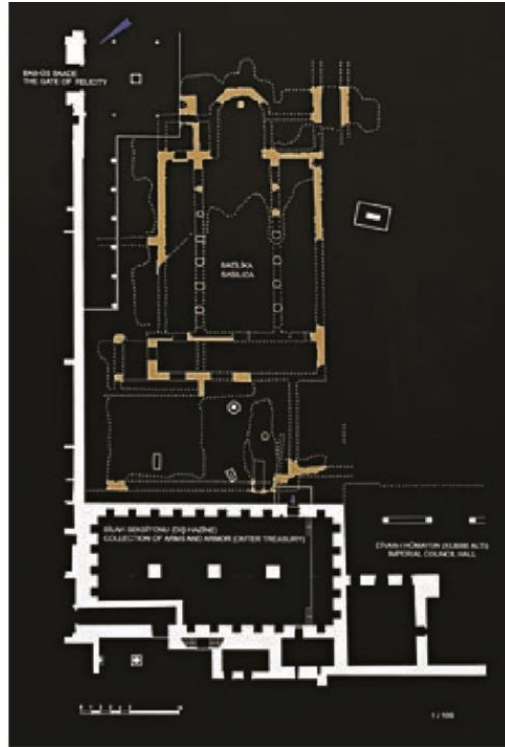
²³⁹H. Th. Bossert, **İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı**, s. 220.

²⁴⁰ Asnu Bilban Yalçın, Marmara Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Ders Notları, 2014.; Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, 1989, s.62.

²⁴¹Aziz Ogan, "1937 yılında Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı", **Bellekten** 4, 1940, s. 317-335.

²⁴²Wolfgang Müller- Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s. 74.

2015 senesinde “Silah Bölümü Sergileme Projesi” ile gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, Dış Hazine binasında yeni buluntular ortaya çıkmıştır. Bu proje ile birlikte Dış Hazine binası restorasyon ve güçlendirme çalışmalarına tabi tutulmuştur.²⁴³ Topkapı Sarayı Müzesi bünyesinde kapalı bir mahalde ilk kez gerçekleştirilen arkeolojik kazıda, üç adet lahit, bir vaftiz teknesi ile su kuyusu gün ışığına çıkarılmıştır. Yeni buluntuların, 1937 senesindeki arkeolojik kazılar neticesinde bulunan ve 5. yüzyıla tarihlendirilen bazilika ile yakın mahalde olması, buluntuların bazilikaya ait olabileceğini akla getirmektedir.²⁴⁴ (Plan 3.4)

Plan 3.4: 5. yüzyıla tarihlendirilen Bazilika ile Dış Hazine binasının vaziyet planındaki yeri.

(H.F. Diker,2015)

Saray Bazilikası'nın kimin adına yapıldığı ve ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir. II. Mehmed Topkapı Sarayı'nı inşa etmeye karar verdiğinde söz konusu olan bazilikanın ne durumda olduğuyula alakalı bir bilgiye rastlanılamamıştır. Fakat kaynaklarda bazilikanın akıbetiyle ilgili birtakım görüşler yer almaktadır. Tezcan, İkinci Avluda yer alan ancak günümüzde olmayan Meydan Cami olarak adlandırılan yapıda bazilika elemanlarının devşirme olarak kullanılmış olabileceğini

²⁴³Hasan Fırat Diker, Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2; **Yapı Dergisi**, Sayı: 409, Aralık, 2015, s. 72.

²⁴⁴Hasan Fırat Diker, Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2, s. 72.

ileri sürer.²⁴⁵ Referans olarak sunduğu,1584 tarihli Hünername minyatürüne (Resim 4.4) ve 1894 tarihli Enderun Avlusunu gösteren bir plana (Plan 4.9) dikkat çekmektedir. Fakat tez çalışması kapsamında değerlendirilen ve elde edilen bilgilere göre Meydan Cami olarak nitelendirilen yapı; II. Mehmed Dönemi'nde inşa ettirilmiş Eski Divanhane'nin, geç devirlerde yenilenecek işlevlendirilmesi üzerine Orta Cami, Meydan Mescidi, Meydan Camii isimlendirmelerinin yapıldığı yapıdır. Bu nedenle bazilika elemanlarının Eski Divanhane yapısında devşirme olarak kullanılabilmesi düşünülebilir ancak Eski Divanhane'nin günümüzde olmaması nedeniyle kesin bir yargıya varılamaz. Ayrıca Tezcan, Üçüncü Avluda bulunan Arz Odası'nın etrafını çeviren yeşil breş sütunların da Saray Bazilikası'na ait olabileceğini yazmıştır. Müller'e göre ise, Saray Bazilikası İstanbul'un fethinden sonra harap bir hale gelmiştir ancak bir süreliğine cami olarak kullanılmış olabileceğini ve büyük olasılıkla saray yapılırken yıkılmış olabileceğini yazmıştır.²⁴⁶

3.1.2. Tek Nefli Yapı

8 Eylül 1837 senesinde TTK tarafından yapılan ve Aziz Ogan'ın başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarında Saray Bazilikası dışında bir yapı daha bulunmuştur.²⁴⁷ Günümüzdeki Kubbealtı'nın bulunduğu mevkide yapılan kazı çalışmalarında, zemine yakın olarak 15x20 m. ölçülerinde, MS. 5. yüzyıla tarihlendirilen küçük bir Bizans yapısına rastlanılmıştır.²⁴⁸ (Resim 3.11, 3.12)

Kazı raporunda Bossert, bu yapının içinin sarnıç sıvasıyla sıvalı ve su dolu olduğundan geç tarihlerde sarnıç olarak kullanıldığını belirtmiştir.²⁴⁹ Fakat yapının içinde mezarların bulunması sebebiyle yapının fonksiyon değiştirdiği ve esasında mezar şapeli olduğunu yazmıştır.²⁵⁰ Kazı raporlarında Ogan, sarnıçla ilgili şu bilgileri vererek mezar şapeli olabileceğine ihtimal vermiştir: *“İlk hafriyat İkinci Avluda Kubbealtı'nın biraz sağındaki boşlukta yapılmıştır. Burada zemin sathına pek yakın olarak boyu 15 metre, derinliği 20 metreye varan dikdörtgen şeklinde kalın duvarlı bir binaya tesadüf edildi. Yassı tuğla ve harçla örtülmüş ve oldukça iyi bir halde kalmış olan bu bina MS. yüzyıllarından kalmış bir yapı bakiyesidir. Planı adeta bir kilise*

²⁴⁵ Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s. 69.

²⁴⁶ Wolfgang Müller- Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s. 74.

²⁴⁷ Wolfgang Müller- Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, s. 74.

²⁴⁸ Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.62.

²⁴⁹ H. Th. Bossert, **İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı**, s. 207.

²⁵⁰ H. Th. Bossert, **İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı**, s. 207.

apsisini andırsa da, sonraki devirlerde içi horasanlı harç ile sıvanarak bir sarnıç haline konuş olduğundan eski ve hakiki hüviyeti hakkında kat'i bir hüküm verilemez. Mahaza o devrin küçük bir mezar şapeli olmasına ihtimal verilebilir."²⁵¹ Eyice ise, tek nefli yapıların manastır kompleksleri yanında 'yemekhane' olarak kullanıldıklarını bildirerek, bu yapıyı bir manastırın yemek salonu olarak kabul etmektedir.²⁵² Bizans mimarisinde, tek nefli yapıların manastır kompleksleri yanında yemek salonu olarak kullanıldığı ve tek nefli kiliseler arasında kabul edilen Aziz Nikola Kilisesi (Kefeli Mescidi)'nin, manastırın yemek salonu olarak kullanıldığı bilinmektedir.²⁵³

Resim 3.11: 5. Yüzyıla tarihlendirilen tek nefli Bizans yapısı.²⁵⁴

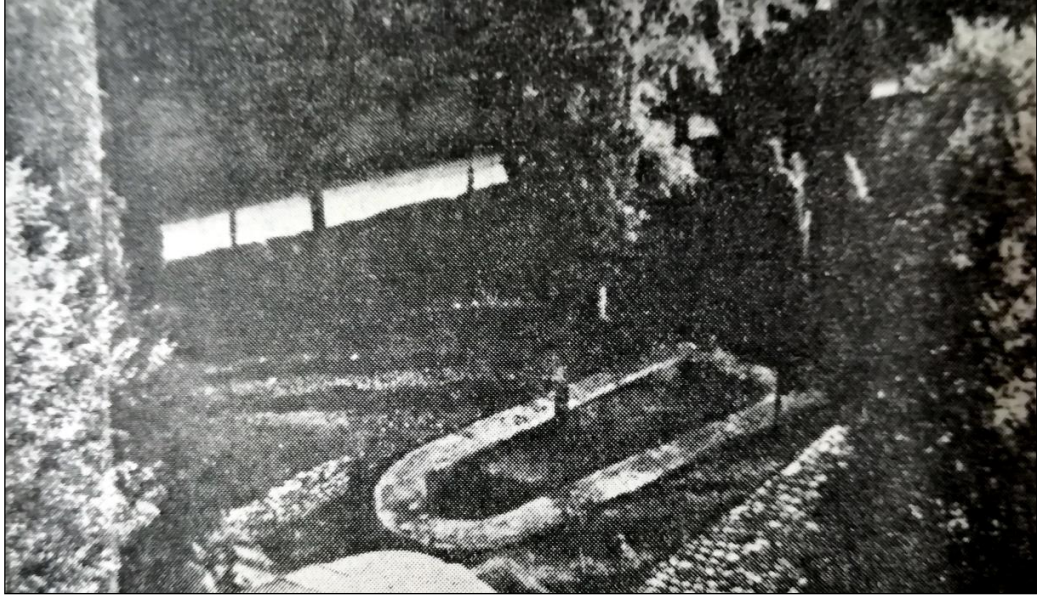
Yapının planından anlaşılacağı üzere, kısa kenarlarından biri düz diğeri ise yuvarlatılmıştır. (Plan 3.5) Yüzü güneye dönük olan yapının bu durumu doğu-batı istikametinde yerleştirilmiş olan Saray Bazilikası ile doğrudan bir bağlantısı olmadığını göstermektedir.

²⁵¹Aziz Ogan, 1937 yılında Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı, s. 230.

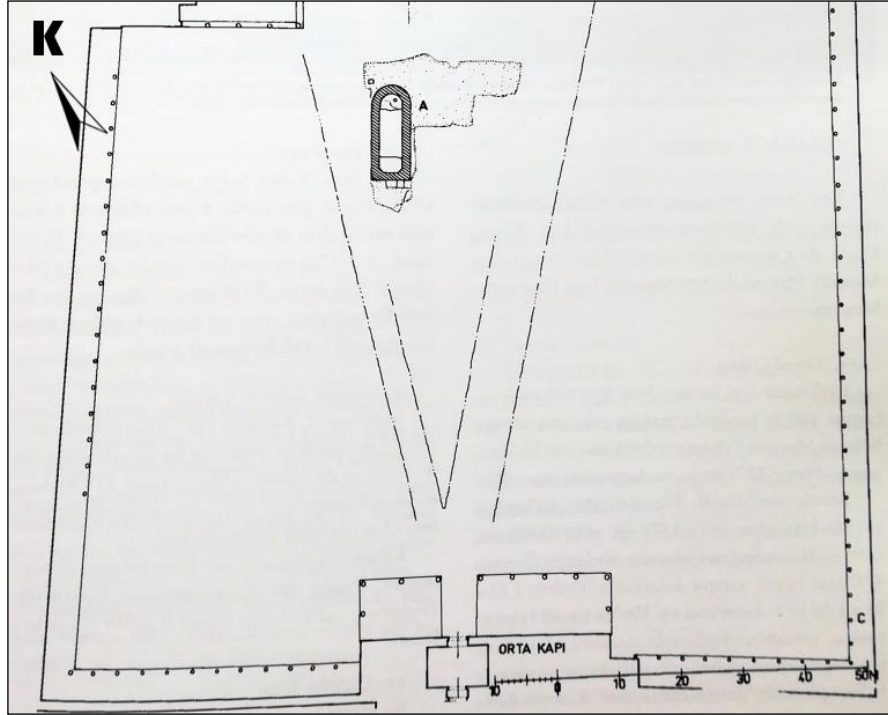
²⁵²Semavi Eyice, **Son Devir**, s. 84.

²⁵³Cyril Mango, **Bizans Mimarisi**, 2006, s. 202.

²⁵⁴W. M. Wiener, 2016, s.74

Resim 3.12: Kazı raporunda yer alan 5. yüzyıla tarihlendirilen ‘tuğla bir bina’ olarak geçen, geç devirlerde sarnıç olarak kullanılan yapı. (H. Bossert, 1939)

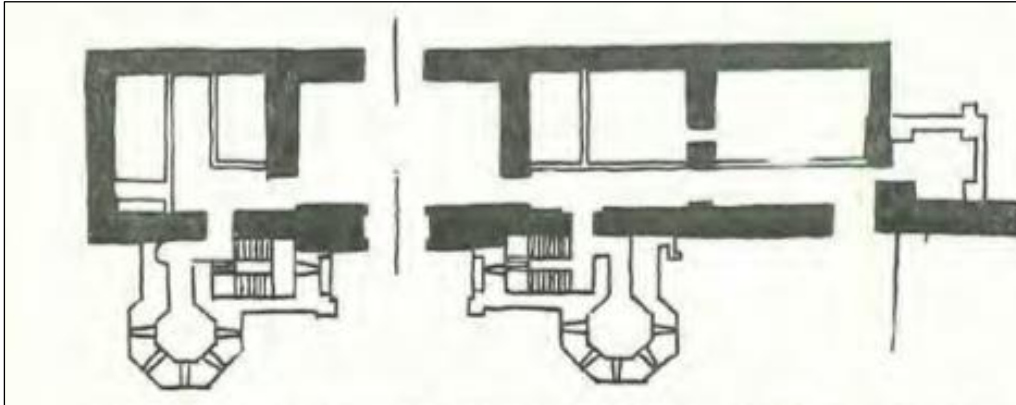

Plan 3.5: 1937 senesinde Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusundaki kazı çalışmalarından çıkan 5. yüzyıla tarihlendirilen yapı. (Müller'den detay)

3.2. Osmanlı Dönemi Yapıları

3.2.1 Bâbüsselâm

Birinci Avluyu İkinci Avluya bağlayan ve anıtsal bir kapı olan Bâbüsselâm, II. Mehmed Dönemi'nde yapılmıştır.²⁵⁵ II. Mehmed Dönemi'nde sarayda yaşayan Giovanni Maria Angioiello (1451-1524), kentin fetihten sonraki durumunu anlatan ilk yabancısıdır.²⁵⁶ Angioiello, “...Birinci Avludan sonra, başka bir çift kapı bulunur.” ifadesiyle Bâbüsselâm'ın bu dönemdeki varlığına işaret etmektedir. Antonio Menavino da, “... Her yanı duvarlarla çevrili önünde herkesin attan indiği iki kuleli bir kapıyla sonlanan, yirmi bin atlı askerin rahatça sığabileceği kadar büyük, güzel bir meydan..” yazmıştır.²⁵⁷ Menavino'nun ifadesinden anlaşıldığı gibi, oldukça büyük bir avlu olan Birinci Avludan İkinci Avluya iki kuleli Bâbüsselâm'dan geçilmektedir. Bazı kaynaklarda Bâbüsselâm kulelerinin I. Süleyman Dönemi'nde inşa edildiği geçmektedir. ²⁵⁸ (Plan 3.6) Ancak Menavino'nun anlattıklarından ve Topkapı Sarayı'nın bir bölümünün tasvir edildiği Schedel'in 1493 tarihli ahşap baskı resminden de anlaşıldığı üzere Bâbüsselâm iki kuleli bir yapı olarak inşa edilmiştir. (Resim 3.13)

Plan 3.6: Bâbüsselâm'ın rölöve krokisi. Ayverdi siyah ile gösterilenlerin II. Mehmed Dönemi'ne ait olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

²⁵⁵Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.315.

²⁵⁶1514 senesinde Bükreş'te yayımlanan “Historia Turcheso” isimli kitabında, şehrin sosyal yapısı, örfleri, adetleri, binaları ve mekânları hakkında erken ve önemli bilgiler vermektedir. Başak Atalay, **a.g.t.**, 2003, s.37.

²⁵⁷ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 79; Giovan Antonio Menavino, **Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme**, Çeviren: Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, 2011.

²⁵⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.315; Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s. 69.

²⁵⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.315.

Bâbüsselâm, 16. yüzyıl ve 17. yüzyıl kaynaklarında ‘Orta Kapı, Bab-ı Miyâne’ olarak adlandırılmaktadır.²⁶⁰ I. Süleyman Dönemi’nde 1527-1529 yılları arasında kapının revak tavanlarında kalemişi bezemeleri saray nakkaşları tarafından yapılmıştır.²⁶¹ Fransız yazar Pierre Gilles, Bâbüsselâm’ı “*Bu kapı değişik türden on mermer sütunla taşınıyor, gururla parıldayan altın çatısı İran tarzı bezemelerin zengin ve canlı renkleriyle süslü...*” diyerek anlatmıştır.²⁶² Gilles’in anlatımlarından, I. Süleyman Dönemi’nde yapılan kalemişi bezemelerinden sonra burada bulunduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyıl görsel kaynaklarında da Bâbüsselâm genellikle, Birinci Avludan kuleleri ile birlikte tasvir edilmiştir. 1557 tarihli Süleymanname’de bulunan bir minyatürde Birinci Avlu içinden görülen Bâbüsselâm, dandanlı sur duvarları üzerinde çokgen kuleleri ve saçaklı sivri külahlarıyla tasvir edilmiştir. (Resim 3.14) 1581 tarihli Şehinşahname’de bulunan bir minyatürde Bâbüsselâm, iki yanında önemli kişilerin attan inmek için basamak olarak kullandıkları yüksek sekileri ile görülmektedir. Yine sur duvarlarına dayanan çokgen planlı, pencereli ve külahla örtülü iki kulesi ile yay kemerli bir yüzey görünüşü içinde mukarnas kavsara kademesiyle kapı açıklığı yer almaktadır.²⁶³ (Resim 3.15) 1584 tarihli Hünername minyatüründe ise Bâbüsselâm’ın iki tarafındaki kuleleri saçaklı sivri bir külahla örtülüdür. İki kulenin arasında üç pencereli ve oturtma çatıyla örtülü, bugün mevcut olmayan bir köşk tasvir edilmektedir. Hünername metninde Lokman, bu köşkün kapı bekçileri için bir süre mescit olarak kullanıldığını yazmıştır.²⁶⁴ (Resim 3.16) Hünername’de bulunan ve 1584 tarihli Nakkaş Osman’ın minyatüründe ise Bab-ı Hümayun’dan uzanan taş yolun sonunda Bâbüsselâm yer almaktadır. Minyatürün sol üst köşesinde, Bâbüsselâm’ın bittiği yerden beş destek üzerinde yükselen revak ve gerisinde altıgen çini kaplamalar tasvir edilmiştir. (Resim 3.17)

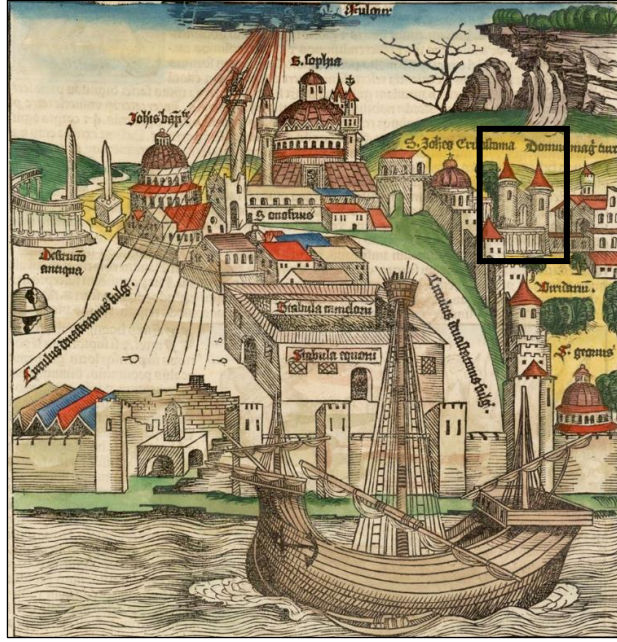
²⁶⁰ Necipoğlu’nun aktardığına göre 1525-1536 yıllarına tarihlendirilen bir belgede Babüselam ‘Bab-ı Miyâne’ olarak adlandırılmıştır: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.84; referans olarak gösterilen belge BOA’de bulunamamıştır. (BOA, 17884)

²⁶¹ Nakkaşhane-i Hassa’da Nakkaş Hasan’ın yönetimindeki nakkaşların kalemişi bezemeleri için kullandığı malzemelerin belgesinden bu bilgiye ulaşılmaktadır. Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.80; BOA KK 7097.

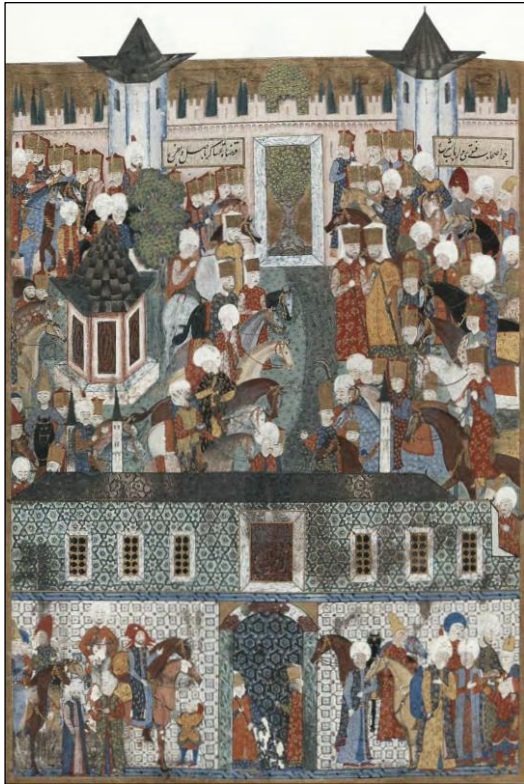
²⁶² Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.80.

²⁶³ İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, f. 1404, y. 8a; Nurhan Atasoy, **Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, Mas matbaacılık, İstanbul 2002, s. 25.

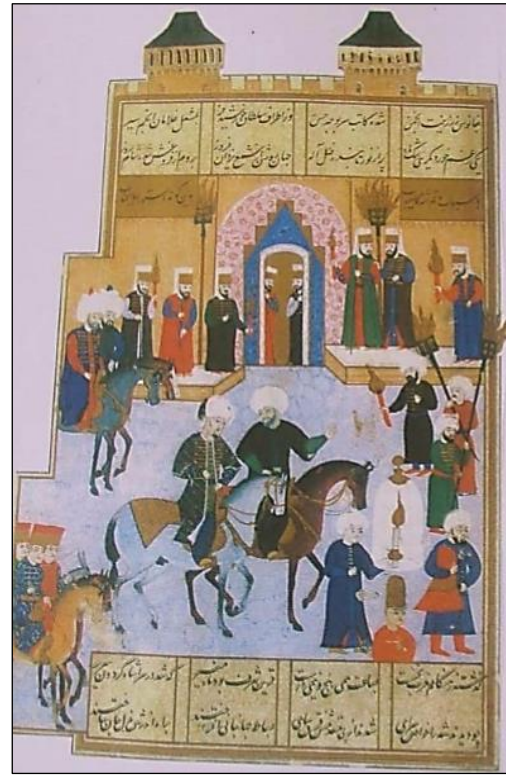
²⁶⁴ “Fevkani-i bâbü’s-sa’âdet-meâb mescid bevâbân ve tahtanisinde karşılu menâzil kapuciyân”; T.S.M.H 1523; y.18b-19a.

Resim 3.13: Hartmann Schedel'in 1493 senesinde yayınlanan *Nuremberg Chronicle* isimli eserinde yer alan ağaç baskı resmi. (G. Necipoğlu, 2007)

Resim 3.14: 1557 tarihli *Süleymanname*'de bulunan minyatür.²⁶⁵

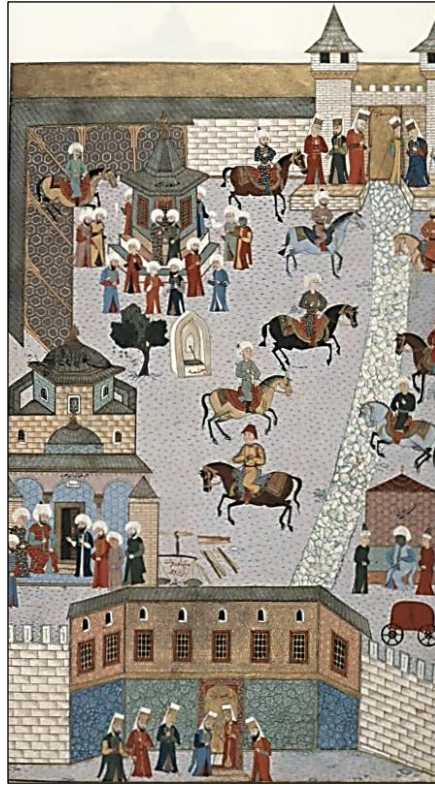

Resim 3.15: 1581 tarihli *Lokman*'ın eseri *Şehinşahname*'de bulunan minyatür.

²⁶⁵ Arifi, *Süleymanname*, 1557, TSMK, H. 1517, y. 17b, 18a.

Resim 3.16: 1584 tarihli Hünernamede’de (Lokman) bulunan minyatürden Bâbüsselâm detayı.²⁶⁶

Resim 3.17: Hünername’de yer alan 1584 tarihli Nakkaş Osman’ın minyatürü.²⁶⁷

²⁶⁶ T.S.M.H 1523; y.18b-19a.

²⁶⁷ T.S.M.H. 1523, y. 15b.

17. yüzyılın tanınmış Ermeni şairi Eremya Kömürçyan,²⁶⁸ Bâbüsselâm'ı şu şekilde anlatır: “Orta kapı denilen ikinci kapıda kapıcıları muhafazası altında iki burç vardır. Paşalar, vezirler, defterdarlar ve idam mahkûmları burada hapsedilir ve kendilerinden hesap sorulur. Vezirler ve diğer ekâbirler burada atlarından inerler ve Divanhane'ye kadar yürürler...”²⁶⁹ Necipoğlu'nun aktarımına göre de, Bâbüsselâm'ın girişinin iki yanında bulunan iki koğuş kapıcıların odasıdır. Bu iki koğuştan sağdaki devlet hapisanesi olarak kullanılır ve üçüncü bir oda ile bağlantılıdır.²⁷⁰ 1603 tarihli ‘Topkapı Sarayı’nın İkinci Avlusunda Gerçekleştirilen I. Ahmed’in Cülus Merasimi” isimli minyatürde, gezginlerin anlattığı şekilde Bâbüsselâm'ı iki yanında kuleleri ile görmekteyiz. Dekoratif olarak bir anlatım tercih edilmiş bu minyatürde, Bâbüsselâm primitif tasvir edilerek, sıvalı bir duvar ve yay kemerli kapı girişi üzerinde iki kare penceresi bulunan ve oturtma çatıyla örtülmüş olan kuleleri ile birlikte tasvir edilmiştir. (Resim 3.18)

Resim 3.18: I. Ahmed'in 16 yaşında iken tahta çıkış merasimi.²⁷¹

²⁶⁸İstanbul'u bir seyyah gibi gezmiş ve elde ettiği bilgileri 'İstanbul Tarihi' adını verdiği kitapta toplamıştır. Belgin Tezcan Aksu, **Evlîya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s.216

²⁶⁹Belgin Tezcan Aksu, **Evlîya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, 2017, s.216

²⁷⁰ Ayrıca Necipoğlu 1528-1529 tarihli bir belgede “mahbusan-ı der Enderun-ı bâb-ı miyâne” ifadesiyle buradaki hapishanenin varlığına dikkat çekmektedir. Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.80-84.

²⁷¹Hilmi Aydın, **Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları,2013, s.73. Eserin aslı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T6624,1b-2a bulunmaktadır.

18. yüzyılda, III. Mustafa (1757-1774) Dönemi'nde Bâbüsselâm özgün mimarisi korunarak onarılmıştır.²⁷² Kapı girişinin üst kısmında III. Mustafa'nın tuğrası ve yan tarafında kabartma olarak bir çiçek buketi yer almaktadır. (Resim 3.19) Bu tuğranın altında şair Zihni'nin sekizerden 16 beyitlik tarih manzumesi vardır.²⁷³ Şair Zihni'nin III. Mustafa'yı öven kasidesinde, önceki dönemlerde onarılmadığı için oldukça bakımsız kaldığından ve III. Mustafa'nın 'Tarz-ı üslûb-ı kadimi' (aslı gibi) yenilenmesini buyurduğu yazılıdır.²⁷⁴ Bu manzume de kapının tamir tarihi 1758 (H. 1172) olarak düşülmüştür. Kapının iç yüzünde, "Rabbimizden niyazımız, üzerinde dalgalanan bu şanlı bayrağımızın Kıyamete kadar dalgalanmaya devam etmesi, i'lâh-ı Kelimetüllah'a vesile olmasıdır" anlamında kaside yer almaktadır.²⁷⁵ Yine bu onarımda kapı aralığının sol tarafına 1758 (H.1172) tarihli küçük bir çeşme yapılmış ve kitabesini şair Zihni yazmıştır.²⁷⁶

Resim 3.19: Bâbüsselâm'ın girişinde bulunan III. Mustafa'nın tuğrası bulunan kitabe.

²⁷² Necdet Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s. 83.

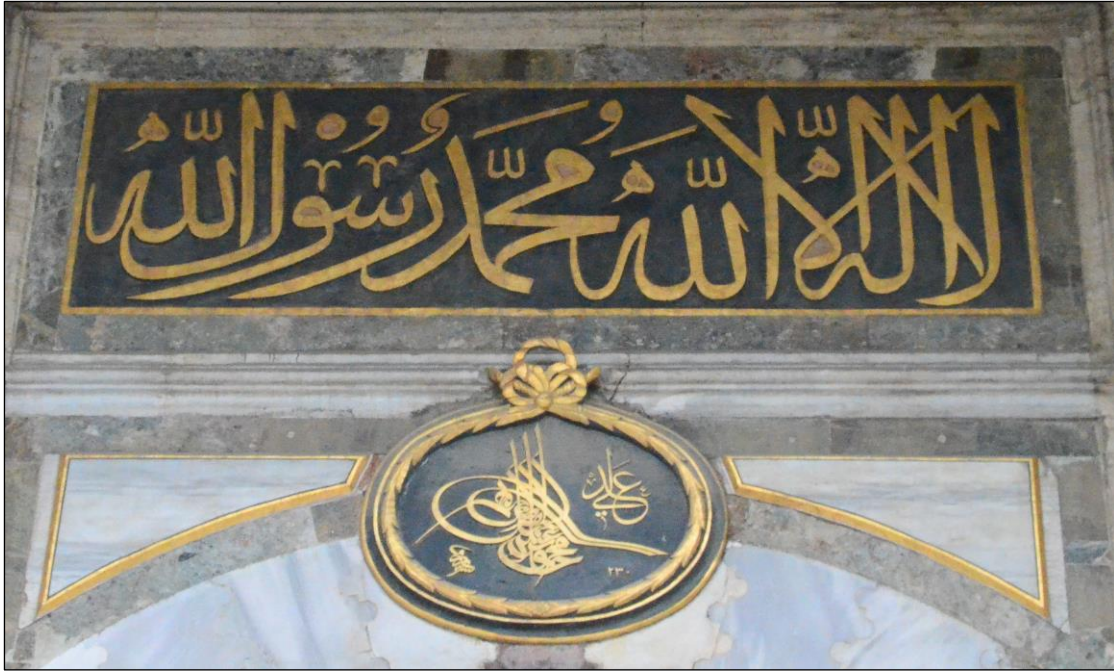
²⁷³H. Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.130.

²⁷⁴ Necdet Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, s. 83-84.

²⁷⁵H. Canan Cimilli, , **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 130.

²⁷⁶ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 83-84.

19. yüzyılda Bâbüsselâm'ın Birinci Avluya bakan cephesindeki kapı kemerinin tam ortasında II. Mahmud'a (1809-1839) ait ampir üslupta madalyon içine alınan bir tuğra eklenmiştir. Siyah boyalı mermer üzerine kabartma olarak işlenen Kelime-i Tevhid yazılı kitabe de tuğranın üzerinde yer almaktadır. Bu kitabe ve tuğra II. Mahmud Dönemi'nin en ünlü hattatlarından Mustafa Râkım Efendi (1787- 1825) tarafından yazılmıştır.²⁷⁷ (Resim 3.20) Choiseul Gouffier'in 1822 tarihli gravüründe geniş kapı kemeriyile ve kapı üzerinde dendanlı duvarı ile iki yanda çokgen planlı, köşklü ve sivri külahlı kuleleriyle görülmektedir. (Resim 3.21) Joseph Schranz'ın 1837 tarihli fotoğraf anlayışıyla çalışılan ve suluboya resim tekniğiyle yapılan resimde, kapı açıklığı eyvan şeklinde betimlenmiştir. Dendanlı duvarın iki yanında saçaklı ve sivri külahla örtülen pencereler yer almaktadır. Resimde görülen Bâbüsselâm genel itibariyle bugünkü durumuyla örtüşen bir durumdadır. (Resim 3.22)

Resim 3.20: Bâbüsselâm'ın Birinci Avluya bakan cephesindeki II. Mahmud'a ait tuğra ve Kelime-i Tevhid yazılı kitabesi.

²⁷⁷ Mustafa Rakım Efendi aynı zamanda Sultan II. Mahmud'un hocasıdır: Necioğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.84.

Resim 3. 21: Choiseul Gouffier'in 'Orta Kapou' isimli gravürü.²⁷⁸

Resim 3.22: Joseph Schranz'ın 1837 tarihli suluboya resmi.²⁷⁹

Bâbüsselâm'da 1916 yılında Mimar Vedat Tek tarafından birtakım onarım çalışmaları yürütülmüştür. Bu onarımlarda kapı açıklığında bulunan ve kapı ağalarına tahsis edilen odalardaki rutubeti azaltmak amacıyla Bâbüsselâm'ın İkinci Avluya bakan cephesinde üst kat pencereleri açılmıştır.²⁸⁰ 1943 yılında Tahsin Öz'ün müze

²⁷⁸ Choiseul Gouffier, *Voya.g.e Pittoresque de la Greece*, Cilt II, Paris, 1822, Levha 79. (Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org>)

²⁷⁹ V&A Koleksiyonu, SD 962. Online Erişim: <http://collections.vam.ac.uk> Erişim Tarihi: 25.05.2018

²⁸⁰ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.50.

müdürlüğü görevi zamanında da Bâbüsselâm'da onarım çalışmaları sürdürülmüştür. 1890 tarihli Abdullah Freres fotoğrafında Bâbüsselâm kule külahlarındaki saçaklar yer alırken, Tahsin Öz müdürlüğünde yapılan onarım çalışmaları neticesinde kule külahlarında bulunan saçaklar kaldırılmıştır. (Resim 3.23) Kapının İkinci Avluya bakan revaklarında bulunan kalemşi bezemelerden Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilen bezemeler kaldırılarak temizleme çalışmaları yapılmıştır.²⁸¹ Onarım öncesine ait fotoğraflarda görülen revak duvarlarında yer alan manzara resimleri tamamen kaldırılıp, yapılan raspa çalışmaları neticesinde bulunan 18. yüzyıla tarihlendirilen kalemşi bezemelerin bırakılması uygun bulunmuştur.²⁸² (Resim 3.24) 1957-1958 yapılan onarım çalışmalarında ise Bâbüsselâm'ın İkinci Avlu tarafında bulunan ahşap çatısı ve saçakları onarılmıştır.²⁸³ 1969 yılında ise müze ziyaretçilerinin artması nedeniyle düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Mimar İlban Öz'ün restorasyon projesinde müze girişi Bâbüsselâm'ın ana girişinden sağlanırken, müze çıkışları Has Ahırlar tarafında bulunan pencerenin kapıya dönüştürülmesi ile sağlanmıştır. Pencerenin kapı olarak dönüştürülmesi GEEAYK'nın 9/11/1969 gün ve 4441 sayılı kararıyla geçici olarak kabul edilmiş olsa da, günümüze kadar devam eden bir uygulama olmuştur.²⁸⁴ Eldem ve Akozan²⁸⁵ tarihi belirtilmeyen onarım çalışmalarında ise Mutfaklar avlusu tarafındaki mekanların sergi ve konferans salonu olarak düzenlenmesiyle iç mekanın özgün mimarisinin bozulduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla müze ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan düzenleme ve onarım çalışmalarında Bâbüsselâm'ın kapı aralığında bulunan mekanlar büyük oranla özgün halinden uzaklaşmıştır. 1987 yılında yapılan onarım çalışmalarında da, Bâbüsselâm'ın III. Mustafa Dönemi'nde yapılmış olan on sütunlu, geniş saçaklı revak tavanının altın yaldızlı tezyinatının onarımı yapılmıştır.²⁸⁶

²⁸¹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Güzel Sanatlar Dergisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 9-10.

²⁸² Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 9-11.

²⁸³ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.59.

²⁸⁴ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.59.; TSA, 732, TSM 1968-1969 yılları onarım dosyası.

²⁸⁵ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s.70.

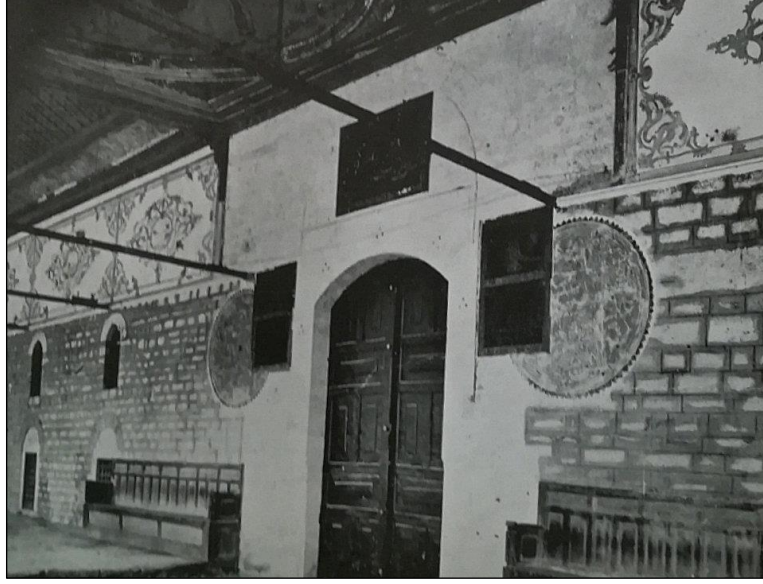
²⁸⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3, Topkapı Sarayı'nı Sevenler Derneği Yayınları, 1988, s. 211.

Resim 3.23: 1890 yıllarına tarihlendirilen Abdullah Freres fotoğrafında Bâbüselâm.
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Resim 3.24: 1942 senesinde onarımlar yapılmadan, Bâbüselâm'ın İkinci Avlu tarafındaki kapı üzerinde bulunan manzara resimleri. (Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi)

Resim 3.25: 1942 senesinde yapılan raspa çalışmaları sonucunda bulunan ve 18. Yüzyıla tarihlendirilen kalemîşi bezemeleri.²⁸⁷

3.2.2 Kubbealtı

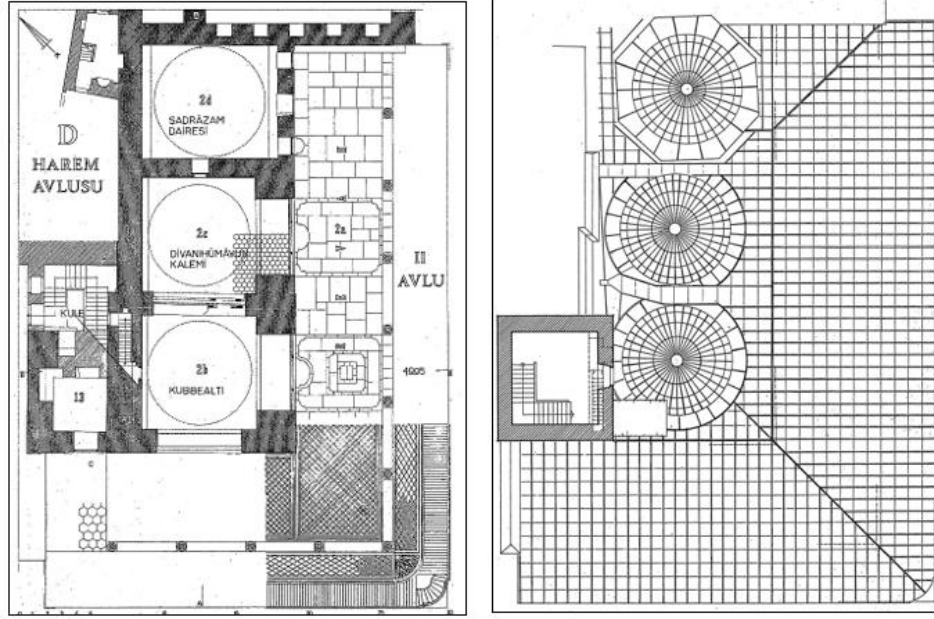
1527 yılında Topkapı Sarayı'na gelen Venedik elçisi Marco Minio, II. Mehmed'in yaptırdığı Divanhane'nin yetersiz bulunması nedeniyle I. Süleyman'ın yeni bir Divanhane yaptırdığını yazmıştır.²⁸⁸ 16. yüzyıl tarihçisi Nişancı Mehmet Paşa "*İstanbul'da olan divânhâne ve hıvâne-i âmire'i tecdid ve tezyîn olunmak buyuruldu fi sene 932*" sözleriyle Kubbealtı'nın yapım tarihini 1525-1526 yılları olarak vermektedir.²⁸⁹ Bostan Çelebi de, 1526 yılında I. Süleyman'ın kargir bir divanhane yapılması için emir verdiği ve yapının inşasında saray mimarlarının, marangozlarının çalıştığını yazmıştır.²⁹⁰ I. Süleyman'ın emriyle yapılan Yeni Divanhane'nin planı, önünde L biçimli revak ve ilk odanın arkasında yükselen üç odadan oluşmaktadır. Üç sıra kubbelelerinden biri olan Sadrazam Dairesi mekanı Dış Hazine duvarıyla bütünleşerek bu üçlü mekan sıralaması önünde on bir sütunlu, eğimli çatı ile örtülü bir revak sistemi L şeklinde yapı topluluğunu sarmıştır. Böylece Sadrazam Dairesi, Divan-ı Hümayun Kalemî ve Kubbealtı her kubbeli bölümün işlev mekanı olmuştur. (Plan 3.7)

²⁸⁷ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Güzel Sanatlar Dergisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s. 9-10.

²⁸⁸ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar** s.114.

²⁸⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.114.

²⁹⁰ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.114.

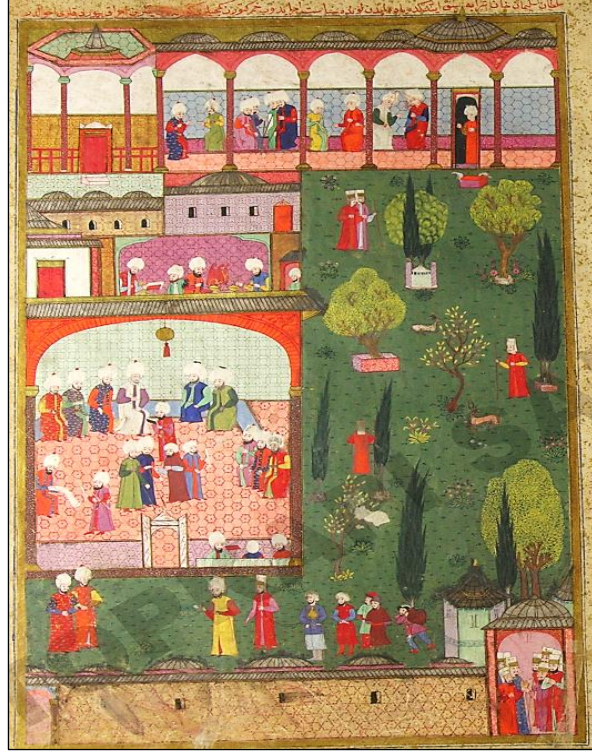

Plan 3.7: Kubbealtı zemin kat ve kurşunluk planları.²⁹¹

1588 tarihli Hünernâme’de bulunan bir minyatüründe Kubbealtı avlunun sol tarafında ve dış duvarları kaldırılarak iç mekandaki düzenlenen Divan toplantısı sahnesi tasvir edilmiştir. Süslemeli giriş kapısıyla resmedilen Kubbealtı’nın iç mekânında yer döşemesi ve duvarlarında mavi çini kaplamalar görülmektedir. İç mekândan kubbe ile örtülü olduğu anlaşılan yapının etrafını L şeklinde dolanan revakların saçakları da resmedilmiştir. (Resim 3.26) Şehinşahname’de bulunan 1592 tarihli bir minyatürde ise Kubbealtı’nın ön duvarları kaldırılarak iç mekândaki elçi kabulü resmedilmiştir. Bu minyatürde Kubbealtı, dört kubbe ve üzerinde yükselen Adalet Kulesi ile tasvir edilmiştir. İç mekân tasvirinde sultanın divan toplantılarını dinlemesi için açılan kafesli pencere ve kubbeden sarkan altın yaldızlı bir küre resmedilmiştir. Toplantının yapıldığı salondan yay kemerle ve bir kapı açıklığıyla diğer odaya geçiş görülmektedir. Kubbealtının sol köşesinde bir odaya açılan küçük bir kapı yer almaktadır. (Resim 3.27) Necipoğlu, bu kapının açıldığı odada Divanhane’de kullanılan eşyaların depolandığını yazmıştır.²⁹² Fakat diğer görsel kaynaklarda da bu kapı ardından Divanhane toplantılarına gelen ikramlar görülmektedir. Bu nedenle bu kapının bir servis mekânına açılması da ihtimaldir.

²⁹¹ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, L: 38-39.

²⁹² Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 117.

Resim 3.26: Hünername’de bulunan 1588 tarihli minyatür.²⁹³

17. yüzyılda İstanbul’a gelen Venedik büyükelçisi Ottoviano Bon, 1606-1609 yılları arasında gördüğü Kubbealtı için ‘Halk Divanı’ tabirini kullanmıştır. Kubbealtı’nın kare planlı olduğunu ve dört tarafının da sekiz ayak genişliğinde olduğunu yazmıştır. Kubbealtı ile bağlantılı bir hizmet odasının olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴ Bu ifade ile birlikte, Şehinşahname’de bulunan 1592 tarihli minyatürde (Resim 3.27) ve diğer görsel kaynaklarda görülen kapı ile bir odaya açılan bölümün servis birimi olması ihtimali güçlenmektedir. 1610 yıllarında İstanbul’a gelen Robert Withers da, Kubbealtı için Halk Divanı tabirini kullanmış ve yapının arkasında hizmet için bir odanın bulunduğunu yazmıştır.²⁹⁵ 1614 yıllarında İstanbul’a gelen Polonyalı Simeon Kubbealtı’nı “... *Divan’ın üst tarafında çok güzel bir şahnişin (pencereli çıkma) vardır ki padişah bunun müşebbekinden (kafesinden) aşağıya bakarak herkesi görür, fakat kimse kendini göremez. Yaldızlı iki yüksek kubbesi bulunan Divanhane büyük ve güzel ağaçlarla, servilerle görülmemiş bir güzelliكتedir.*” ifadeleriyle tasvir etmiştir.²⁹⁶ 17. Yüzyıl seyyahlarından Jean Baptiste Tavernier ise Kubbealtı’nın kurşunla kaplı basık tavanlı, iç duvarlarının kalemışı bezemelerle süslendiğini ve

²⁹³ TSMH, 1524, y. 242a.

²⁹⁴ Bilge Aksu Tezcan, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, s. 183.

²⁹⁵ Bilge Aksu Tezcan, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, s. 190.

²⁹⁶ Bilge Aksu Tezcan, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, s. 238.

tabanın büyük bir halıyla kaplı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ Yazılı kaynaklarda geçen bu ifadelerle görsel kaynaklardaki tasvirler örtüşmektedir. Akdeniz'in aktardığına göre, 17. yüzyılın ortalarında yazılan Kavanin-i Osmanî ve Rabitâ-i âsitâne ile 1660 yılına ait yazma bir eser olan Eyyubî Efendi Kanunnamesi'ne göre Çifte Kubbe ile Defterhane'nin işlevlerinde bir değişiklik olmadığı, aynı şekilde kullanılmaya devam ettiği yazmaktadır.²⁹⁸ Buna göre Çifte Kubbe olarak tarif edilen yer, birinci kubbe ile ikinci kubbe²⁹⁹ arasındaki Divan-ı Humayun kâtiplerinin mevkiidir.1665-1691 yılları arasında yaşanan olayları kaydeden Silahdar Tarihine göre ise, Harem'de çıkan yangından Kasr-ı Adl (Adalet Köşkü) ve Divan olan kubbeler, Dış Hazinesinin ve Defterhane'nin çatısı yandığı için yıktırılarak kârgir olarak yaptırılmıştır.³⁰⁰

18. yüzyılın başlarında Kubbealtı'nda Divan toplantıları aksayarak sürmüştür. III. Ahmet zamanında önce haftada iki kere gerçekleştirilen Divan toplantıları, daha sonrasında haftada bir kereye düşmüştür.³⁰¹ 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise ulûfe törenlerinde yahut elçi kabul edileceği zaman üç ayda bir toplanılan işlevini yitirmiş bir yapıya indirgenmiştir.³⁰²

Melling'in 18. yüzyılda, 1719 tarihli gravüründe Kubbealtı, on sütun üzerinde yükselen saçaklı revağı ile tasvir edilmiştir. Üst örtüsü ise iki kubbeli olarak resmedilmiştir. (Resim 3.28) Luigi Mayer'in 1788 tarihli suluboya resminde de avlunun solunda yer alan Kubbealtı, üzerinde Adalet Kulesi'nin yükseldiği bir mekan olarak görülmektedir. Bu resimde, diğer görsel kaynaklardan farklı olarak Kubbealtı yapının üst örtüsü olan kubbeleriyle tasvir edilmemiştir. On sütun üzerinde saçaklı revağı ve dört adet kare penceresiyle resmedilmiştir. (Resim 3.29) D'ohsson'ın kayıtlarına göre 17. yüzyıldan sonra eski önemini kaybetmiş olsa da toplantılar Fatih Kanunnamesi'ne göre devam etmiştir.³⁰³ Padişahın altın yaldızlı tuğrası bulunan ve

²⁹⁷ Jean Baptiste Tavernier, **17.Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 69.

²⁹⁸Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 234.

²⁹⁹Birinci kubbe altı, toplantı salonu olarak kullanılırken, ikinci kubbe altı divan hocaları ve öğrencilerinin kullandıkları mekândır. Çifte kubbelerden bir duvarla ayrılan üçüncü kubbe altı da devletin maliye defterlerinin tutulduğu yerdir.

³⁰⁰Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 234; F. M.A Silahdar, **Silahdar Tarihi**, C.2, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı,10-14, İstanbul, 1928, s. 384-390.

³⁰¹ Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 237.

³⁰²Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, s. 262-263.

³⁰³Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, s.237.

yine altın yıldız parmaklıklı Kasrı A'dl penceresi altındaki meclis odasının üç tarafının sırma işlemeli, çuha kaplı bir sedir ile çevrili olduğunu D'ohsson belirtmektedir.³⁰⁴ D'ohsson'ın 1790 tarihli İkinci Avluyu gösteren gravüründe, avlunun solunda konumlandırılan Kubbealtı, yükseltilmiş zemin üzerinde basamakla çıkılan bir mekan olarak tasvir edilmiştir. (Resim 3.30) Yine D'ohsson'ın albümünde bulunan Clugny imzalı eserde, Kubbealtı'nın mimari elemanları ve süslemelerin tasvir edilmiştir. Hünkar Şirvanı'na açılan pencereden padişahın silueti görülmektedir. Solda Divanhane'nin meydanla bütünleşen ve camekânlı büyük kemer açıklığı bulunmaktadır. (Resim 3.31) Kubbealtı girişindeki 1792 tarihli kitabeye göre, III. Selim Dönemi'nde beden duvarlarına dokunulmadan tamirat görmüştür.³⁰⁵ (Resim 3.33)

Resim 3.27: Şehinşahname'de bulunan 1592 tarihli bir minyatür.³⁰⁶

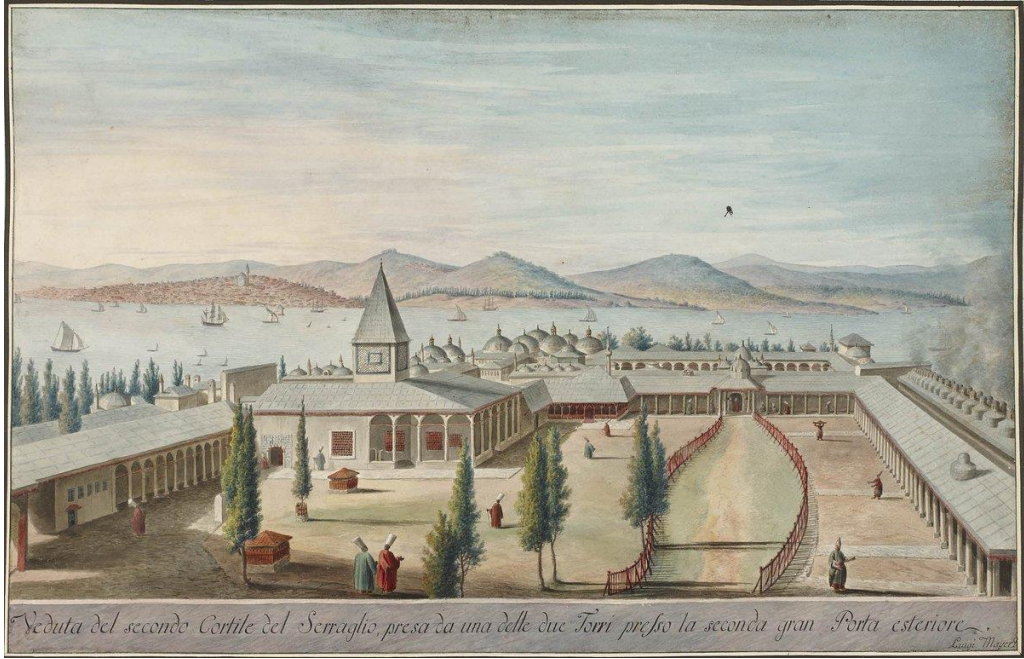
³⁰⁴Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, s.237; D'ohsson, 1790, s. 214.

³⁰⁵ Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.237.

³⁰⁶ TSMH, 200, y. 141 b-142a.

Resim 3.28: Melling'in 1719 tarihli İkinci Avlu gravüründen detay.³⁰⁷

Resim 3.29: Luigi Mayer'in 1788 tarihli suluboya resmi.³⁰⁸

³⁰⁷ Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore, İstanbul, 1969.

³⁰⁸ Online Erişim: https://www.wikiwand.com/tr/Luigi_Mayer Erişim Tarihi: 12.06.2018

Resim 3.30: D'ohsson'ın 1790 tarihli İkinci Avluyu gösteren gravürü.³⁰⁹

Resim 3.31: D'ohsson'ın albümünde bulunan Clugny imzalı eserde, Kubbealti.³¹⁰

19. yüzyıl tarihçisi Joseph von Hammer, Kubbealti'nın iki salondan meydana geldiğini ve üst örtüsünün kubbe olduğunu yazmıştır. Birinci salonun dikdörtgen planlı olduğunu, ikinci salonun ise katipler için ayrılan bir bölüm olduğunu ifade etmiştir.³¹¹

³⁰⁹ M. D'Ohsson, C.2, L. 43.

³¹⁰ M. D'Ohsson, C.2, L. 43.

³¹¹ Joseph Von Hammer, "İstanbul ve Boğaziçi", 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 140.

Ayrıca II. Mahmud Dönemi'nde 1819-1820 yıllarında Kubbealtı'nda onarım yapılmıştır. Kubbealtı'nın girişinde bulunan onarım kitabesinde, saltanat ile adalet arasındaki kaybolan ilişki anlatılmaktadır.³¹² (Resim 3.34) Bu onarımlarda kalemişi bezemeleri yapılmıştır.³¹³ Thomas Allom'un 1819 tarihli gravüründe görülen ve muhtemelen II. Mahmud'un onarımlarından sonra resmedilen Kubbealtı, Barok ve Rokoko tarzında süslemeler ile bezenmiştir. Mermer sütunların ve elibögründelerin üzerinde yükselen revak saçağı ile revak yapının etrafında L şeklinde dönmektedir. (Resim 3.32) Dolmabahçe Sarayı'nın 1856 yıllarından itibaren kullanılmaya başlanması ve Topkapı Sarayı'nın terk edilmesi ile II. Abdülhamid (1876-1909) Dönemi'nde Divan-ı Hümayun kompleksine vefat eden sultanların eşyaları konarak depo haline getirilmiştir.³¹⁴ Osmanlı tarihçisi Abdurrahman Şeref Efendi de bakımsız kalarak harap olan Kubbealtı için, revaklarının neredeyse yıkılmak üzere olduğunu yazmıştır.³¹⁵

Resim 3.32: “Kubbealtı'na sadrazamın gelişi” isimli Thomas Allom gravürü.³¹⁶

³¹² Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 239.

³¹³ Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 239.

³¹⁴ Gül Akdeniz **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 241.

³¹⁵ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan; **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s. 17.

³¹⁶ Robert Walsh, **Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor**, Cilt I, Londra-Paris, s. 26.

Resim 3.33: Kubbealtı girişinde bulunan 1792-1793 tarihli onarım kitabesi.³¹⁷

³¹⁷ Selîm Hân-ı keremver kâm-yâb etdikde devrânı/Cihânın intizâma tutdu yüz hâl-i perîşânı/Müceddid olduğu dünyâ vü dîne günden ezherdir/Odur sâhib-kırân-ı nev-zuhûr-ı nesli-i ‘Osmânî/Cihânı yapıdırıp ma’mûre-i emn ü amân eyler/Yıkar a’dâ-yı dînin başına dünyâ-yı vîrânı/Nizâm-ı nev verip tecdîd eder bünyân-ı ikbâlî/Bunu ilhâh eder da’îm ona tevfi-k-i Yezdânî/Keremde pehlivândır hamlesinde şîr-i garrândır/Sözünde kahramândır vasf olunmaz şevket ü şânı/Bilir tertîb-i devlet resmini baht-ı hümayûnu/Mülûk-ü sâlife san bundan öğrenmiş cihânbanî/Kılıb ta’yîn-i hidmet fark ü temyîz eyledi bir bir/Gürûh-ı ‘askeri ve zümre-i a’yân u erkânı/Bu divângâh-ı ‘âlîyi bu resme eylemek ta’mîr/Meğer lâzım değil miydi açarsan çeşm-i im’ânı/ ‘Aceb tarz-ı bülende koydu el-hak eyleyip tekâmîl/Nizâm-ı dîni resm-i devleti nâmus-u şâhânı/Mu‘allâ kubbe-i eflâki gûyâ indirip hâke/Harîminde nümûdâr eyledi sâf saf sürûşânı/Temâşâsında mahşergâh-ı dehşet ‘aks eder câna/Der ü dîvârı nûzzâra olup mir’ât-ı hayrânı/Huzûra yüz süren erkân-ı devlet çarh-ı rîf’atden/En evvel seyr ederler hâk-bûs-ı mihr-i tâbânı/Bu resm-i nev-zuhûr enmûzec olsun çeşm-i a’dâya/Cihâd esbâbını hem böyle tanzîm eyler ‘îrfânı/O bir şâh-ı cihân-ı rûşd ü himmetdir ki el-hâsıl/Bulunmaz lâciverdî kubbenin altında akrânı/Çıkıp kânûn-u devlet perdeden olmuşdu bî-âheng/Şifâ-sâz oldu ihyâ eyledi Sultân Süleymân-ı/Sükûn-u pür-temekkündür ‘âlâmet hamle-i şîre/Bu ârâm etdirir a’dâ-yı dîne teng meydânı/Tesettür kılssa topun sînesinde gülle aldanma/Eğer gürlerse gürler ra’d u berk-i kahr-ı Sübhânı/Ne dem endîşesi tedbîr ile başlarsa teshîre/Alır iklim-i gayb-ı lâ-mekânı mülk-i imkânı/Hemîşe zâtına ikbâl ü şevketle muradınca/Mübârek ede Mevlâ yaptığı âsâr u ‘ümrânı/Edip te’yîd re’yin mu’cizat-ı seyyidü’l-kevneyn/Kerâmât-ı bülend-i evliyâ olsun nighebânı/Füyûz-u sırr-ı ilhâmîyle Gâlib geldi bir târîh/Selîm Hân yaptı hem-tâk-ı felek bu cây-ı dîvânı 1207: Necdet Sakaoğlu, Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, 2003.

Resim 3.34: Kubbealtı girişinde bulunan 1819 tarihli II. Mahmud onarım kitabesi.³¹⁸

³¹⁸ Şehinşâh-ı cihân Mahmûd Hân-ı ma'delet-pîrâ/Mu'allâ cây-ı dîvânı mücedded eyledi ihyâ/Müşebbek revzeni zencîr-i 'adlin bir 'adlîlidir/Bilâ-tahrîk eder Hak sâhibin ol husreve î mâ/Selfîm Hân-ı cinân-menzil edip ancak zemînin tarh/Müzeyyen etdi 'adl ü dâd ile şâh-ı zamân hâlâ/Felekler bu mu'allâ Kubbealtı'ndan 'ibâretdir/'Adâlet olmasa olmaz sipih-r köhne pâ-ber-câ/Vekîl-i saltanat sadreyñ ü defderdâr ve tevkî'î/Olur dîvân günü bu âsumâna encüm-i zehrâ/Sipih-r-i şevketin ahkâmını seyr etmeğe gâhî/Tulû' eyler verâ-yı zer-kafesden ol meh-i garrâ/Huzûr-u hazret-i Hakk'a kalır zîrâ müzevverdir/ 'Adâletgâh-ı hâkânîde faysal bulmayan da'vâ/Bu nev-câyın verâsı kulle-i Kâf-ı 'adâletdir/Ayağı altına düşse nola dünyâ vü mâ-fihâ/Sipih-r-i kîne-cûyî mehcesiyile dâğdâr etdi/ 'Âlem-efrâz olunca kulle-i nev âiftâb-âsâ/ 'ÿân etdi o vâlâ kulleyi bünyâd edip zımnen/Nigehbân olduğun âfâka ol hâkân-ı mülk-ârâ/O rûtbe mülke te'sîr etdi ol şehden mehâbet-kim/Murâd etse künâm-ı şîri eyler âhüvân yağmâ/Dilerse mîşezârı mehd eder bir peççe rûbâha/Dilerse şîr-i nerri tıfl-ı âhûya eder lala/Feridûnlar o şâha 'arz-ı hâcet eylesün gelsin/Penâh-ı pâdişâhân eyledi dergâhını Mevlâ/İki zerrîn tasa saltanat tâcın verirlerdi/Rikâbında gelüp peyk olmuş olsa Sencer ü Dârâ/Sitablında eger Pervîz olaydı bir at oğlanı/Anar mıydı cihânda edhem-i Şebdîz'ini hâşâ/Nüvîd-i feth için tatar olaydı böyle hâkâna/Eder miydi Hülâgû 'ömrünü ılgar ile ifnâ/Açın dest-i niyâzı dâ'im olsun dâver-i gâzî/Sözüm ger hak ise ey sâkinân-ı 'âlem-i bâlâ/O hâkân sıdk ile kıldı cenâb-ı Ahmed'e hıdmet/Kitâbullâhın etdi seyf ile ahkâmını inbâ/Yine çıkdım sadeden kaldı bu câyın biraz vasfı/Alışmış medh-i hâkâna zebân-ı hâme-i imlâ/Saded bir yana dursun şevk u şâdîden gider 'aklım/O şâhı yâd ederken mâlik olmam kendime kat'â/Bulaydım bâri bir mısra'-ı ra'nâ cây-ı zîbâya/Kusurum olsa da 'avf eyler ol şâh-ı kerem-fermâ/Gören ser-dâde-i insâf olur 'izzet bu târîhe/Mücedded eyledi dîvân yerin Mahmûd Hân vâlâ

1917³¹⁹ yılında kurulan Asar-ı Atika Encümeni, aynı yılın Ekim ayında yayınladığı bir raporla, Topkapı Sarayında yapılan restorasyonları eleştirmiş ve yapılan işleri 'imha' olarak değerlendirmiştir. Raporla, sarayın tarihi kıymeti dikkate alınmadan binaların kullanılan-kullanılmayan şeklinde bir ayrıma tabi tutularak tamir faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, 18 ve 19. yüzyılda yapılan muhdes düzenlemelerin gereksiz görülerek söküldüğü eleştirilmiştir. Encümenin raporuna göre Kubbealtı revaklarında 20. yüzyılın başında yapılan restorasyonda, revak kemerlerinin sakıfı tamir olunmak maksadıyla kemer kilitlerinin üzerine 40 cm kadar bir duvar ilavesiyle yükseltildiği ve mimarının verdiği eski şekil ve aslı imha olunduğu yazılmıştır. Yine aynı restorasyonlar sırasında, Kubbealtı dairelerinin tamirine hazırlanmak için dairelerin içi boşaltıldığı sırada süslemeler üzerinde duran eski yaldızlı küreler(toplar) kaldırıldığı ve bunlardan bir tanesinin parçalanmış olarak bahsedilen yerde bulunduğu kaydedilmiştir.³²⁰

20. yüzyılda Tahsin Öz'ün Müze Müdürlüğü görevindeyken yapılan restorasyon çalışmalarında, uzun bir süre depo olarak kullanılan Kubbealtı'nda temizleme, sağlamlaştırma ve eklerden arındırma çalışmaları yapılmıştır.³²¹ Binanın kubbeleri etrafında geniş kemerlerin yapılması için açılan pencereler kapatılmıştır.³²² Divan heyetinin toplandığı kubbeli ilk mekanda, duvarlar ve kubbe yeşil yağlı boya ile kaplanmış halde bulunmuş ve bu mekanın duvarlarında, kubbesinde, kemerlerinde raspa çalışmaları yapılmıştır. Raspa çalışmaları neticesinde Geç devirlere ait rokoko bezemeler tamamen kaldırılmış ve erken dönemlere ait bezemelerin onarımları yapılmıştır. Yine bu mekanda kubbede bulunan ahşap oyma tavan göbeği ve duvarlarda bulunan somaki panolar Divan-ı Hümayun Kalemi mekanına taşınmıştır. (Resim 3.35) Padişahın divan toplantılarını takip ettiği geç dönem özelliklerine sahip kafes kaldırılarak yerine demir parmaklık konulmuştur.³²³ (Resim 3.36) Divan toplantılarının yapıldığı ilk kubbeli mekandan ikinci mekana geçiş verilen kemerdeki barok süslemeler kaldırılmış ve mermer bir kapı konulmuştur.³²⁴ (Resim 3.37,3.38) Yapının revağında ve sütunlar arasında bulunan geç döneme ait demir parmaklıklarda bu restorasyon çalışmalarında kaldırılmıştır. (Resim 3.39)

1235: Necdet Sakaoğlu, Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, 2003.

³¹⁹ Sedat Hakkı Eldem raporun altına düşülen 1333 tarihini 1915 olarak vermiş olsa, 1800 yıllarından sonra rumi Takvim esas alınmıştır bu nedenle rapor 1917 yılına tarihlenmektedir.

³²⁰ Meclis-i Vükelâ Kararı ile Müteşekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümen-i Daimisi, *Topkapı Saray-ı Hümayununun Tamirâtı Münasebeti ile Encümenin Hükümet-i S'eniyyenin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor*, Darülhilafetülaliye Matbası, 1337 (1921), s.6

³²¹ Tahsin Öz, Kubbealtı'nın müze idaresine harabeye dönüşmüş bir biçimde geçtiğini yazmıştır.

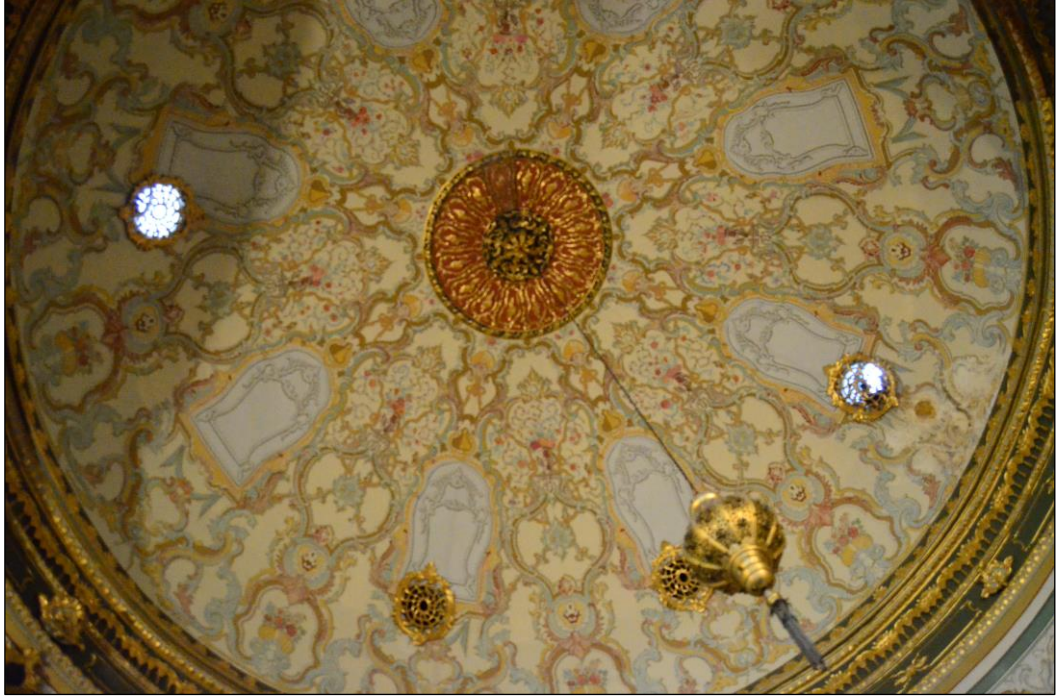
Tahsin Öz, Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 29.

³²² Tahsin Öz, Kubbealtı'nın müze idaresine harabeye dönüşmüş bir biçimde geçtiğini yazmıştır.

Tahsin Öz, Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 29.

³²³ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.98.

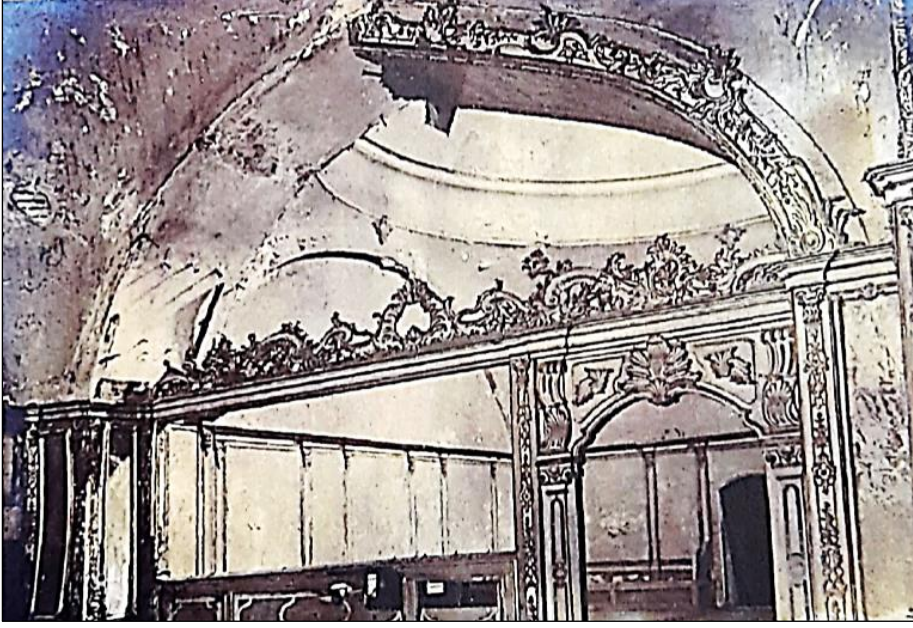
³²⁴ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.98.

Resim 3.35: Kubbealtı'nın ilk kubbeli mekanından Divan-ı Hümayun Kalemî kubbesine taşınan ahşap oyma tavan göbeği.

Resim 3.36: Kubbealtı'nda Divan toplantılarının yapıldığı kubbeli ilk bölümün 1940'lı yıllarda yapılan onarım çalışmalarından önceki durumu. (Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Resim 3.37: Kubbealtı'nda Divan toplantı mekanından Divan-ı Hümayun Kalemî'nin görünüşü.³²⁵

Resim 3.38: 1943 onarımları sonrasında Kubbealtı Divan toplantı mekanından Divan-ı Hümayun Kalemî arasındaki geçişe eklenen mermer kapı.

³²⁵ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.104; TSDA. TSM. No: 55/40.

Resim 3.39: Kubbealtı revağında bulunan, 1943 onarımlarında kaldırılan demir korkuluklar ve duvar sekisi.³²⁶

Tahsin Öz'ün müdürlüğü sırasında yürütülen onarım çalışmalarından sonra GEEAYK'nın 27/4/1979 gün ve 11136 sayılı kararıyla Kubbealtı'nda çatı onarımı yapılmıştır.³²⁷ 1987 yılında, Kubbealtı'nın ikinci kubbeli mekanı olan Divan-ı Hümayun Kalemi'nde kubbe ve duvarlarının kalemişi bezemeleri onarılmıştır.³²⁸ 1989-1990 yıllarında ise Kubbealtı'nın klasik altın kalemişi bezemeleri ve barok tezyinatı onarılıp, mekanın üst örtü kurşunlarının su geçiren bölümleri değiştirilmiştir.³²⁹

Resim 3.40: Kubbealtı'nın günümüzdeki durumu.

³²⁶ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 27.

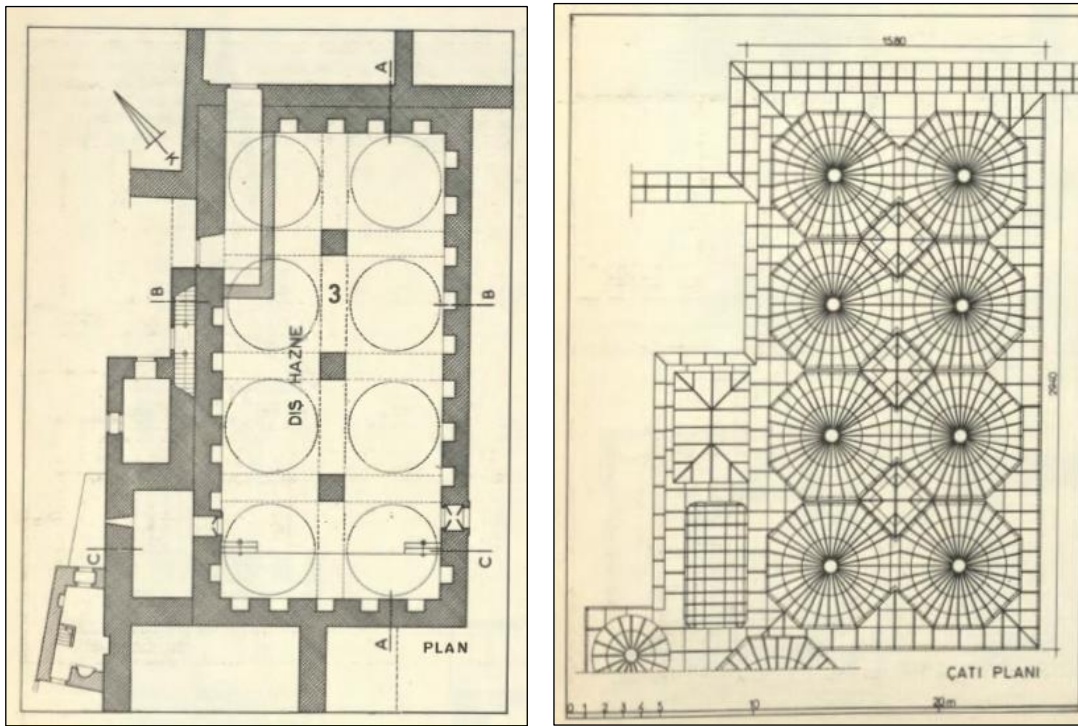
³²⁷ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.112.

³²⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3, Topkapı Sarayı'nı Sevenler Derneği Yayınları, 1988, s. 211.

³²⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 5, Topkapı Sarayı'nı Sevenler Derneği Yayınları, 1992.

3. 2.3. Dış Hazine

Kaynaklarda³³⁰ II. Mehmed Dönemi'nde inşa edilen yapılardan biri olarak sayılan Dış Hazine yapısı, I. Süleyman Dönemi'nde yapılan düzenlemelerde yıktırılarak Kubbealtı ile birlikte 1525-1526 yılları arasında yeniden inşa ettirilmiştir.³³¹ 1526-1527 yılları arasında saraya gelen Minio, eski hazinenin yıkılmış olduğunu ve yerine I. Süleyman'ın yeni bir hazine yapısı yaptırdığını yazmıştır.³³² Nitekim 1528 yıllarına ait belgelerde Dış hazine için masrafların listesi verilmektedir.³³³ Yapının planı üç büyük payanda üzerinde kurgulanmış ve dörderli iki sıra halinde sekiz kubbe ile örtülmüştür.³³⁴ (Plan 3.8)

Plan 3.8: Dış Hazine'nin zemin planı ile çatı planı.³³⁵

1584 tarihli Hünername minyatüründe Kubbealtı'ndan kalın duvar ile ayrılmış ve üç bölümlü tasvir edilen yer Dış Hazine olmalıdır. Dış duvarları kaldırılarak tasvir edilen mekanın içinde görülen kompozisyonda para keselerinin tartılması

³³⁰ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s. 70.; Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Mimarisi, s.315.

³³¹ 16. yüzyıl tarihçisi Nişancı Mehmed Paşa Kubbealtı ile Dış Hazine'nin 1525 yıllarında yapıldığını yazmıştır: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 121.

³³² Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 121.

³³³ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 121.

³³⁴ Hasan Fırat Diker, Topkapı Sarayı Müzesin'de Güncellenmiş Bir Sergi Mekanı 2, **Yapı Dergisi 409**, Aralık 2015, s.72.

³³⁵ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, L: 40-41.

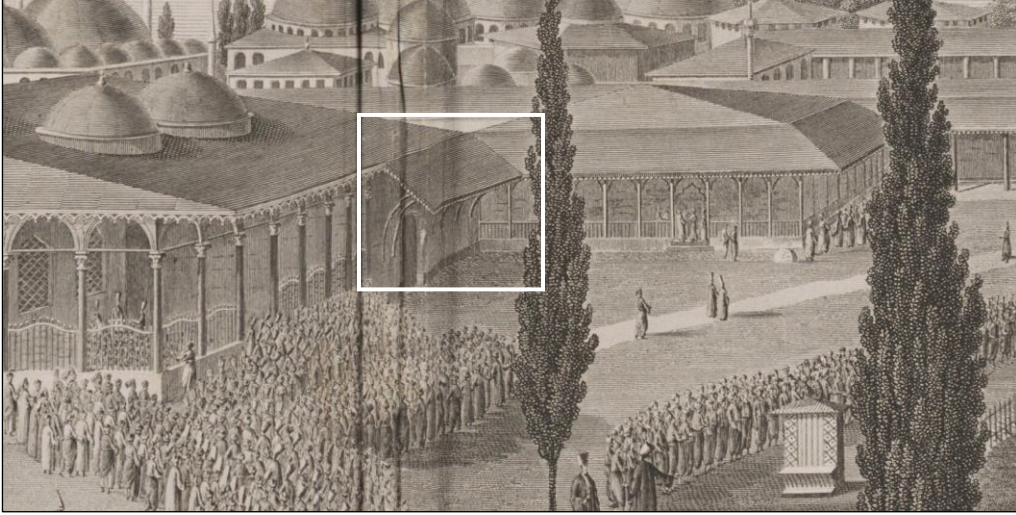
betimlenmiştir. (Resim 3.41) 1547’de Chesnau, Dış Hazine’de akçelerin geçerliliğinin denendiği bir bölümün olduğunu yazmıştır.³³⁶

1719 tarihli Melling’in gravüründe Dış Hazine, Kubbealtı ile Eski Divanhane’nin arasında geniş saçağı ve avluya açılan kapısıyla betimlenmiştir. (Resim 3.42) 18. Yüzyılda yapılan gravürlerin çoğunda eliböğründelerin taşıdığı saçağı ile betimlenen Dış Hazine, D’ohsson’ın 1790 tarihli gravüründe de yine Kubbealtı ile Eski Divanhane’nin arasında beş kubbeli ve geniş saçakları olan bir mekan olarak tasvir edilmiştir. (Resim 3.43)

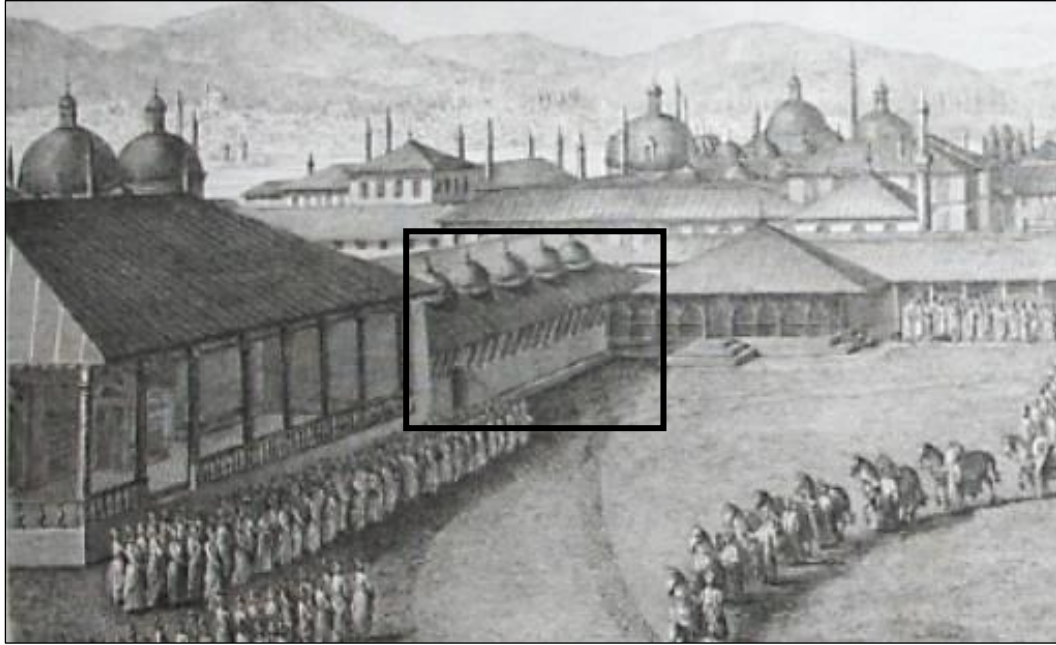

Resim 3.41: 1584 tarihli Hünernâme minyatüründe Dış Hazine detayı.

³³⁶ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 123.

Resim 3.42: 1719 tarihli Melling'in gravüründe Dış Hazine detayı.

Resim 3.43: D'ohsson'ın 1790 tarihli gravüründen Dış Hazine detayı.

Dış Hazine, 1839 yılına kadar vergilerin, ganimetlerden elde edilen paraların saklandığı, ulufelerin dağıtıldığı devlet hazinesiydi. Fakat 18. yüzyılda Divan-ı Hümayun'un işlevini yitirip ulufelerin Babıali'de dağıtılmasıyla asıl fonksiyonunu yitiren Dış Hazine'ye Maliye Hazinesi denmiştir.³³⁷

1910'da Abdurrahman Şeref Bey yazısında, Dış Hazine'yi sekiz kubbeli İç Hazine olarak tanıtmıştır. Yapının otuz yılı aşkın bakımsız kaldığını ve kubbelerinden incir ağacı büyüdüğünü, ağaçların üst örtü kurşunlarını tahrip ettiği için içeriye su

³³⁷ Necdet Sakaoglu, **Saray-ı Hümayun**, s. 120.

sızdığını yazmıştır.³³⁸ 1912-1913 yılları arasında yapıldığı bilinen onarımlarda, üst örtü onarılmış ve görsel kaynaklarda görülen yapının giriş cephesinde yer alan geniş saçaklar kaldırılmıştır.³³⁹ 1917 yılında kurulan Asar-ı Atika Encümeni'nin, aynı yılın ekim ayında yayınladığı bir raporda, Dış Hazine'de yapılan restorasyonlarda fazla pencere açılmasıyla eski şeklinin kaybedilmiş olduğu yazılmıştır.³⁴⁰ Yapının içinde bulunan şirvanın yok edildiği ve giriş cephesinde yer alması gereken saçakların kaldırılması, yeniden yapılan doğramaların yapının özgünlüğünü bozduğu ifade edilerek eleştirilmiştir. Yine yapılan restorasyonlarda, eleştirilen bir uygulama da, yer altına ulaşmak için kullanılan dehliz kemerinin örtülmesidir. Raporda dehliz kemerleri olarak ifadelendirilen yerin, 1937 yılında TTK tarafından yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Dış Hazine mekanının yanında varlığı saptanan ve 5. yüzyıla tarihlendirilen bazilika yapısına ait olabileceği düşünülen bazilika elemanlarının Osmanlılar tarafından depo olarak kullanılma ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim 2015 yılında Dış Hazine'de yapılan restorasyon çalışmalarında örtülen dehliz kemerleri ile ilgili olarak özgün döşeme yüzeyinde dört adet kapağa ulaşılmıştır. Kapakların altından çıkan bulgularda vaftiz teknesi ve lahitlerin, hazinelerin depolanması için yer altında bir saklama birimi olarak değerlendirildiği ortaya çıkmıştır.³⁴¹

1940'lı yıllarda Tahsin Öz'ün müze müdürlüğü sırasında başlayan onarımlarda, Asar-ı Atika Encümeni raporunda eleştirilen alt sırada bulunan pencereler, yapının binası olması düşünülerek kapatılmıştır. (Resim 3.44) Dış cepheden kapatılan pencereler iç mekanda müze teşhiri için vitrin haline getirilmiştir.³⁴²

³³⁸ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, s. 20.

³³⁹ Ülkü Altındağ, Nedret Bayraktar, Topkapı Sarayı Müzesi Tahrir Komisyonu Çalışmaları II, **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3**, İstanbul, 1988, s. 35.

³⁴⁰ Meclis-i Vükelâ Kararı ile Müteşekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümen-i Daimisi, *Topkapı Sarayı Hümayununun Tamiratı Münasebeti ile Encümenin Hükümet-i S'eniye'nin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor*, Darülhilafetülaliye Matbası, 1337 (1921), s.6

³⁴¹ Hasan Fırat Diker, Topkapı Sarayı Müzesin'de Güncellenmiş Bir Sergi Mekanı 2, **Yapı Dergisi 409**, Aralık 2015, s.72.

³⁴² Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 115.

Resim 3.44: Tahsin Öz'ün müdürlüğünde yürütülen onarım çalışmaları öncesi Dış Hazine. (TSMA- Tasnifsiz)

Resim 3.45: Dış Hazine'nin günümüzdeki durumu.

3.2.4. Adalet Kulesi

Günümüzde Adalet Kulesi olarak bilinen '*Kasr-ı Sultani*', '*Kasr-ı Adil*', '*Adalet Kasrı*' gibi isimlerle anılan kule, İkinci Avluda ve hatta tüm saray yapıları arasından yüksekliği ile çevresindeki yapılar arasından sıvırılır. Yazılı ve görsel kaynaklardan hareketle Kubbealtı'nın hemen bitişiğinde bulunan kule kaidesinin, II. Mehmed Dönemi'nden kaldığı düşünülmektedir. Schedel'in 1493 tarihli *Nuremberg Chonicle* ağaç baskı resminde görülen Adalet Kulesi bu düşüncüyü desteklemektedir. Resimde şematik bir anlayışla tasvir edilen Adalet Kulesi, pencerelessi kule yapısının

üzerinde sivri külahlâ örtülü bir şekilde ifade edilmiştir. (Resim 3.46) 15. yüzyılda Adalet Kulesi'nin, Topkapı Sarayı'nda hazinelerin bir kısmının saklandığı ve dış hazine işlevinde olduğu bilinmektedir.³⁴³ Fakat 16. yüzyılda Adalet Kulesi'nin hazine binası olarak yetersiz gelmesi üzerine I. Süleyman'ın Dış Hazine'yi inşa ettirdiği söylenebilir.³⁴⁴ I. Süleyman'ın Kubbealtı ile Dış Hazine'yi aynı dönemde inşa ettirdiği bilinmektedir.

1527-1529 yılları arasında tuğladan inşa edilmiş Adalet Kulesi, yenilenerek ve üzerine taş bir bölüm ilave edilerek yükseltilmiştir.³⁴⁵ Kubbealtı'na hünkar penceresi açılmış ve kulenin içerisine ahşap merdivenler yapılarak seyir köşküne ulaşım sağlanmıştır.³⁴⁶ Bu pencere ile Sultan'ın, Divan toplantılarını görünmeden ve özel dairesinden ulaştığı kafesin ardından izlemesi sağlanmıştır. 16. yüzyıl minyatürlerinde de Adalet Kulesi hünkar penceresi ile tasvir edilmiştir. Süleymanname'de bulunan 1558 tarihli Arifi'nin minyatüründe, dört kubbe ortasında ve Kubbealtı'nın üzerinde konumlandırılan Adalet Kulesi, kare planlı kulesindeki hünkar penceresi ve oturtma çatısıyla tasvir edilmiştir. (Resim 3.47) Hünernâme'de bulunan 1584 tarihli Nakkaş Osman'ın minyatüründe, sultanın Kubbealtı'ndaki Divan toplantısını takip etmesi betimlenmiştir. Adalet Kulesi köşkü kırmızı ahşap kafeslerle çevrili ve saçaklı sivri külahlâ ile tasvir edilmiştir. (Resim 3.48) III. Murad Şehinşahnamesi'nde bulunan 1597 tarihli minyatürde de, Adalet Kulesi Kubbealtı üzerinde konumlandırılmış olup kule köşkü ile saçaklı ve pencereli sivri külahlâyla betimlenmiştir. (Resim 3.49)

³⁴³Kule biçiminde yapılan hazine yapılarından, Yedikule ve Edirne Sarayı'ndaki Cihannüma Kasrı örnekleri verilebilir. Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 120.; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, s. 89.

³⁴⁴Eski Divanhane yapısının yetersiz gelmesi üzerine Kubbealtı'nın inşa ettirildiği kaynaklarda yazmaktadır. Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 120.; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, s. 89.

³⁴⁵Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 121.

³⁴⁶Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s. 322.

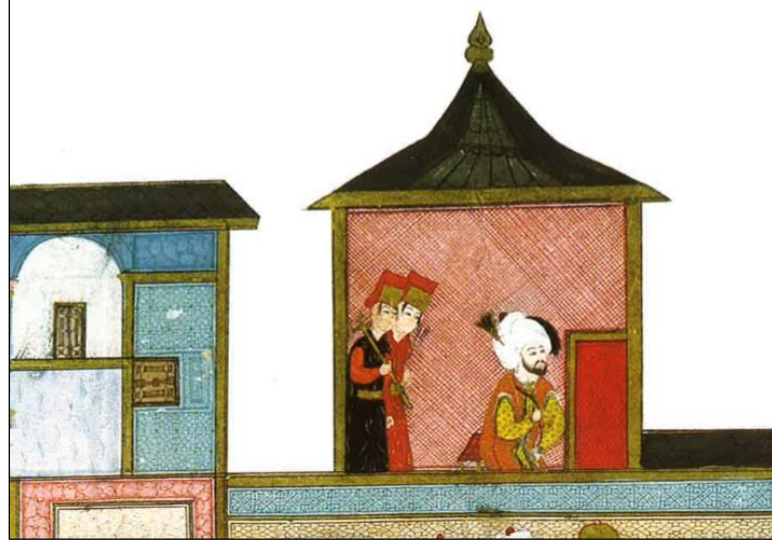
Resim 3.46: Hartmann Schedel'in 1493 tarihli ağaç baskı resminde görülen Adalet Kulesi detayı.³⁴⁷

Resim 3.47: 1558 tarihli Süleymanname'de Arifi'nin minyatüründe Adalet Kulesi.³⁴⁸

³⁴⁷ Online Erişim <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org/> Erişim Tarihi: 20.04.2018

³⁴⁸ T.S.M.H. 1517, y. 37b-38a.

Resim 3.48: 1584 tarihli Hünername’de Nakkaş Osman’ın minyatüründe Adalet Kulesi detayı.³⁴⁹

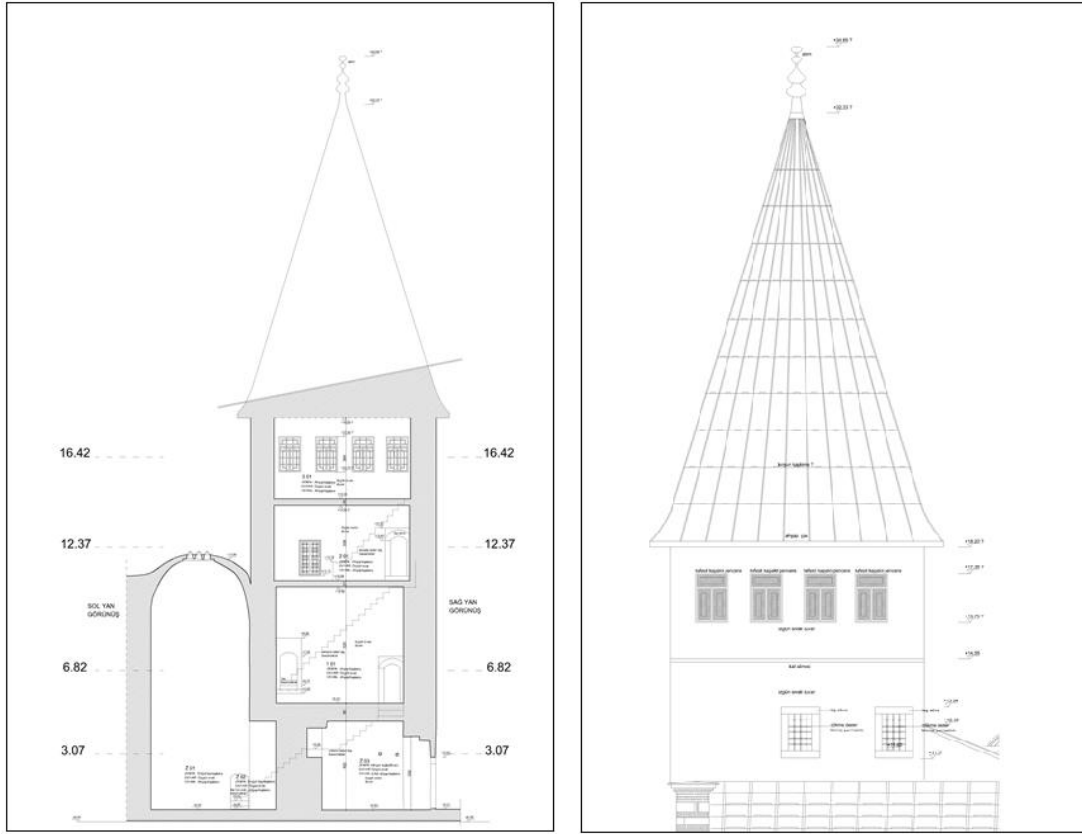

Resim 3.49: 1597 tarihli III. Murad Şehinşahnamesi’nde, Nakkaş Osman’ın minyatüründe görülen Adalet Kulesi.³⁵⁰

³⁴⁹ T.S.M.H 1523; y.18b-19a.

³⁵⁰ Hilmi Aydın, **Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı**, s.52. “Topkapı Sarayı’nın İkinci Avlusunda Bayram Merasimi” isimli eserin bulunduğu yer: T.S.M.B.200, y.159b-160a.

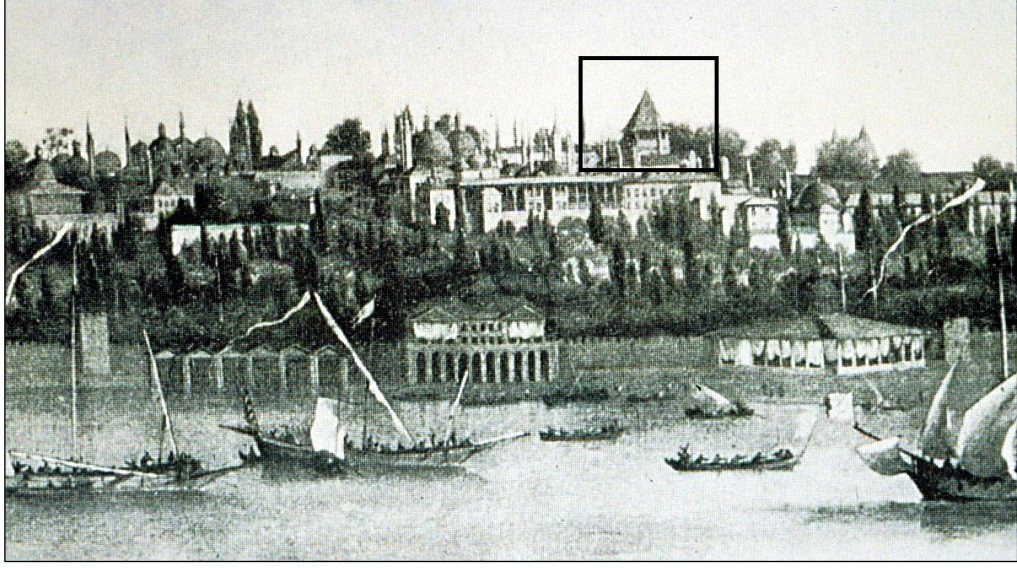
1665 yılında Harem Yangını'ndan hasar gören Adalet Kulesi'nin onarımını IV. Mehmet üstlenmiştir. Bu nedenle, Harem'e açılan kule kapısında ve Harem'in girişindeki kitabelerde IV. Mehmed'i öven beyitler yer almaktadır.³⁵¹ 17. yüzyılda Adalet Kulesi'nin, kurşun kaplı sivri bir külahı olduğu ve pencerelerinde kafesli kapaklar olduğu bilinmektedir. Villem Van de Volde'un 1665-1670 tarihli İstanbul panoramasında seçilen Adalet Kulesi, dört pencerele köşkü ve sivri külahıyla görülmektedir. (Resim 3.50) Grelot'un 1681 tarihli İstanbul panoramasında da Adalet Kulesi farklı olmayarak, kule üzerinde dört pencerele köşkü ve sivri külahıyla tasvir edilmiştir. (Resim 3.51) Bir asır sonrası, 18. yüzyıl gravürlerinde de pencerele köşkü ve sivri külahı ile tekrarlanan tasvirler söz konusudur. (Resim 3.52)

Plan 3.9: Adalet Kulesi 17. Yüzyıl restitüsyon kesit ve cephesi.³⁵²

³⁵¹Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 120.

³⁵² Y. Mimar Didem Sunan tarafından hazırlanan Adalet Kulesi Dönem Analiz Raporu, İbrahim Uran Badur İnş. Pln. Şti, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

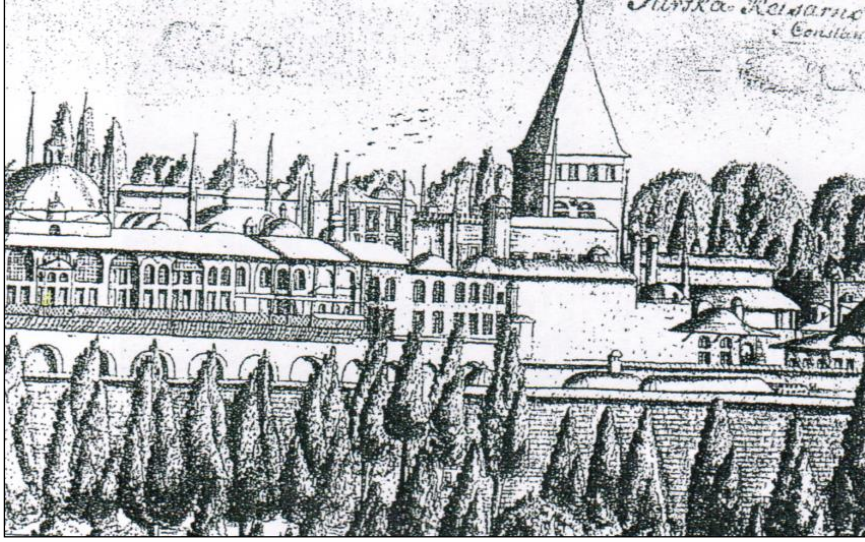
Resim 3.50: Villem Van de Volde'un 1665-1670 tarihli İstanbul panoramasından Adalet Kulesi.³⁵³

Resim 3.51: Grelot'un 1681 senelerinde tamamlamış olduğu İstanbul panoramasından Adalet Kulesi detayı.³⁵⁴

³⁵³ Online Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/harem--kadinlar> Erişim Tarihi: 02.03.2018

³⁵⁴ Online Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org> Erişim Tarihi: 02.03.2018

Resim 3.52 : İsveçli subay ressam Loos Cornelius'un 1710 tarihli İstanbul panoramasından detay.³⁵⁵

19. yüzyılda II. Mahmud'un, kagir kaide üzerine neoklasik üslupta bir köşk ekleterek yükselttiği bilinmektedir.³⁵⁶ Robertson'un 1853-1860 yılları arasına tarihlendirilen panoramik İstanbul fotoğrafında kagir kaide üzerinde yükselen ahşap köşk görülmektedir. (Resim 3.52) Leopold de Belgique'nin 1860 tarihli fotoğrafında da, pencereli kagir kaide üzerinde yuvarlak kemerli, dikdörtgen üç penceresi bulunan ahşap köşk yer almaktadır. Ahşap köşkün üzerinde saçaklı piramit şeklinde kule külahı bulunmaktadır. (Resim 3.53, 3.54)

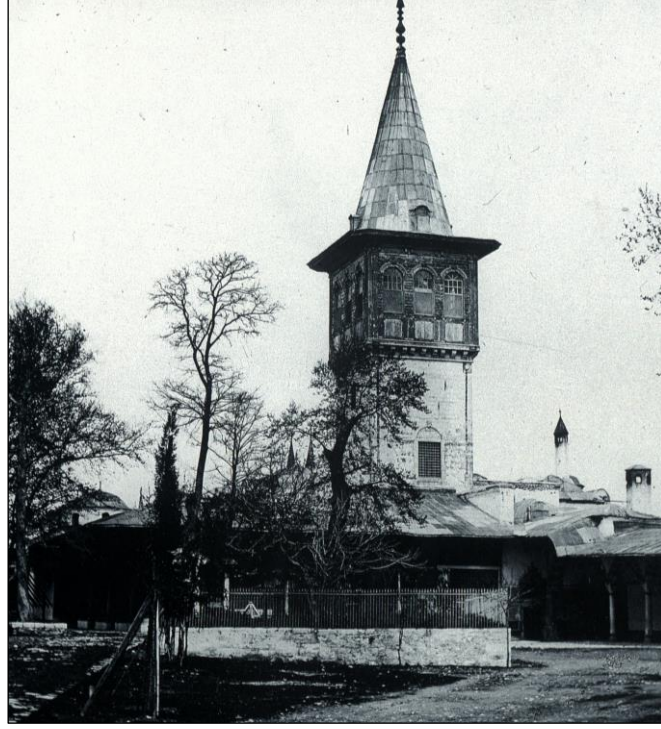

Resim 3.53: Robertson'un 1853-1860 yılları arasına tarihlendirilen fotoğrafından detay.³⁵⁷

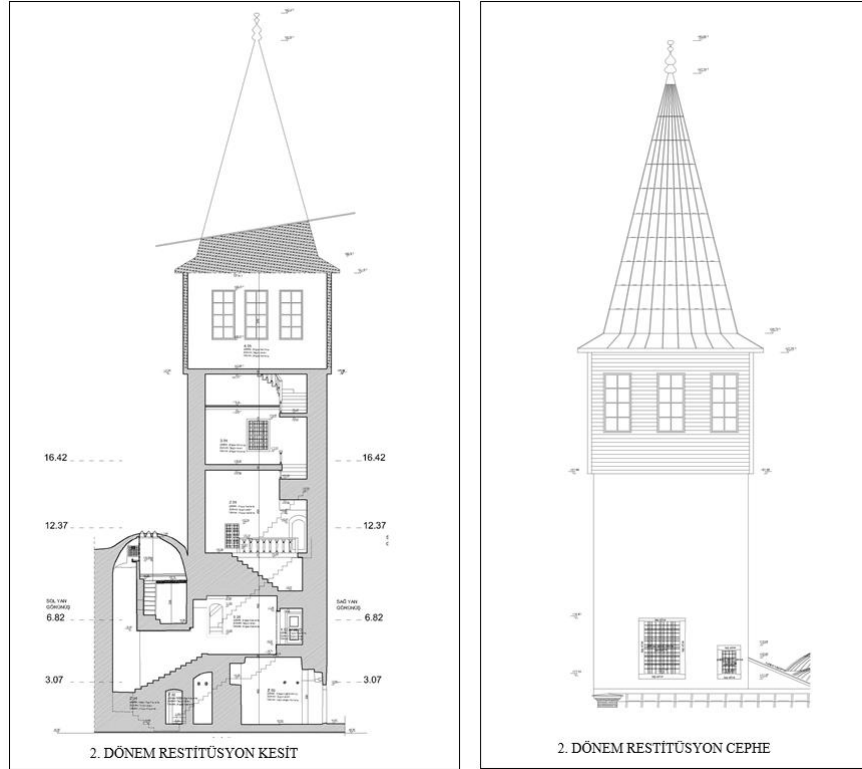
³⁵⁵ Erişim: <http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf> Erişim Tarihi: 07.03.2018

³⁵⁶ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 120.

³⁵⁷ Erişim: www.istanbul-constantinople.culturalspot.org/ Erişim Tarihi: 15.03.2018

Resim 3.54: Leopold de Belgique'nin 1860 yılına tarihlendirilen Adalet Kulesi fotoğrafı.³⁵⁸

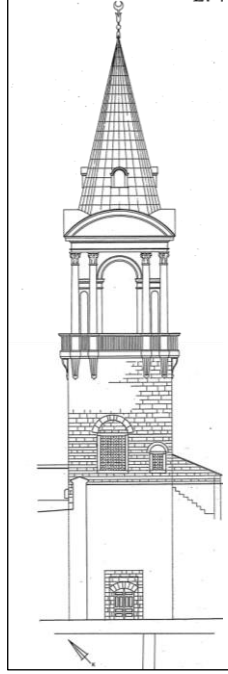

Plan 3.10: 19. Yüzyıl ilk yarısı Adalet Kulesi restitüsyon kesit ve cephe.³⁵⁹

³⁵⁸ Leopold de Belgique, Voyage of Constantinople, 1860, s.141.

³⁵⁹ Y. Mimar Didem Sunan tarafından hazırlanan Adalet Kulesi Dönem Analiz Raporu, İbrahim Uran Badur İnş. Pln. Şti, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Eldem'e göre Abdülaziz (1861- 1876)³⁶⁰ tarafından, Özlü'ye göre ise Abdülmecid (1839 – 1861) tarafından Sarkis Balyan'a yaptırıldığı düşünülen günümüzdeki ampir üslupta ve sivri külahlı yüksek bir köşk ile Adalet Kulesi'nin görünüşü değişmiştir.³⁶¹ (Plan 3.13)

Plan 3.11: Adalet Kulesi günümüzdeki cephe görünüşü. (S. Eldem, 1987, L.47)

20. yüzyılda ise Adalet Kulesi'ne bilinen ilk müdahaleler, 1951-1967 yılları arasında kulenin külahının, kagir dış duvarlarının ve ahşap merdivenlerinin sağlamlaştırılma çalışmaları yapılmasıdır.³⁶² (Resim 3.55) Kulede bozulma olan sütun başlıklarında sağlam zemine kadar çürütme yapılmış, kalan kısma betonarme demirden bir kafes yapılarak küfeki pirinci ve 650 dozlu harç kullanılarak, sağlam kolon başlarından alınan kalıp yardımıyla onarım yapılmıştır.³⁶³ (Resim 3.56) 1968-69 yıllarında yapılan onarımlarda da duvar onarımları gerçekleştirildiği bilinmektedir. 1997'de sıva tamirleri yapılarak yapının iç boyası yenilenmiş ve camları onarılmıştır.

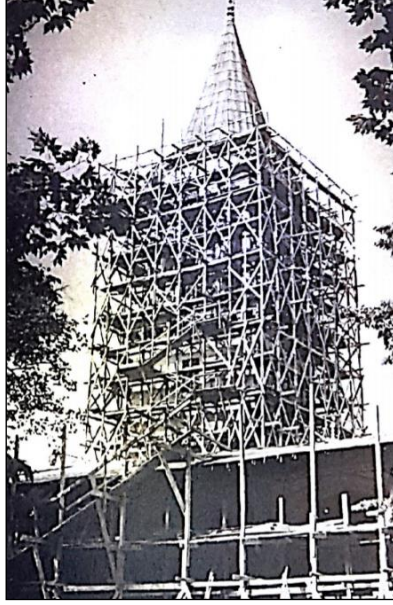
³⁶⁰ Nilay Özlü, **The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2018, s.102.

³⁶¹ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, L. 44

³⁶² Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi s. 126.

³⁶³ Didem Sunan, Adalet Kulesi Restitüsyon Raporu, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.

Bugün mevcut şeffaf korkuluğun da 1980 restorasyonundan sonra yapıldığı bilinmektedir.³⁶⁴

Resim 3.55: 1951-1967 yılları arasında Adalet Kulesi'nde gerçekleştirilen onarım çalışmaları. (T SMA, No: 55/63)

Resim 3.56 : Onarım öncesi sütun başlarındaki bozulmalar(sol) ve onarım sonrası sütun başları (sağ)³⁶⁵

³⁶⁴ Didem Sunan, Adalet Kulesi Restitüsyon Raporu, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.

³⁶⁵ İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü.

Resim 3.57: Adalet Kulesi'nin günümüzdeki durumu.

3.2.5. Matbah-ı Âmire (Mutfak Avlusu)

Topkapı Sarayı'na ait arşiv belgelerinde “Madbah-ı Amire” olarak isimlendirilen Saray Mutfakları, İkinci Avlu'nun güneydoğu cephesinde bir hizmet avlusu olarak yer almaktadır. 15. yüzyıl kaynaklarında³⁶⁶, mutfak birimlerinin mimari kurgusuna dair bir ifadeye rastlanılamamıştır. Ancak II. Mehmed Dönemi'nde sarayda yaşayan Angielello, Bâbüsselâm'dan İkinci Avluya girildiğinde sağda kalan mutfakların tonoz ile örtülü olduğunu ifade etmekle birlikte mimari plan hakkında bilgi vermemiştir. ³⁶⁷ 1481 tarihli Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul tasvirinde de, günümüzdeki mutfakların bulunduğu yer esas alarak yorumlandığında, Bâbüsselâm'ın sağında iki kubbe ile belirlenen birimler mutfaklar olmalıdır. (Resim 3.58)

³⁶⁶ Kritovulos, Kritovulos Tarihi (1451-1467), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018; Aşıkpaşazade Tarihi (1285-1502), Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

³⁶⁷ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 80-85.; Giovanni Maria Angiolello, Fatih Sultan Mehmet, Edt. Pınar Gökpinar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.23.

Resim 3.58: 1481 tarihli Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul Haritası tasvirinden mutfaklar gösterimi.

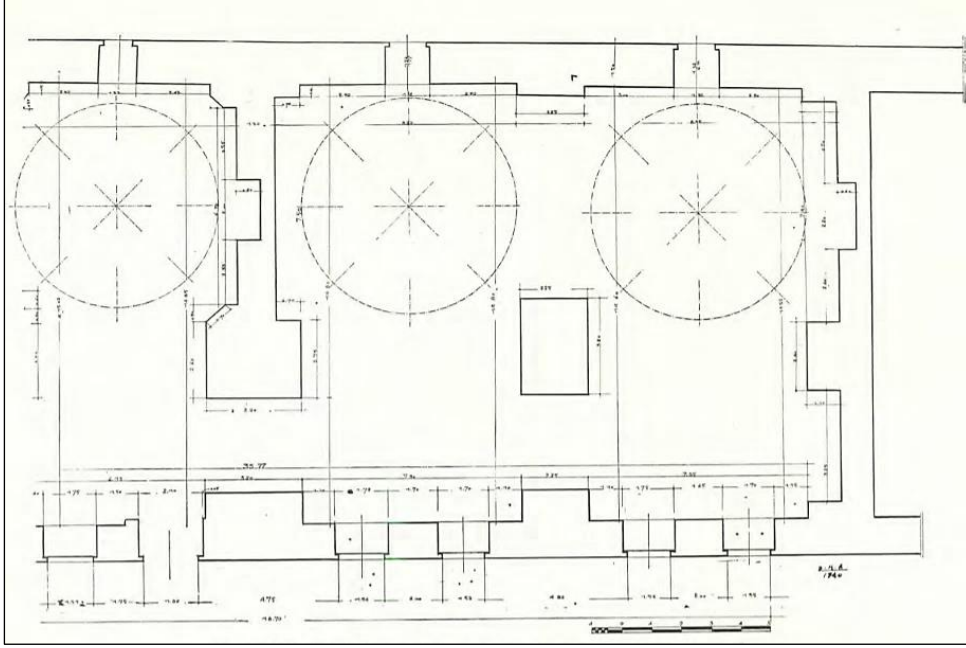
Araştırmacıların II. Mehmed Dönemi'nde inşa edilen mutfak birimleriyle ilgili çeşitli görüşleri mevcuttur. Öz'e göre, II. Mehmed Dönemi'nde mutfaklar dört birimden oluşmaktaydı.³⁶⁸ Uzunçarşılı ise, bu dönemde üstü kurşun kaplı olan mutfak birimleri sekiz birimden meydana geldiğini ifade etmiştir.³⁶⁹ Ayverdi de, mutfak birimlerinin II. Mehmed Dönemi'nde sekiz birimden oluştuğunu yazmıştır.³⁷⁰ Bu iddiasını Ayverdi, saray kalabalıklığına ve İstanbul'un fethinden sonra imparatorluk sarayı olan Yeni Saray'ın Edirne Sarayı mutfaklarından daha küçük inşa edilemeyeceği fikrine dayandırır. Bu bilgiler doğrultusunda, II. Mehmed zamanında saray halkının I. Süleyman Dönemi'nde olduğu kadar kalabalık olmadığını düşünürsek, ilk yapımında daha küçük ebatlı olması akla yatkın gelmektedir. Mevacib Defterleri'ndeki veriler doğrultusunda da, 1478-1479 yılları arasında 100 personelden

³⁶⁸ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, Güzel Sanatlar Dergisi,6, s. 30-48.

³⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

³⁷⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1947, s. 289.

az çalışanın olması da bu fikri desteklemektedir.³⁷¹ 1509 yılında Kıyamet-i Sagra olarak anılan depremle Topkapı Sarayı'nın surları ve mutfakların en güneyinde bulunan iki birime kadar yıkıldığı, kalan iki birimin de hasar gördüğü fakat geniş iki payanda ile desteklendiği bilinmektedir.³⁷² Dolayısıyla 15. yüzyıldan günümüze sadece Has Bahçe'nin Marmara yönüne bakan dik istinat duvarı ile güney ucundaki kubbeli iki birim ulaşmıştır. (Plan 3.12)

Plan 3.12: Mutfakların II. Mehmed Dönemi'nden kalan iki biriminin rölövesi.

(E. H. Ayverdi, 1947, s.328)

16. yüzyılın ilk çeyreğinde Menavino saray mutfaklarının biri özel olarak Sultan'a, diğeri genel saray halkına açık olmak üzere iki mutfağın kullanıldığını ve 160 kişinin burada görev aldığını yazmıştır.³⁷³ 1540'lı yıllarda Pierre Gyllius Fransa büyükelçisi olarak İstanbul'a gelmiş ve sarayda bulunmuştur. Saray gözlemlerinde, mutfakların sekiz kubbeli ve içeride yarım daire kemerli, aydınlatma fenerli kubbelerin

³⁷¹ "Bu bilgi Ahmed Refik'in 1478-79 tarihli Rüus Kalemi Defterleri'ndeki kayıtların derlemesinden oluşan "Fatih Devrine Aid Vesikalar" isimli makalesinden alınmış ve H. 883 (M. 1478) senesi Safer-Rebiül ahir aylarında sarayda bulunan maaşlı personel sayısının 726 olduğu, bunlardan 13'ünün zevvak (çeşnigir), 24'ünün aşçı, 9'unun ekmeççi olarak görevlendirildiği bilgisi verilmiştir": Yeşim Altınbıçak, **Topkapı Sarayı Mutfaklarının Koruma Projesi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s.76.

³⁷² Hoca SAdeddin Efendi, Tacü't Tevarih (1599), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, Ankara; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, s. 323.

³⁷³ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 101.

ve uzun bacalarının olduğunu yazmıştır.³⁷⁴ 16. yüzyılın ilk yarısında Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil Sefer-i Irakeyn isimli eserinde, günümüz Topkapı Sarayı topografyaya bağlı olarak sınırlandırılmıştır. Bu saray yapılaşmasında, saray kapıları açıkça ifade edilerek, sarayın dört avlusu tasvir edilmiştir. Minyatürde, İkinci Avluya Bâbüsselâm ile giriş yapılmakta olup, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde aynı aks üzerinde tasvir edilmemiştir. Avluda bulunan yapılar kubbeli birer mekan olarak yan yana sıralanarak dikdörtgen bir avlu oluşturmuşlardır. Bu nedenle yapılar ile ilgili tam tespit yapılmamakla beraber günümüzde buldukları konum itibariyle yorum getirilebilir. Bu doğrultuda mutfak birimlerinin Bâbüsselâm'ın sağında kaldığı ve kubbelerle örtülü mekanlar olduğu göz önünde tutulduğunda, Bâbüssaâde'nin sağında kalan üç kubbe ile tasvir edilen mekan mutfaklar olmalıdır. (Resim 3.59, 3.60)

Resim 3.59: Matrakçı Nasuh'un, 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han' isimli ve 1537 tarihli eserinde Topkapı Sarayı gösterimi.³⁷⁵

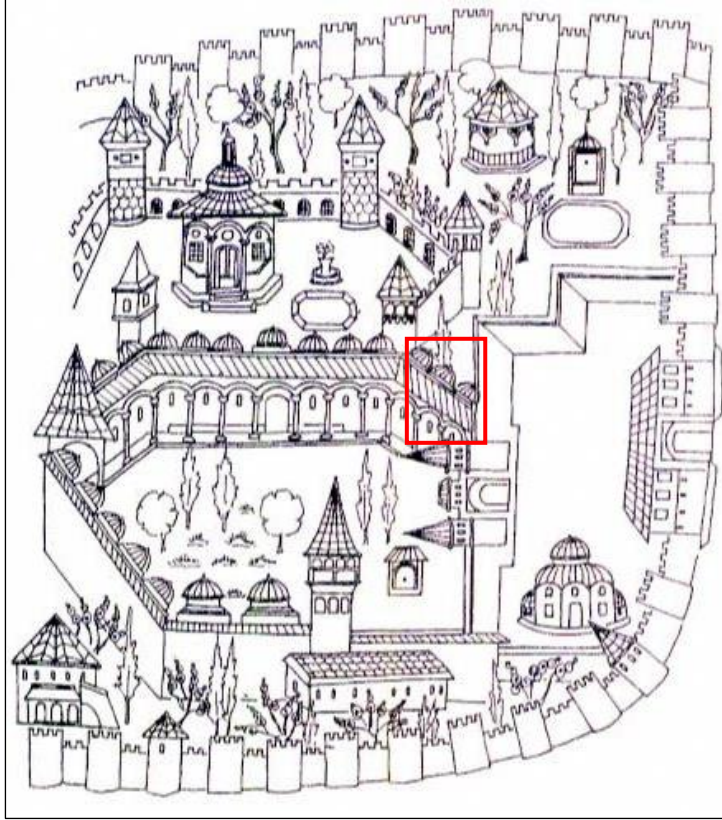
1509 yılında meydana gelen depremden sonra, 16. yüzyılda yaşanan bir önemli olay da, 1574 yılında Saray mutfağında çıkan yangındır. Selânikî Mustafa Efendi, yangının iç saraya ulaşmadığını fakat yayılarak hizmetkârların odalarına, kiler ve helvahaneye kadar ulaştığını ve büyük zarara yol açtığını kaydetmiştir.³⁷⁶ Sai Mustafa

³⁷⁴ Gylius'tan aktaran Necipoğlu için bkz: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 101.

³⁷⁶ Yeşim Altınbıçak, **Topkapı Sarayı Mutfaklarının Koruma Projesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.77-78.

Çelebi Tezkiretü'l Bünyan adlı eserinde, yangından dolayı tahrip olan mutfakların Mimar Sinan tarafından onarımının gerçekleştirildiğini yazmıştır.³⁷⁷

17. yüzyılda Ottoviano Bon, saray mutfakları için “.. *Bu Avlu'nun sağ yanında 9 adet mutfak bulunur; bu mutfakları bir çok yönetim ve erzak odaları vardır. Birincisi ve en büyüğü padişahın, ikincisi sultanın(Kadinefendi),üçüncüsü sultanların, dördüncüsü kapağasının, beşincisi Divanın, altıncısı ağaların, padişah adamlarının, yedincisi en alt kademedeki hizmetkarların, sekizincisi kadınların, dokuzuncusu Divanın çeşitli yerlerdeki işlerini yapan küçük rütbeli görevlilerin.* ” şeklinde bir tanımlama yapmıştır.³⁷⁸ 1686 tarihli Francesco Scarella'ya ait bir çizimde de, Bon'un ifade ettiği gibi mutfaklar dokuz kubbeli olarak çizilmiştir. (Resim 3.60)

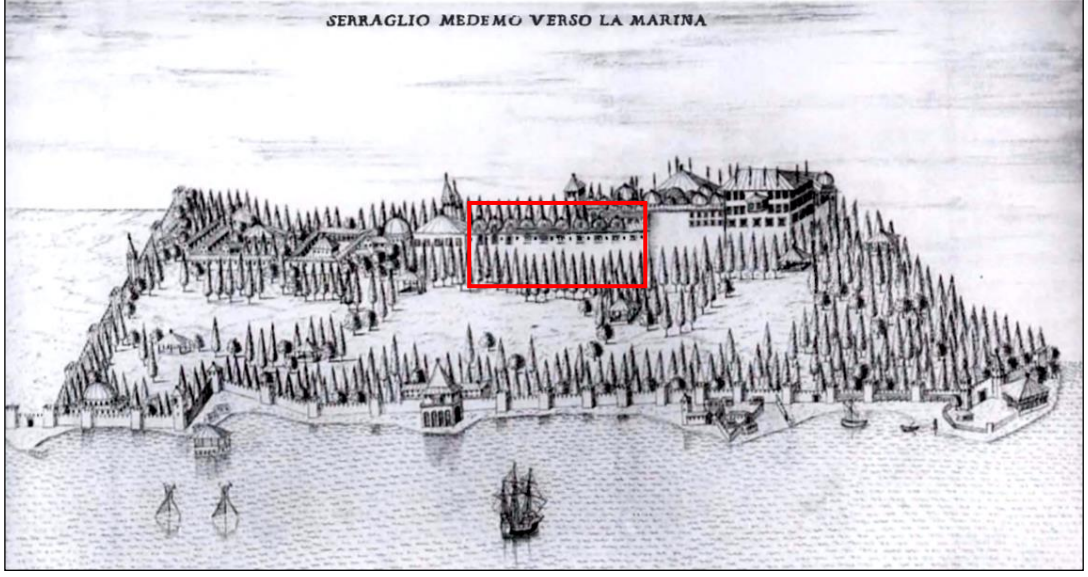

Resim 3.60: Matrakçı Nasuh'un, 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han' isimli ve 1537 tarihli eserinden yararlanılarak çizilen Topkapı Sarayı detayı.³⁷⁹

³⁷⁷ Mustafa Sai Çelebi, **Yapılar Kitabı : Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye Mimar Sinanın Anıları**, K Kitaplığı Yayınları, s. 106.

³⁷⁸ Başak Atalay, **Batılıların Gözüyle Topkapı Sarayı**, s. 69

³⁷⁹ Çizim: Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 282.

Resim 3.61: 1686 tarihli Francesco Scarella'nın Marmara Denizi'nden Topkapı Sarayı çiziminden saray mutfakları.³⁸⁰

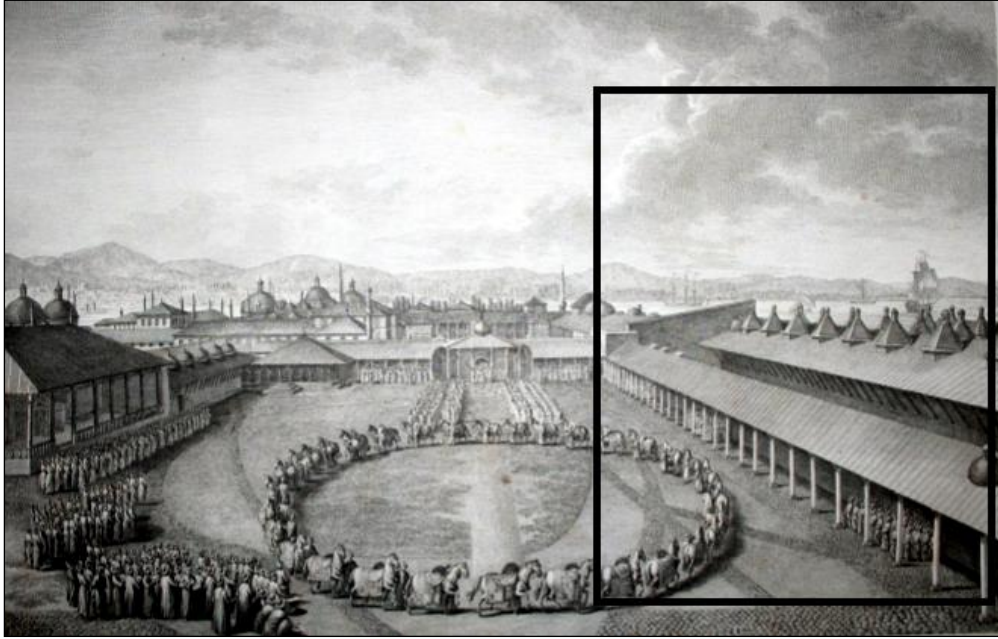
18.yüzyıl kaynaklarında, 1766 depreminin saray yapılarının birçoğunu etkilediği kaydedilmiştir. Depremle ilgili detaylı bilgiler nakleden Süleyman İbn-i Şemdanizade ve Süleyman Efendi'nin ifadelerine göre, depremin 1766 yılında Kurban Bayramı'nın üçüncü günü meydana geldiğini ve İstanbul'da pek çok yapının hasar gördüğünü yazmışlardır.³⁸¹ Bu depremden yetmiş beş gün sonra meydana gelen ikinci bir depremin, hasarların artmasına neden olduğunu ve birçok binada acil onarımlar gerektiğini kaydetmişlerdir.³⁸² Süleyman Efendi depremlerle ilgili detaylı bilgiler vermiş fakat saray mutfakları ile ilgili hasar durumuna değinmemiştir. Mutfakların bitişiğinde yer alan Enderun Hamamı'nın depremden dolayı hasar gördüğünü ve tadilata tabî tutulduğunu kaydeden Süleyman Efendi'nin ifadesinden mutfaklarda da onarım yapıldığı anlaşılmaktadır. 1790 tarihli D'Ohsson'ın gravüründe görülen mutfak birimleri avlunun sağında resmedilmiştir. İkinci avlu revakları arkasında konik tüteklikleri ile tasvir edilmiştir. (Resim 3.62) Yine 18. yüzyıla tarihlendirilen anonim bir suluboya resimde, Bâbüsselâm revaklarının altından tasvir edilen İkinci Avlu görülmektedir. Sütunlu İkinci Avlu revaklarından üç kapı ile mutfaklara geçiş

³⁸⁰Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**,2007,s. 362; Albüm, MS. Östereichische Nationalbibliothek, Cod. 8627, 4. fol.

³⁸¹Deniz Mazlum, **1766 İstanbul Depremi: Belgeler Işığında Yapı Onarımları**, İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2011.

³⁸²Yeşim Altınbıçak, **Topkapı Sarayı Mutfaklarının Koruma Projesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.82.

yapılmaktadır. Mutfak birimleri on adet tüten konik tütelikleri ile tasvir edilmiştir.
(Resim 3.63)

Resim 3.62: D’Ohsson’un 1790 tarihli ‘Divan Avlusu’ gravüründe yer alan mutfaklar detayı.
(M. D’Ohsson, C.2, L.43)

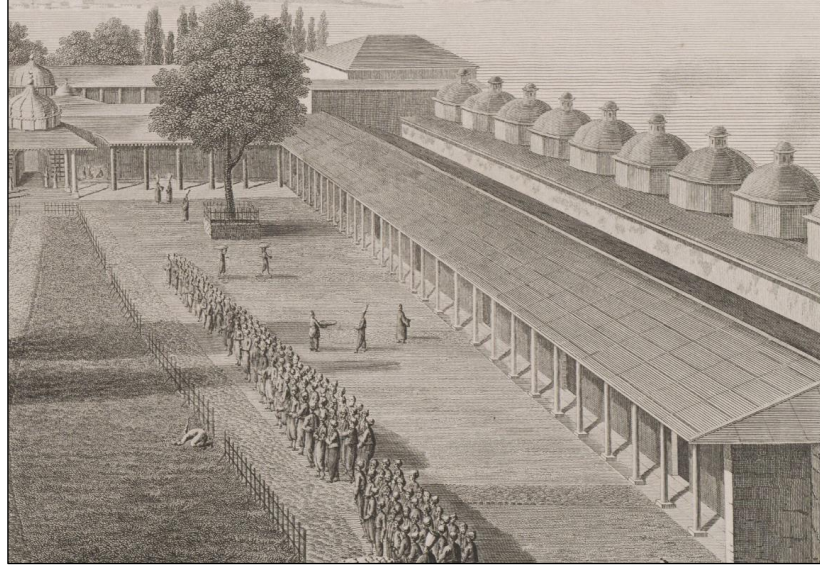

Resim 3.63: 18. Yüzyıla tarihlendirilen anonim suluboya resim.³⁸³

19. yüzyıl kaynaklarından olan Hammer Tarihi’nde, avlunun sağında konumlandırılan mutfakların dokuz kubbeli birimden oluştuğu yazılıdır. Hammer, mutfak birimlerinin Haseki ve Valide, Kızlar Ağası ve Kapı Ağası, Hazinekar ve

³⁸³ Necdet Sakaoglu, *Saray-ı Hümayun*, s. 122.

Valilik için tahsis edildiğini ifade etmiştir.³⁸⁴ Melling'in 1819 tarihli İkinci Avluyu tasvir ettiği gravürde, güneyde bulunan sütunlu revaklardan dokuz kapı ile mutfaklara geçiş sağlandığı görülmektedir. Diğer görsel kaynaklardan farklı olarak konik tüteklik ile tasvir edilmeyen mutfak birimleri, bacalı kubbeleriyle gösterilmiştir. (Resim 3.64) 19. yüzyıl yazılı kaynaklarında '*Büyük Hareket-i Arz*' ve '*Zelzele-i Müthişe*' olarak geçen 1894 depremi İstanbul'da büyük yıkımlara neden olmuştur.³⁸⁵ Depremde saray mutfaklarının da hasar gördüğü bilinmektedir.³⁸⁶ Görevlilerin kaldığı koğuşların çatılarında ve bacalarda hasarlar meydana gelmiş ve arşiv belgelerine göre mutfak bacalarında bazı onarımlar yapılmıştır.³⁸⁷ Deprem sonrası gerçekleştirilen onarımlar 1895'te tamamlanmıştır.

Resim 3.64: 1819 tarihli Melling'in gravüründen mutfaklar detayı.

20. yüzyılda ise, saray müze fonksiyonunu aldıktan sonra Tahsin Öz tarafından mutfaklarda temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme ve yenileme teknikleri kullanılarak onarım çalışmaları yapılmıştır.³⁸⁸ Restorasyona ilk olarak kubbe ve bacalarda çıkan incir ağaçlarının temizlenmesi ile başlanılmıştır. Bacalar ve kubbeler son şekilleri gibi onarılmış, derz ve kurşun onarımları yapılmıştır.³⁸⁹ (Resim 3.65) 1943 yılında gerçekleşen bu onarımlar sırasında Helvahane Kapısı'nın iki tarafında

³⁸⁴ Joseph Von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 141.

³⁸⁵ Fatma Ürekli, **İstanbul'da 1894 Depremi**, İletişim Yayınları, s.15.

³⁸⁶ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 44.

³⁸⁷ Aktaran: Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, s. 45.

³⁸⁸ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.45.

³⁸⁹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.34.

bulunan Aşçılar Koğuşlarının bir kısmı ile Vekilharç Dairesi onarıma imkan kalmadan yıkılmıştır. (Resim 3.66, 3.67) 1959 yılında yıkılan Vekilharç Dairesi yerine betonarme iki katlı yeni bir yapı yapılmıştır.³⁹⁰ Aşçılar Camii strüktür sistemi olmak üzere tümüyle onarımdan geçmiştir. Yağhane ve Kiler Daireleri önünde bulunan 'gecekondu' niteliğindeki ek yapılar da bu restorasyon sürecinde ortadan kaldırılmıştır.³⁹¹ 1970 ve 1980 yıllarında yapılan onarımlarda ise deforme olan dış duvarlar ve derzler onarılmıştır.

Resim 3.65: 1943 onarımlarından önce Mutfak bacalarının ve kubbelerinin durumu.³⁹²

Resim 3.66: Yağhane cephesinin önünde bulunan gecekondu niteliğinde bulunan ahşap yapılar.³⁹³

³⁹⁰ Bu tarihte yapılan yeni yapı sarayın mikrofilm- fotoğraf atölyesi olarak işlevlendirilmiştir. Ümran Karahasan, agt, s.86.

³⁹¹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.34.

³⁹² Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.34.

³⁹³ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.48.

Resim 3.67: 1943 yılında yapılan restorasyonlardan önce yıkılan Vekilharç Daireleri.³⁹⁴

3.2.6 Has Ahır

Türklerin hayatında önemli bir yer tutan atların bakımına sarayda da oldukça önem verilmiştir. II. Mehmed, Kanunname'sine sarayın Ahır teşkilatını ilgilendiren maddeleri koymayı ihmal etmemiştir.³⁹⁵ İkinci Avlu kotunun 5-6 metre altında ve avlunun batı cephesinde kurulan Has Ahırlar için, II. Mehmed Dönemi'nde sarayda yaşayan Giovanni Maria Angiolello (1451-1524), “Avlunun *sol tarafında Büyük Türk'ün atlarının ahırları vardır. Görülmesi oldukça zordur ama, bu uzun ahırlar [İkinci Avlu'nun duvarlarının] arkasındadır, yakınında mutfaklara ve atlara içecek su sağlayan çeşmeler bulunur. Ahırlar da tonozludur ve damları kurşun kaplıdır.*”³⁹⁶ demiştir. Dolayısıyla Angiolello'nun ifadelerinden II. Mehmed Dönemi'nde oluşturulan Has Ahırlar'ın, İkinci Avlu ile bağlantılı yapı gruplarından oluşan bir hizmet avlusu olduğu anlaşılmaktadır. Karamani Mehmed Paşa ve Kemalpaşazâde'nin kaydettiğine göre Has Ahırlar yapı topluluğu, 1478-1479 yıllarında inşa edilmiştir.³⁹⁷ İbn Kemal “*Saray surundan içerü Kasr-ı bî kusurun civarında sarây-ı ma'murun*

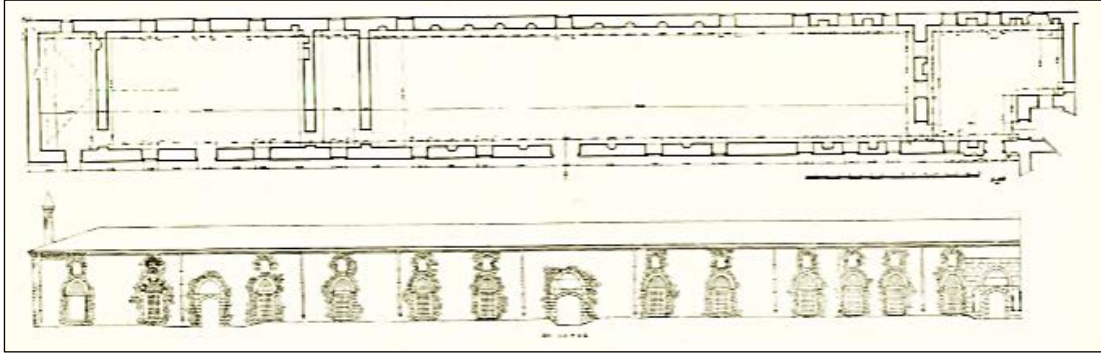
³⁹⁴ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s.49.

³⁹⁵ Kanunname-i Âl-i Osman, TOEM, 13 18, s. 11-13.

³⁹⁶ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari Tören İktidar**, s. 80-85.;Giovanni Maria Angiolello, **Fatih Sultan Mehmet**, Edt. Pınar Gökpinar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.23.

³⁹⁷ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**,s. 120-122.

suruna muttasıl bir âhur dahi imaret olundu.” demekte ve yapı grubunun inşasını 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir.³⁹⁸

Plan:3.13: Has Ahır ve İmrahor Odası'nın plan ve cephe kesiti.(Ayverdi, 1989, s.323)

16. yüzyılda Has Ahırlar'ın, I. Süleyman tarafından, İkinci Avluda bulunan diğer yapılar ile birlikte onarımını yaptırdığı bilinmektedir. Ancak bu onarıma dair onarım kitabesi bulunmazken, Necipoğlu'nun aktardığına göre 1527-1528 tarihli bir hesap defterinde ahırlarda yapılan onarımlar yer almaktadır.³⁹⁹ Koçi Bey' göre de 1574 yılında, III. Murat'ın tahta çıktığı vakitte 'Cemaat-i İstabl Âmire'de 4396 kişi çalışmaktaydı.⁴⁰⁰ Hatt-ı Hümayun üzerine yapılmış yoklama defterlerinin birinde de Dış Ahır ve İç Ahır'dan bahsedilmektedir.⁴⁰¹ Dolayısıyla İç Ahır diye tabir edilen yerin saray ahır, Dış Ahır olarak bahsedilen yerin ise saray dışında olduğu bilinmektedir.

17. yüzyılda Jean Baptiste Tavernier (1605-1689), “Aynı Avluda solda ve mutfakların karşı tarafında padişahın küçük ahır (Has Ahır) bulunur. Burada padişahın gözdeleleriyle birlikte yaptığı eğitimlerde kullandığı yirmi beş yada otuz seçkin at vardır. Üstteki büyük odalarda eyerler, at örtüleri, gemler, yularlar ve değerli taşlarla donatılmış değer biçilemeyen üzengiler görülür. Bunların arasında bir milyon lira eden koşum takım bile bulunur. Büyük ahırlarda çok bakımlıdır ve sarayın deniz tarafındaki duvarları boyunca yer alır. Bu ahırlar padişahın savaşta ya da bazı törenlerde yabancılara sarayın görkemli yönünü göstermek için kullandığı değerli atlarla bulunur. ...”⁴⁰² yazmıştır. Tavernier'in bahsettiği değerli at

³⁹⁸ İbn Kemal'den aktaran: Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 91.

³⁹⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 105.

⁴⁰⁰ Netayicülvukuat, I, s.164; Ahat U. Bikkul, Topkapı Sarayı'nda Has Ahır, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s.121.

⁴⁰¹ 1607 senesine ait Raht Hazinesi Yoklama Defterine ilişkin eşya listesi T.S.A. 136; Ahat U. Bikkul, Topkapı Sarayı'nda Has Ahır, **Güzel Sanatlar Dergisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 6, s.121.

⁴⁰² Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014, s. 55-71.

takımlarının muhafaza edildiği yer, Raht Hazinesi'dir. Raht Hazinesi, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar saray atlarına mahsus mücevherlerle işli eyerlerin, incilerle bezeli gayişelerin saklandığı bir mekandır. Tavernier ile aynı anlatımları tekrarlayan Ottoviano Bon, avlunun sol tarafında padişahın ahırının bulunduğunu ve burada çok güzel atların bulunduğunu anlatır.⁴⁰³ Bobovius, IV. Murad'ın atlara özel bir alakasının olduğunu ve bu dönemde Has Ahır'ın birinci derece önem kazandığını anlatır.⁴⁰⁴ 17. yüzyıl tarihçisi Hezarfen, Has Ahırların yanında 'sarachane-i has' denilen mekânda (*âhûr-ı hâss kurbünde sarrâchane-i hâss derler bir kâc hâne*) altınla yaldızlanmış koşumlar, üzengiler ve sayısız değerli taşlarla süslü dizginlerin saklandığını belirtmektedir.⁴⁰⁵ Evliya Çelebi ise, 17. yüzyılda Has Ahır örgütünün '*Cemaat-i İstabl-i Âmire*' adıyla hizmet verdiğini yazmıştır.⁴⁰⁶

Yapılarda II. Mehmed Dönemi'nden kalan bir inşa kitabesi bulunmamasına karşın, I. Mahmud'un onarım yaptırdığına dair Seyyid Vehbi⁴⁰⁷, nin 1736 (H. 1147) tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır. Ahır kapısı üzerinde bulunan Vehbi'nin kasidesinde, dünyanın dizginlerinin I. Mahmud'a teslim edildiği anlatılırken yarışlı benzetmelere başvurulmuştur. (Resim 3.69)

Resim 3.68: Has Ahır avlusu.⁴⁰⁸

⁴⁰³Başak Atalay, **Batılların Gözüyle Topkapı Sarayı**, s. 69.

⁴⁰⁴ Albertus Bobovius, **Saray-ı Enderun**, Kitap Yayınevi, 2013, s. 39.

⁴⁰⁵Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 105.

⁴⁰⁶Belgin Tezcan Aksu, **Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı**, s.341.

⁴⁰⁷ III. Ahmed döneminin önde gelen şairlerindendir. İlk mahlası, Hüsâmî'dir. İstanbul'da müderrislik, Kayseri, Manisa ve Halep'te kadılık görevinde bulunmuştur: Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbi," TDVİA, c. 37 (2009), 74-75.

⁴⁰⁸ Tez çalışma süresinde Ahırlar Avlusuna giriş kapatılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi İdaresi tarafından araştırma izni verilmemesi nedeniyle, fotoğraflara malesef internet sitesinden eriştim. Erişim: <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3005&hid=4744>

18. yüzyılda Has Ahır'ın Yakalı Baltacılar'a koğuş olarak tahsis edildiği bilinmektedir. Geç dönemlerde ise, memurlara ve bahçıvanlara ikamet yeri haline getirilmiştir.⁴⁰⁹ 03.07.1918 tarihinde, V. Mehmed Reşad'ın vefat ettiği gecede Has Ahırlar Avlusunda bir yangın çıktığı ve avluda bulunan yapıların zarar gördüğü bilinmektedir.⁴¹⁰

Resim 3. 69: Has Ahır Avlusu'nda kapı üzerinde yer alan onarım kitabesi.⁴¹¹

Bocage ve Denis'in 1800 tarihli İstanbul planında, İkinci Avludan Has Ahırlar Avlusuna kapı açıklığından geçiş olduğu görülmektedir. Ters U planı ortasında oturtma çatı ve küçük kubbe ile belirlenmiş, mekan Raht Hazinesi olmalıdır. (Resim 3.70)

20. yüzyılda, Cumhuriyet Dönemi onarımlarına başlamadan önce Has Ahırlar'ın oldukça harap bir şekilde olduğu görülmektedir.(Resim 3.71, 3.73, 3.77) Öz, Geç Dönemde Has Ahırlar'ın özgün plan şemasının kaybolduğu ve yapının iç kısmında ahşap bölmeler yapılarak otuz kadar bölme ve sofa oluşturulduğunu yazmıştır.⁴¹² Tahsin Öz yönetiminde yürütülen ilk onarım çalışmalarında, yapıya eklenen son dönem ekleri kaldırılmış ve teşhir için düzenlemeler yapılmıştır. (Resim

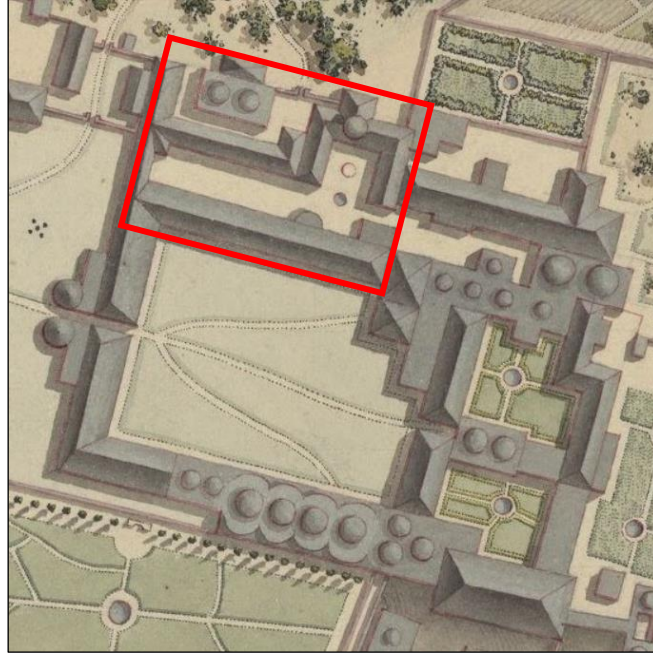
⁴⁰⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, s.317.

⁴¹⁰ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 91-93.

⁴¹¹ Kitabe: Feres-rān-ı şecā'at şeh-sūvār-ı sāḥa-ı şevket/Şeh-i Maḥmūd-sīret pādīşāh-ı bāhirü'l-es'ād/Edip destine tefvīz-i zimām-ı salṭanat Mevlā/ Semend-i serkeş-āsā dehiri kıldı emrine münkād/Ḥulūş-ı niyyete mebnīdir āşār ü müberrātı/Biri ez-cümle işte bu mücedded tarḥ-ı hoş-bünyād/Ki kalmışdı fakat bir ismi āşār ü 'imāretten /Ḥarāb olmuşdu mānend-i derün-i 'āşık-ı nā-şād/E'addu ma'steta'tum min ribātī'l-ḥayli ṭıbḳınca/Selef etmişler idi düşmeni terhib için i'dād/Gemin gevдикçe dem çekdikçe her raḥş-ı mehib-endām/Erir ḥavfinden Atmeydāni içre ejder-i fulād/Edip 'atf-i 'inān devletle bir gün gūşuna girdi/Şāhīliyle ciyād-ı şāfinātın ettiği feryād /Hemān ışdār-ı fermān-ı hümāyūn etdi tecdīde/O Ḥākān-ı celilü'-ş-şān cihānbān-ı bülend-eccād/Şu resme tarḥ-ı ḥāş üzre yapıldı kim eger bulsa/Düşüp at boynuna taşvīrin almağa gelir Behzād/Murād atına nā'il raḥş-ı maḳşūda sūvār etsin/Hemīşe zāt-ı pākin ḥazret-i Ḥallāk-ı bī-endād/Sezādır böyle bir tāriḥ-i müsteşnāya ey Vehbī/Sıṭabl-ı ḥāşını Sultān-ı Cem-cāh eyledi ābād/ 1146 : Necdet Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun, İstanbul, 2007, s. 91-93.

⁴¹² Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 21-22.

3.76, 3.78) Ayrıca bu dönemde yapılan onarım çalışmalarıyla ilgili bir kitabe eklenmiştir. (Resim 3.74) 1940-941 yıllarında yapılan bu onarımlarda, İmrahor Odası tavanında farklı bir uygulama yapılmıştır. Sarayın onarımlarının yapıldığı yıllarda, yıkılmakta olan Köçoğlu Yalısı'nın 19. yüzyılın ilk yarısına ait oda tavanı Kültür Bakanlığı tarafında satın alınmış ve İmrahor Odası'nın tavanına yerleştirilmiştir.⁴¹³ Taşıma tekniği ile gerçekleştirilen bu uygulamanın, koruma ilkeleri açısından oldukça mühim olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 3.70: Bocage ve Denis'in 1800 tarihli İstanbul planında Ahırlar Avlusu detayı.⁴¹⁴

1952'de Y. Mimar Cahide Tamer tarafından yapının kırma çatısının çökme tehlikesi olması dolayısıyla onarımlar yapılmıştır.⁴¹⁵ 1972-1973 yıllarında yapının ahşap çatı konstrüksiyonu tamamiyle çelik konstrüksiyona çevrilmiştir.

⁴¹³ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 121.

⁴¹⁴ Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org> Erişim Tarihi: 07.05.2018

⁴¹⁵ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 122.

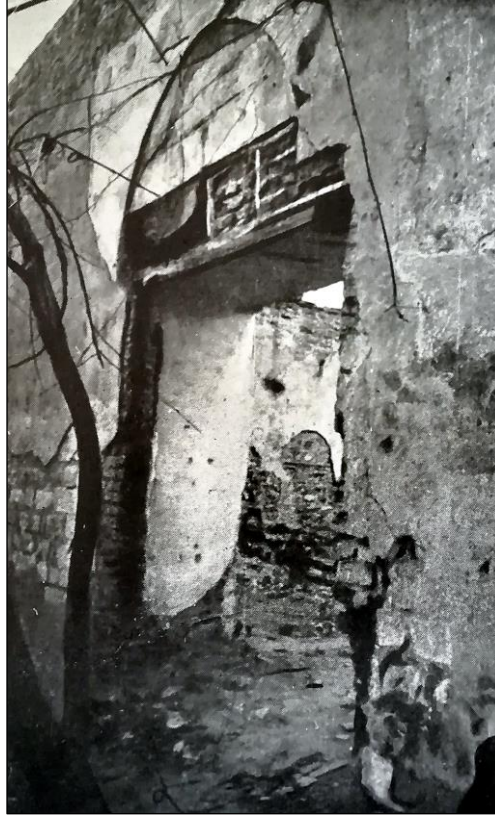
Resim 3.71: 1939 yılında Ahırlar'ın durumu.⁴¹⁶

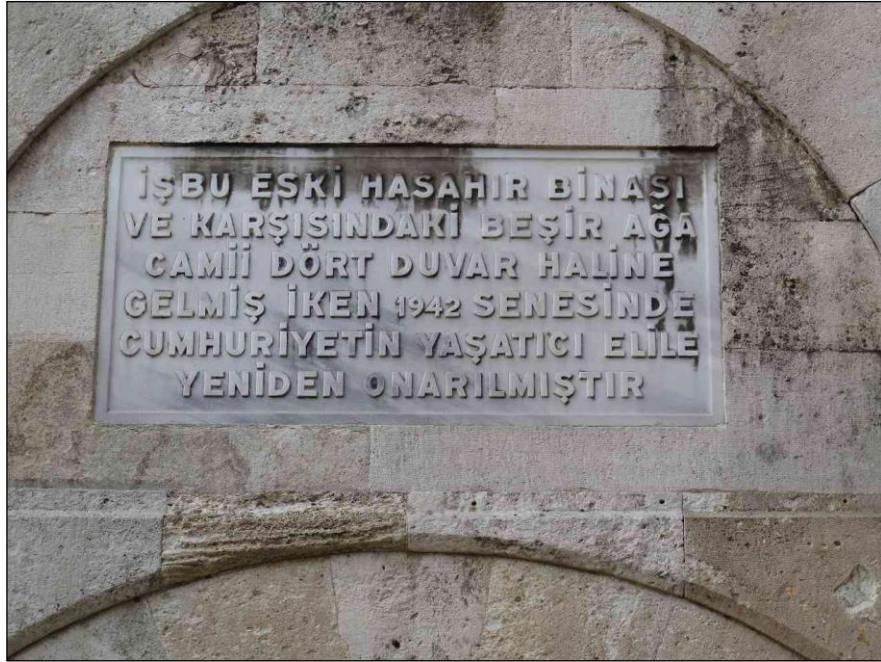
Resim 3.72: 1940-1941 yıllarında gerçekleştirilen onarım çalışmaları sonrası Ahırların cephesi.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 21-22.

⁴¹⁷ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 21-22.

Resim 3.73: 1939 yılında Has Ahır kapısının durumu.⁴¹⁸

Resim 3.74: 1940-1941 yılları arasında yapılan onarım çalışmaları sonrası Ahırlar'a eklenen onarım kitabesi.

⁴¹⁸ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 21-22.

Resim 3.75: 1939 yılında İmrahor Odasının durumu ve yapı içerisindeki moloz duvar bölmeler.⁴¹⁹

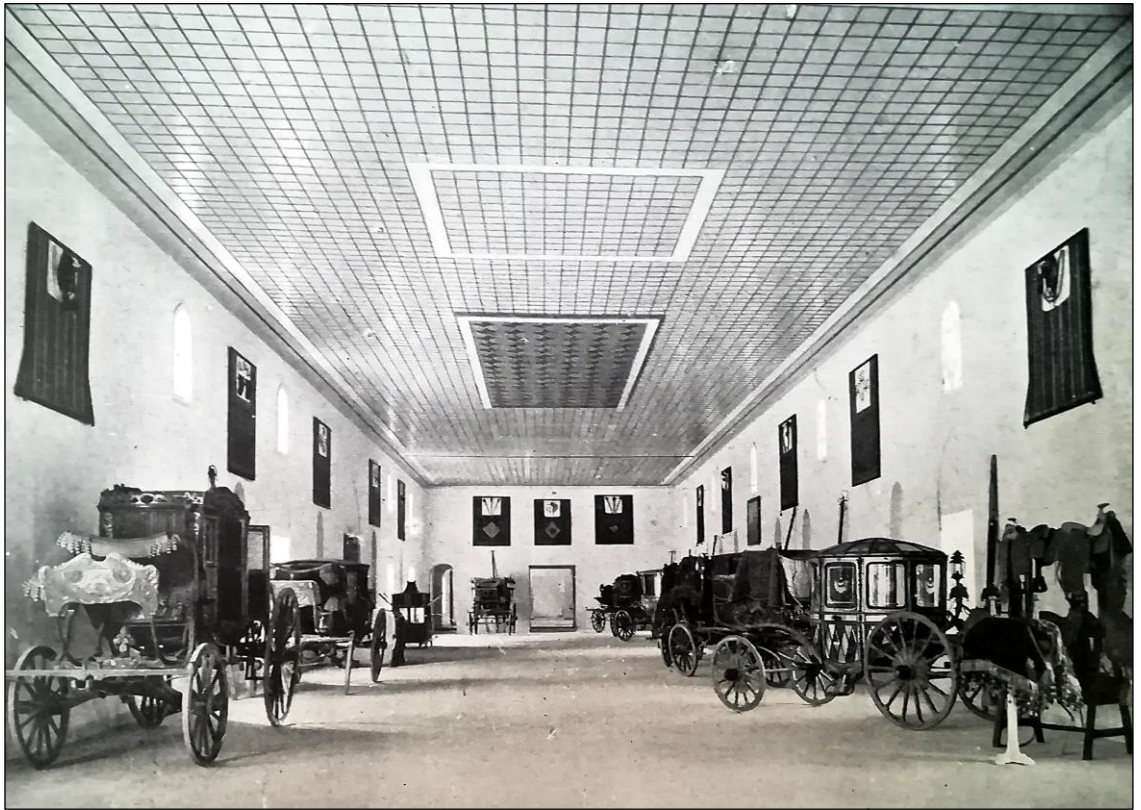
Resim 3.76: 1940-1941 yıllarında yapılan onarım çalışmalarından sonra İmrahor Odası'nın durumu.⁴²⁰

⁴¹⁹ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 21-22.

⁴²⁰ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 24-25.

Resim 3.77: 1939 yılında Has Ahır'ın içinin durumu.⁴²¹

Resim3.78: 1941 yılı onarımları sonrası Has Ahır.⁴²²

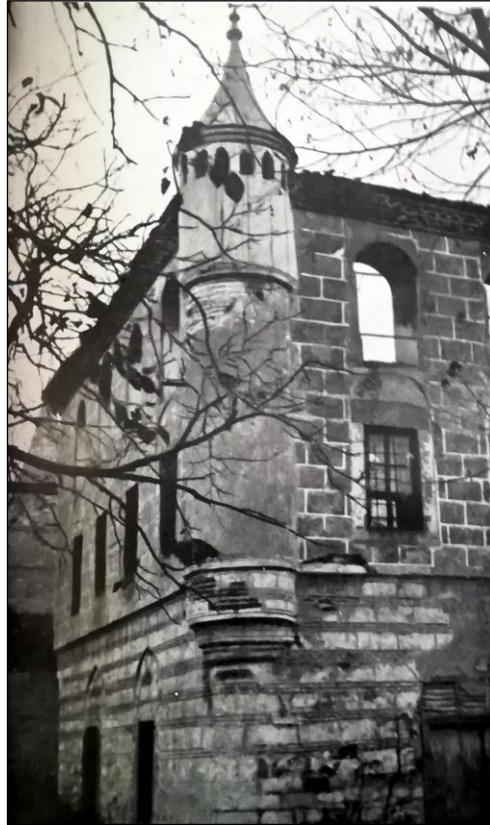
⁴²¹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 25-26.

⁴²² Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 28-29.

3.2.7 Beşir Ağa Camii

Topkapı Sarayı'nın Has Ahırlar Avlusu'nda yer alan caminin yapım tarihi 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yapı üzerinde herhangi bir inşa kitabesi bulunmamakla beraber yapının banisi bilinmemektedir. 18. yüzyılda, sarayda görev yapan Beşir Ağa adında iki darüssaade ağasının bulunması, yapının banisi hakkında çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Moralı Beşir Ağa ve Hacı Beşir Ağa I. Mahmud Dönemi'nde görev yapan iki darüssaade ağasıdır. Sözen'e göre, caminin banisi Hacı Beşir Ağa iken⁴²³; Atasoy'a göre cami Moralı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.⁴²⁴

18. yüzyıl yapısı olan Beşir Ağa Cami'nin kaynaklarda onarım geçirdiğine dair bir bilgiye rastlanılamamıştır. Ancak sarayın müze fonksiyonunu aldığı dönemde caminin, çok harap bir durumda olduğu bilinmektedir.⁴²⁵ Öz, onarım çalışmalarına başlanmadan önce caminin dört duvar olarak kaldığını ve batısında bulunan hamamın tamamen yıkıldığını yazmıştır.⁴²⁶ 1940 yılı onarımları öncesinde fotoğrafta görülen caminin üst örtüsü tamamen yıkılmış ve revzen pencerelerin yok olduğu görülmektedir. (Resim 3.79, 3.80) Yapının çatısı ve pencereleri kapatılarak sağlamlaştırma onarımları yapılmıştır. (Resim 3.81)

Resim 3.79: 1939 yılında Beşir Ağa Cami'nin durumu⁴²⁷

⁴²³ Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, İstanbul 1998, s.70.

⁴²⁴ Nurhan Atasoy, *Harem*, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.26.

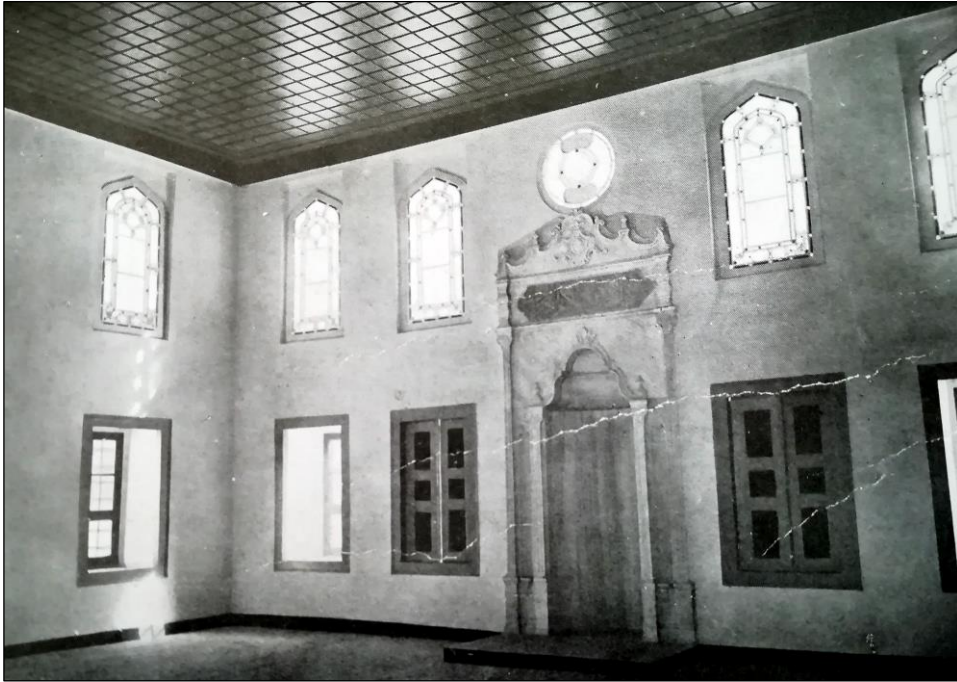
⁴²⁵ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 25.

⁴²⁶ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 25.

⁴²⁷ Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları*, s. 29-30.

Resim 3.80:1939 yılında Beşir Ağa Cami'nin iinin durumu.⁴²⁸

Resim 3.81:1940 onarımlarından sonra Beşir Ağa Cami'nin içi.⁴²⁹

Doğu-batı doğrultuda dikdörtgen plana sahip olan yapı, iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Cami düzgün kesme taş malzemedен inşa edilmiş ve yapının dış cepheleri kırmızı renkli sıvalarla hareketlendirilerek, taş-tuğla almaşık duvar görüntüsü verilmek istenmiştir. Alt katında iki deposu bulunan yapının üst katında

⁴²⁸ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 29-30.

⁴²⁹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 30.

mescit bölümü bulunmaktadır.⁴³⁰ Yapının güney cephesi Has Ahırlar'a inilen rampaya bitişik olarak tasarlanmış ve ince bir silme ile yapıdaki kat ayrımı vurgulanmıştır. Moloz taş malzemedan yapılan dışa taşkın kaide üzerinde yükselen bir baca güney cephenin batısında yer almaktadır. Bacanın iki yanında iki alt sıra ve iki üst sıra pencere bulunmaktadır. Üst sıra pencerelerinin ortasında daire biçiminde pencere açıklığı yer almaktadır. (Resim 3.82) Yapının doğu cephesinde, zemin seviyesine yakın iki pencere üst katta iki sıra pencere düzenlemesi görülmektedir. Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan silindirik gövdeli minarenin şerife bölümü kapalı olarak düzenlenmiş ve beden duvarlarının saçak seviyesinde sonlandırılmıştır. (Resim 3.83)

Resim 3.82: Beşir Ağa Cami'nin güney cephesi.⁴³¹

Caminin mermer mihrabında dönem özelliği olarak nitelendirilen süslemeler yer almaktadır. Mihrabın iki yanındaki sütuncelerin başlığında ve yanlardaki silmelerin tepeliklerinde akant yaprakları yer almaktadır. Mihrap kavsarası "S" ve "C" kıvrımlı silmelerle çevrelenmiştir. Mihrabın tepeliğinde de "C" kıvrımlarından oluşan bir süsleme kuşağı yer almaktadır.⁴³² (Resim 3.81)

Caminin batı tarafında konumlandırılan Beşir Ağa Hamamı, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Yapının güneydoğu köşesinde bir bacası bulunmaktadır. Moloz taş ve tuğla malzemedan inşa edilen hamam, 1920'lere kadar hizmet vermiş olup günümüze

⁴³⁰ Lokman Tay, Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014, s.140.

⁴³¹ Lokman Tay, Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.140.

⁴³² Lokman Tay, Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.140.

ulaşamamıştır. Ancak 1940 yıllarında yapılan onarımlarda yeniden inşa edilmiştir.
(Resim 3.84)

Resim 3.83: Beşir Ağa Cami'nin doğu cephesi.⁴³³

Resim 3.84: Beşir Ağa Camii Hamamı.⁴³⁴

⁴³³ Lokman Tay, Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.140.

⁴³⁴ Lokman Tay, Dâr-üs'saâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.140.

3.2.8. Zülüflü Baltacılar Koğuşu

Zülüflü Baltacılar Ocağı, 15. yüzyılda ordunun yolunu açmak üzere kurulmuştur.⁴³⁵ Zülüflü Baltacılar sarayda harem ve selamlık kısmının temizlenmesi, padişahın güvenli ve hızlı haberleşme işleri, cülus ve bayram törenlerinde tahtın taşınarak kurulması, eşyaların taşınması, padişah ve ailesinden kişilerin cenazelerinin taşınması gibi işlerden sorumlu olmuşlardır. Ocak mensuplarına verilen “Zülüflü” terimi, başlarına giydikleri sivri serpuşun iki yanından sarkan saç örgüsü benzeri zülüflerden gelmektedir.⁴³⁶ Zülüflü Baltacı Kethüdası bu ocağın en yetkili amiri olup bu odanın mensupları yaptıkları işe göre; baş baltacı, divanhaneci, kilerci başı baltacısı, bölükbaşı, odabaşı, yemişçi, suyolcu, koşucu gibi isimler almışlardır.

Haremin İkinci Avluyla bağlantısını sağlayan Zülüflü Baltacılar Ocağı, sarayın inşasından bir süre sonra inşa edilmiştir. Sakaoğlu'na göre, koğuşun inşası cümle kapısı üzerindeki kitabeye bağlı olarak III. Murad'ın döneminde 1586 senesinde inşa ettirilmiştir.⁴³⁷ Böyle ileri sürülmesine rağmen Necipoğlu, 1527-1528 yıllarına ait bir hesap defterinden⁴³⁸ koğuşun I. Süleyman tarafından inşa ettirildiğini vurgulamaktadır.⁴³⁹ Taş döşemeli açık bir avlunun çevresinde öbelenmiş koğuş külliyesi birçok yapının bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Çift katlı bir ahşap mescit, abdest şadırvanları, mescide bitişik üç kubbeli hamam, helalar, kahve kavurmak için bir ocak, yüksek rütbeli görevliler için küçük bir özel oda, son olarak da Teberdârânın kırmızı ve yeşil boyalı ahşap direklere dayanan ahşap galerilerle çevrili geniş koğuşundan oluşmaktadır.⁴⁴⁰

Koğuşun duvarlarında bulunan yirmi kitabe belge niteliğinde olup, kitabelerin çoğu vakfiye kitabesidir. Koğuşun İkinci Avluya açılan ana kapısı üzerindeki en erken tarihli 1586-1587 (H. 995) yıllarına ait kitabede Karaağalar başı Mehmed Ağa'nın

⁴³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 415.

⁴³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 417-418.

⁴³⁷ Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.95.

⁴³⁸ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.106, 86. dipnotta; 'Baltacıların odalarının ve hamamının onarımı' BA KK 7097, fol 24.

⁴³⁹ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.106, 88. dipnotta; "*Meremmet-i oda-i teberdârân ve hammâm*", "*sahten -i matbâh ve kilâr ve şerbethane ve divar-ı sedd ve havlı-yı sedd der piş-i oda-ı teberdârân*," BA, MM 17884, fol. 54, 69.

⁴⁴⁰ Mimari betimleme için: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.107.

mekanın küçük ebatlı olduğunu belirtmesi üzerine, III. Murad Dönemi'nde genişletildiği ve yenilediği yazılıdır.⁴⁴¹ (Resim 3.85)

Resim 3.85: Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun ana kapısı üzerinde bulunan ve 1586-1587 yıllarına tarihlendirilen onarım kitabesi.

Teberdar Odası'nda bulunan onarım kitabesi, Baltacılardan Kudsi tarafından yazılmıştır.⁴⁴² II. Osman'ın tahta çıktığı 1618 yılında koğuşun içi dökülen dolaplarından, çürüyen kapılarına kadar harap durumu anlatılır.⁴⁴³ Devamında, onarımı için padişaktan buyruk çıktığını esaslı bir yenileme ile duvarların çini kaplatıldığı yazmaktadır.⁴⁴⁴ (Resim 3.86) Koğuş girişinde bulunan taş çeşme kitabesi sülüs yazı ile yazılmış ve 1587-1588 (H.996) tarihli olup, çeşmenin banisi Şehsuvar Ağa ile ilgili bilgi verilmektedir.(Resim 3.87) Şehsuvar Ağa'nın 1574 yılında Edirne Sarayı'ndan çağrılarak Topkapı Sarayı'nda görev yaptığı bilinmektedir.⁴⁴⁵ Dolayısıyla Teberdar Odası'nın 1574 senesinden önce de mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

20. yüzyılın başlarında, Abdurrahman Şeref Bey sarayın en eski binalarından olan Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun tamirat yapılmazsa yıkılma tehlikesi olduğunu

⁴⁴¹ Zıll-ı Yezdân-ı Hân Murâd-ı cihan/Şâh-ı şâhib-kırân u kutb-ı zamân/Fâtiḥ-i taḥt-ı mülket-i Tebrîz/Mâlik-i mülk-i Şîrvân u Revân/Devr-i 'adlînde ol şehinşâhuḡ/Her ḡaraf buldı yapıluḡ 'unvân/ Dar idi olmaḡa yoḡ-idi mecâl/Baltacı kullarına işbu mekân/Yüz sürüp pâdişâha eyledi 'arz/Ol Meḡemmed Aḡa-yı ḡüb-iz'ân/Kıldı ol pâdişâh-ı zü'l-azamet/Vüs'at ile yapılmāḡa fermân/Âşaf-ı ḡâşî a'nî İbrâḡîm/Hem vezîr-i ḡüzîni hem ḡapudan/Emr-i 'âliyle geldi ta'mîre/Bile yanınca 'asker-i 'ümrân /Yüz sürüp aldı Kethüdâ Kadın/Yapmaḡa bu binâyı isti'zân/Mâl ü cânıyla ḡalışup kıldı/Hıdmet-i şâh-ı sâye-i Raḡmân/Garaḡı bu sükûn idüp kılalar/Pâdişâha du'â-yı ḡayr her ân/Nola şan'atla yapsa mi'mârı/Ki anuḡdur binâ-yı ḡışn-ı revân/Bâb-ı 'ulyâsı ḡün gibi açılıḡ/Her yaḡa ḡoldu şevḡ ile dîvân/Bu eşer olduḡunca âşârı/'Adl ile ḡursun ol şeh-i devran/Kıl nazar bâba fetḡ ola dirsenḡ/Târîḡi menzil-i teberdârân 995; Necdet Sakaoḡlu, Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun, s.96.

⁴⁴² Zeynep Tarım Ertuḡ, "Topkapı Sarayı" TDVİA, c. 41, s. 256-61.

⁴⁴³Necdet Sakaoḡlu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeler ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı** , s. 97-98.

⁴⁴⁴Necdet Sakaoḡlu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeler ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, s.97-98.

⁴⁴⁵ Gülru Necipoḡlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar** , s. 106.

yazmıştır.⁴⁴⁶ Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nda ilk onarımlar 1941 yılında Tahsin Öz'ün müze müdürlüğü görevinde başlamıştır. Bu onarım çalışmalarında ahşap çatı kontrüksiyonu yenilenmiştir.⁴⁴⁷ 1941 yılından sonra yapılan onarımlar sağlamlaştırma onarımları ile sürdürülmüştür.

Resim 3.86: Teberdar Odası'nda bulunan 1618 tarihli onarım kitabesi.

Resim 3.87: Koğuş girişinde bulunan ve 1587-1588 tarihli taş çeşme kitabesi.

⁴⁴⁶ Abdurrahman Şeref Bey'den aktaran; Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı**, s. 18.

⁴⁴⁷ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 129.

3.2.9. Bâbüssaâde

İkinci Avluyu Üçüncü Avluya bağlayan Bâbüssaâde, sarayın üçüncü büyük kapısıdır. Bâb-ı Saadet, Yıldızlı Kapı, Taht Kapısı, Arzhane Kapısı, Akağalar Kapısı ve Enderun Kapısı olarak da isimlendirilen Bâbüssaâde'nin anlamı 'Mutluluk Kapısı' manasındadır.⁴⁴⁸ Kubbeli ve revaklı olan kapının İkinci Avluya bakan cephesi önünde cülûs, Sancak-ı Şerif ihracı merasimleri gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁹ Beyaz ve yeşil renkli sütunların üzerinde yükselen revağı bulunan Bâbüssaâde'nin önünde sayvanı ve kapının üzerinde kubbesi ile zengin bir giriş teşkil eder.

Promontorio, II. Mehmed'in tören ve ziyafetlere 'kurşun çatılı görkemli ve mükemmel bir revak' şeklinde tasvir ettiği Bâbüssaâde önündeki revak altında katıldığından bahsetmektedir.⁴⁵⁰ Yine 1465 yılında sarayı ziyaret eden Kritovoulos da, Bâbüsselâm'ın arkasında Bâbüssaâde'nin yer aldığını yazmıştır. Dolayısıyla sarayın kuruluşundan itibaren Bâbüssaâde'nin de inşa edildiği söylenilebilir.

16. yüzyılda Gritti, Bâbüssaâde revağı altında kapıcı ve diğer görevlilerin oturduğunu yazmıştır.⁴⁵¹ Sarayın iç ve dış hizmetlerinde görev alan kapıağaları, çaşnigirbaşı gibi görevlileri Bâbüssaâde revağındaki sekide otururlardı. II. Süleyman'ın cülûs törenini tasvir eden, 1520 tarihli Süleymanname'de bulunan bir minyatürde sütunlu revaklar ve duvarlarında çini kaplamalar ile kubbeleri tasvir edilmiştir. (Resim 3.88) Hünernâme'de bulunan 1584 tarihli minyatürde sütunlar üzerinde taşınan kemerli revağı ve kapı üzerinde kubbesi ile tasvir edilmiştir. Revak sütunları kırmızı ve yeşil olarak verilerek, günümüzdeki durumuyla örtüşen bir şekilde betimlenmiştir. Revakta bulunan sekide oturan görevliler ve kapı açıklığını belli etmek için giriş yapan görevli özellikle vurgulanmıştır. (Resim 3.89) Şehinşahname'de bulunan 1592 tarihli bir minyatürde de, bayram töreni tasvir edilmiştir. Bâbüssaâde bu minyatürde kubbeli bir saçakla betimlenmiştir. (Resim 3.90)

⁴⁴⁸ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 137.

⁴⁴⁹ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 137

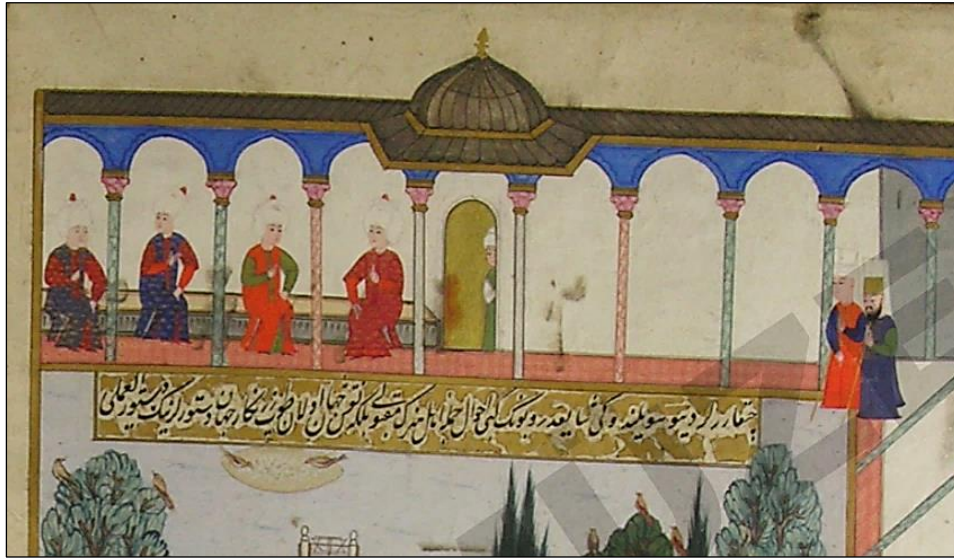
⁴⁵⁰ Promontorio'dan aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.124.

⁴⁵¹ Gritti'den aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.124.

17. yüzyılda, Bâb'üssaâde'nin giriş yönünde sağ tarafta büyük oda (Hane-i kebir) ve sol tarafta da küçük oda (Hane-i sagir) bulunurken, 1675 yılında her iki oda da kaldırılmıştır.⁴⁵²

Resim3.88: 1520 tarihli Süleymanname'de bulunan bir minyatürde görülen Bâbüssaâde.⁴⁵³

Resim 3.89: Hünernâme'de bulunan 1584 tarihli minyatürden Bâbüssaâde detayı.⁴⁵⁴

⁴⁵²İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, s. 200.

⁴⁵³ T.S.M.H 1517, y. 17b.

⁴⁵⁴ Resim 3.2'de minyatürün tamamı verilmiştir.

Resim 3.90: Şehinşahname’de bulunan 1592 tarihli minyatür.⁴⁵⁵

Resim 3.91: Bâbüssaâde’de yer alan Raik tarafından yazılan ve 1774 tarihli olan onarım kitabesi.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Hilmi Aydın, **Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı**, s.52. “Topkapı Sarayı’nın İkinci Avlusunda Bayram Merasimi” isimli eserin bulunduğu yer: T.S.M.B.200, y.159b-160a.

⁴⁵⁶ Dādār-ı gerdün-menziyet Sultān-ı vālā-menkabēt/Hākān-ı şāhib-tāc ü taht şāh-ı serīr-i ma’delet/Keyhüsrev-i Dārā-gulām şāh-ı cihān-ı ātıfet/Ya’nī hudāvend-i enām ‘Abdülhamīd Hān-ı benām /Hüsn-i sülük-i hılkati fahrü’l-mülük her hāleti/Zāt-ı hümāyün-midhati maḥzā medār-ı merḥamet/Şāhenşeh-ı deryā-nevāl sultān-ı emdühü’l-hışāl/Hem dāver-i şāhib-kemāl dibāce-zīb-i maḥmidet/Zīb-i mebānī-i vücūd nūr-ı tecellī-i şuhūd/Miftāḥ-ı feyz-i birr ü cūd dergāh-ı luṭf u mekremet/Mi’mār-ı tab’-ı cevdeti yapıdı kulüb-ı devleti/Ez-cümle eḡnā himmeti verdi bu cāya taḳviyet/Bu nüṣḥa-i şevket-me’āb tertīb-i nazm-ı müsteṭāb/Te’līf-i şāh-ı kām-yāb mazmūn-ı sırr-ı mevhibet/Seyr eyle hüsn-i behceti ‘ālem esir-i ṭal’atı/Tarḥ-ı laṭīf ü zīneti revnaḳ-fezā-yı ‘āfiyet/Resm-i

18. yüzyılda, kapının üzerinde bulunan I. Abdülhamid'i öven, 1774 (H.1188) tarihli ve Raik tarafından yazılan bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabe onarımın içeriği ile ilgili bilgi vermese de, bu dönemde onarım geçirdiğine dair önemli bir belge niteliğindedir. (Resim 3.91)

18. yüzyılda, Kapıdağlı Konstantin'e atfedilen ve 1789 yılına tarihlendirilen yağlıboya tabloda III. Selim Dönemi'nde bir bayram töreni tasvir edilmiştir. Bâbüssaâde günümüzdeki mimari yapısıyla tasvir edilmiş olup kalemişi bezemeleriyle oldukça süslü betimlenmiştir. Resimde kapının her iki yanında mermer selsebiller görülmektedir. Saçakların altında bulunan manzara resimleri de fark edilmektedir. (Resim 3.93)

19. yüzyıl başlarında Bâbüssaâde bir onarım geçirmiştir ve sayvan, alınlıklar, duvar yüzeyleri değişmiştir.⁴⁵⁷ Kapı çevresinin süslemeleri ile revakların kapıya yakın tarafında bulunan manzara resimleri II. Mahmud Dönemi'nde yaptırılmış ve sultanın tuğrası ile onarım kitabesi eklenmiştir.⁴⁵⁸ Bu onarımla birlikte selsebiller kaldırılmış ve yerlerine altın yaldızlı çerçeveler içinde mermer taklidi boyamalar ve kapının iki tarafına Trompe D'oleil⁴⁵⁹ tekniğiyle sütunlu bir yapı içini gösteren perspektifli resimler yapılmıştır.⁴⁶⁰ (Resim 3.95, 3.96) Choiseul Gouffier'in 1822 tarihli gravüründe Bâbüssaâde günümüzdeki görünümüne yakın sütunlu revağı, sayvanı ve kubbesi ile tasvir edilmiştir. Revak süslemeleri gravürden tam olarak seçilemese de, selsebillerin kaldırıldığı ve yerine birtakım süslemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. (Resim 3.94)

leţâfet perveri Nakş-ı Hıyâl-i Âzerî/Her-maţla'-ı mihr-enveri nazm-ı Nizâmî-temşiyet/Kâşî-i şüret-güsteri Âyine-i İskenderî/Taşvîr-i hüsn-i peykî Şeh-nâme-zîb-i ma'delet/Her mışra'î bir başka bâb her bâbı güyâ bir kitâb/Diğkat olursa bâb bâb metn-i metîn-i mevhibet/Ey dergeh-i zerrîn-kırbâb 'arş-âsitân kürsî-cenâb/Sende du'âlar müstecâb bâ-'avn-i feyz-i terbiyet/Olsun eyâ şâh-ı ferîd bahtın sa'îd 'ömrün mezîd/Ol bâbda hıfz-ı mecîd kûfl ü kîlîd-i meymenet/İkbâl ü sa'd-ı baht ile feyz-i mübârek vaqt ile/Râ'îk dedim bu şebt ile edince şarf-ı mağderet/Târîh-i cevher mâyesi 'arş olsa lâyıq payesi/Levh-i şüküh pîrâyesi bâb-ı kitâb-ı salţanat /1188; Necdet Sakaoğlu, Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Humayun, s. 147.

⁴⁵⁷ Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 146.

⁴⁵⁸ Necdet Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 146.

⁴⁵⁹ Barok mimarisinin karakteristik öğelerinden biri olan bu teknikte, 2 boyutlu görüntü göz yanıltmasıyla 3 boyutlu olarak algılanır.

⁴⁶⁰ Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 148.

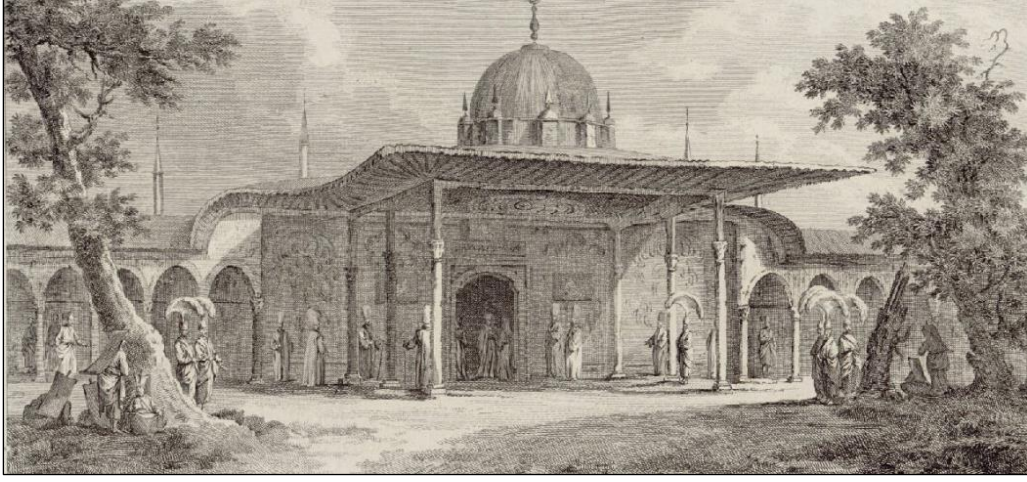
Resim 3.92: Babüssade'ye ait olduğu düşünölen selsebillerden.⁴⁶¹

Resim 3.93: Konstantin Kapıdağlı'nın 1789 tarihli yağlıboya tablosundan Bâbüssaâde ayrıntısı.⁴⁶²

⁴⁶¹ H. Canan Cimilli, **Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.91.

⁴⁶² Topkapı Sarayı Padişah Portreleri Bölümü'nden fotoğraflanmıştır.

Resim 3. 94: Choiseul Gouffier'in 1822 tarihli gravüründe Bâbüssaâde.⁴⁶³

Resim 3.95: 1890'lı yıllara tarihlendirilen Abdullah Freres'in Bâbüssaâde fotoğrafı.
(Alman Arkeoloji Enstitüsü)

20. yüzyılda, Bâbüssaâde'de ilk onarımlar Tahsin Öz'ün müdürlüğü görevi sırasında başlamıştır. Topkapı Sarayı Müzesi onarımlarını kaleme alan Öz, Bâbüssaâde'de yapılan onarımların aslına ve karakterine uygun olarak yapıldığını yazmıştır.⁴⁶⁴ Kapının her iki yanında bulunan ve II. Mahmud Dönemi'nde eklenen perspektifli resimler 'Türk zevkiyle bir ilgisi' olmaması nedeniyle kaldırılıp horasan

⁴⁶³ Choiseul Gouffier, Voyage Pittoresque de la Grece, Paris, M. DCCC. XXII.

⁴⁶⁴ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları**, s. 44.

harcı ile sıvanmıştır. Resimler kaldırılırken III. Selim Dönemi'ne ait, Kapıdağlı Konstantin'e atfedilen tablo referans alınmıştır. Tabloda görülen selsebillerin sarayda bulunması üzerine onarılarak tekrar kullanılması düşünülmüş ancak bu düşünce gerçekleştirilmemiş, sağır duvar olarak kalmıştır. 1972-1973 yıllarında yapılan onarım çalışmalarında kapının İkinci Avlu cephesi saçaklarında onarımlar yapılmıştır.⁴⁶⁵

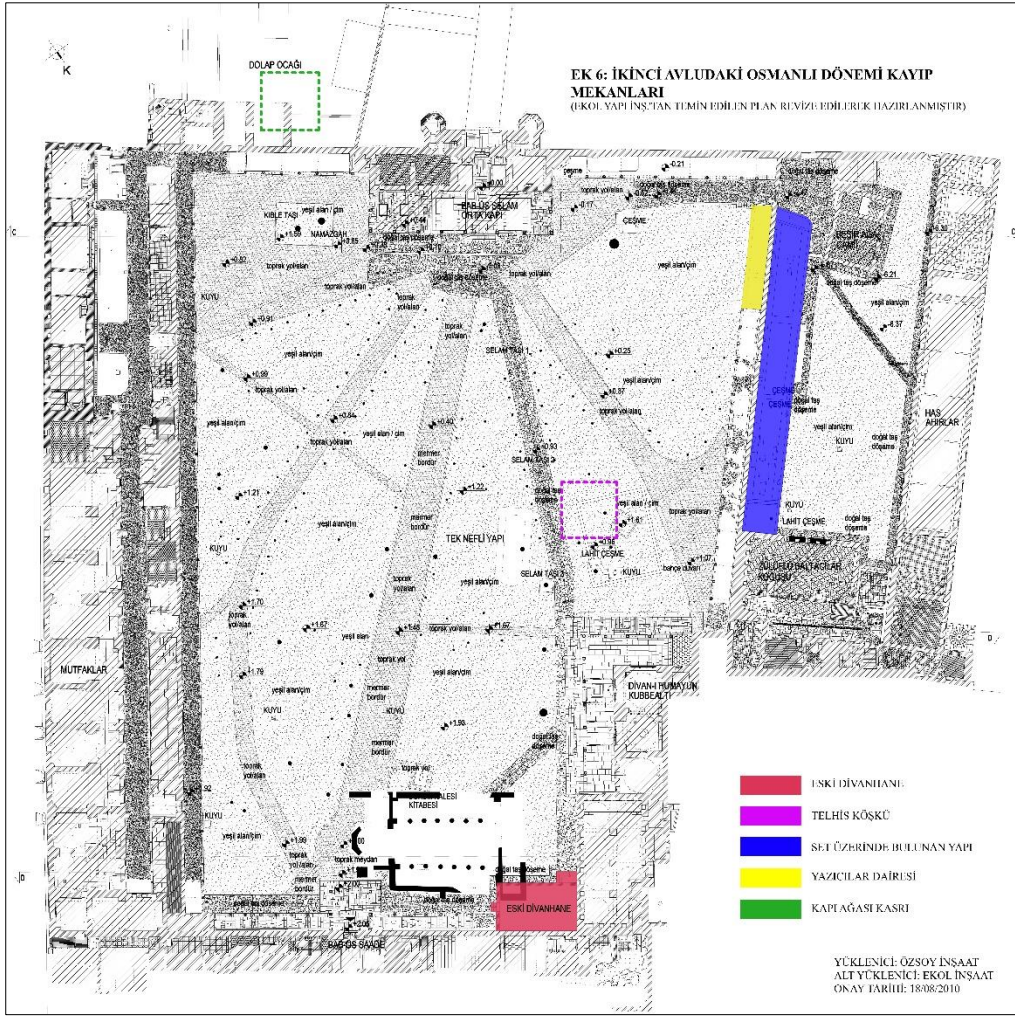
Resim 3.96: 1922 yılında Frederic Gadmer'in çektiği film sahnesinde görülen Bâbüssaâde ve duvarda bulunan perspektifli resim.⁴⁶⁶

3.3. Kayıp Mekanlar

Bu bölümde Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunda birtakım sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamış Osmanlı yapıları tespit edilerek değerlendirilmiştir. Plan 3.14 (EK 6)'e göre renklendirilerek gösterilen yerler avludaki Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilen kayıp mekanlardır.

⁴⁶⁵ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.136.

⁴⁶⁶ Albert Khan Arşivi, 36603.

Plan 3.14: Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunda tespit edilen kayıp mekanların plan şemasında gösterimi.

3.3.1 Eski Divanhane

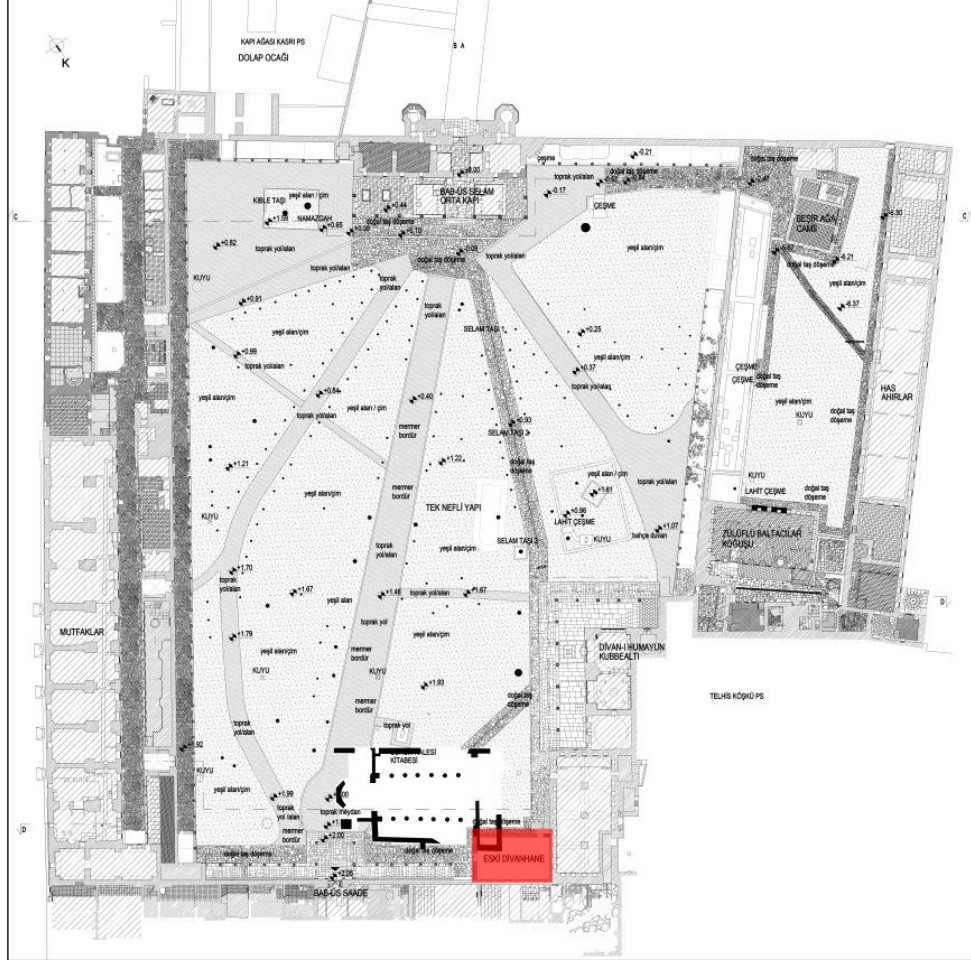
Dış Hazine ile Bâbüssaâde (Akağalar) Kapısı arasında bulunan günümüzde mevcut olmayan 10 m. eninde, 1940'lara kadar temelleri görülen ahşap bir bina olduğu bilinmektedir.⁴⁶⁷ Bu bina, II. Mehmed Dönemi'nde hem davaların dinlenip karara bağlandığı bir üst mahkeme, hem de padişahın divanının toplandığı Divanhane olarak kullanılmıştır.⁴⁶⁸ Aynı zamanda Fatih Kanunnâmesi'nde, Divanhane'nin yemek yenilen bir mekân ve ziyafet salonu olarak kullanıldığı yer almaktadır.⁴⁶⁹ Divan-ı Hümayun, devletin ve halkın işlerinin görüldüğü en yüksek başvuru yeri olup, toplantılarda halkın şikayet ve davalarına bakılır, çeşitli sorunlar divan üyeleri

⁴⁶⁷Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s.110.

⁴⁶⁸Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 119.

⁴⁶⁹Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi, **Tarih Dergisi** ,F-2,S.1-51.

tarafından görüşülüp bir karara bağlanırdı.⁴⁷⁰ Ayrıca Divanhane'de fazlasıyla gösterişli ulûfe (yeniçeri maaşları) divanı üç ayda bir yapılır ve özellikle bu törenlere elçiler de kabul edilirdi. Devlet yönetimiyle ilgili çeşitli işlevlerde kullanıldığını anladığımız ve II. Mehmed'in Dönemi'nde inşa edilen Divanhane yapısı sarayın İkinci Avlusunun neresinde ve nasıl bir yapıydı?

Plan 3.15: İkinci Avlu planında Eski Divanhane'nin konumu.⁴⁷¹

1470 yıllarında saraya gelen Angiello, "*Historia Turchesca*" adlı eserinde, kolonlu galeri olarak betimlediği ve İkinci Avluya bakan önü açık, üstü damla örtülü ve sundurması bulunan Divanhane'nin Adalet Kulesinin ötesinde bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁷² 1502 yılında İstanbul'a gelen Cantasin, "*Petit traite de l'origine des Turcqz*" adlı eserinde Divanhane'nin avlunun kuzeybatısında yer aldığını

⁴⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.263.

⁴⁷¹ Ekol İnş.'tan temin edilen rölöve planı revize edilmiştir.

⁴⁷² John Freely, **Osmanlı Sarayı-Bir Hanedanlığın Öyküsü**, Remzi Kitapevi, s.212.

belirtmiştir.⁴⁷³ Cantasin ve Gritti'nin sekreterinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Eski Divanhane Yazıcılar Odası ve Defterhane olarak tanımlanan binalardan meydana gelmekteydi. Defterhane⁴⁷⁴ olarak isimlendirilen yapı, Divanhane'den demir parmaklıklı bir pencere ile ayrılan ve içinde elli kadar katibin yazı yazdığı, Vezir-i Azâm tarafından mühürlenmiş kayıt ve vesikaların muhafaza edildiği mekandır.⁴⁷⁵ II. Mehmed'in Divan-ı Hümayun toplantılarına katılmama kararından sonra I. Süleyman'a dek sultanların Eski Divanhane'yi belirli aralıklarla kullandıkları bilinmektedir.⁴⁷⁶ 1520'li yıllarda I. Süleyman, Divanhane'nin yetersiz gelmesi nedeniyle yeni bir Divanhane binası inşa ettirmiştir. Venedik elçisi Marco Minio, 1528 senesinde Macaristan zaferini kutlamak amacıyla saraya geldiğinde, I. Süleyman'ın yeni bir divanhane binası yaptırdığını ve Eski Divanhane ile Dış Hazine binasını yıktırdığını kaydetmiştir.⁴⁷⁷ Ancak, Osmanlı tarihinin başlangıcından I. Süleyman Dönemi'ne kadar geçen olayları kaydeden Solakzâde, Eski Divanhane'nin yapılan, Yeni Divanhane'nin arkasında kaldığını ifade etmektedir.⁴⁷⁸ 1563-1600 yılları arasındaki olayları kaydeden Selanîki, Bâbüssaâde eyvanı önünde mermer revağın bittiği yerde ahşap direkliği ile Eski Divanhane yapısının mevcut olduğunu kaydetmiştir.⁴⁷⁹ 1584 tarihli Hünernâme'de bulunan bir minyatürde, Bâbüssaâde revağının solunda ve Dış Hazine'ye bitişik olarak tasvir edilen Eski Divanhane üç basamakla yükseltilmiş bir mekan olarak görülmektedir. Minyatüre göre, dört ahşap sütunun taşıdığı kırmızı ahşap revağın ortasında mekana giriş yapılan mermer kapısı bulunmaktadır. Ahşap revaklarından sarkan yağ kandilleri de minyatürde resmedilmiştir. Minyatürün metninde de, sundurmanın önünde Fetih Suresi'nin okunduğu ve yüksek mertebeli kişilerin sultanın yanına (Üçüncü Avluda bulunan Arz Odasına) çıkmadan önce burada

⁴⁷³ "Orta kapıdan girilince öncekinden daha küçük bir meydanla karşılaşılır. Dilekçe ve davaları yüzünden divana çıkmak isteyenler ahırların bulunduğu tarafta ayakta bekler. Uçta vezirlerin toplandıkları bir küçük oda vardır, buraya gitmek için nöbet bekleyen kapıcıların önünden geçmek gerekir, vezirler bu küçük odada divan kurup işlerini görürler. Bu odanın yakınında yazıcıların ve daha ötede padişahın fermanlarını imzalayan memurun odaları vardır. Defterdarlar yazıcıların buldukları yer buranın ucundaki büyük divanhanedir." ; Aktaran: Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.212; Spandugina ,1896 ,136-137.

⁴⁷⁴ Defterhane'den Fatih Kanunnamesi'nde de, "Ve mühr-i şerifüm vezir-i a'zamda dursun. Hazinem ve defterhanem mühürlenmek ve açılmak lazım gelse ,defterdarlerum huzurunda açulsun ve kapansun." Aktaran: Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 110.

⁴⁷⁵Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 111.

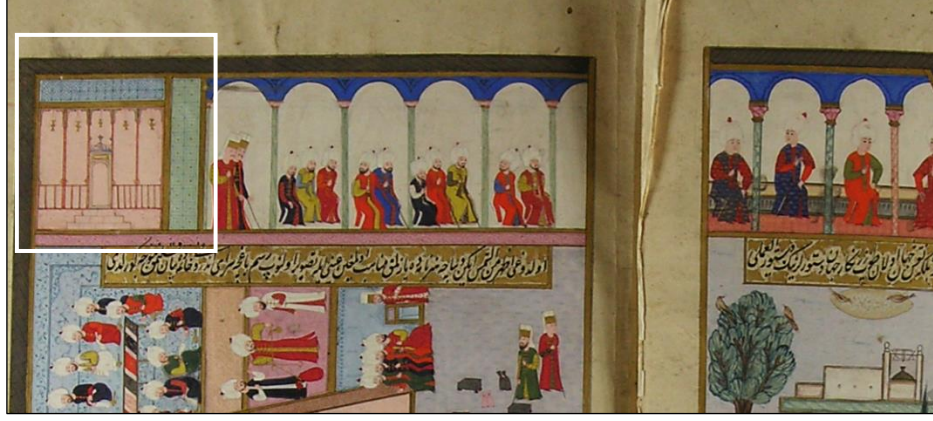
⁴⁷⁶**Koçi Bey Risalesi**,Zuhuri Danışman ,Türk Kültürü Kaynak Eserleri,s.34,s.113.

⁴⁷⁷Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 114.

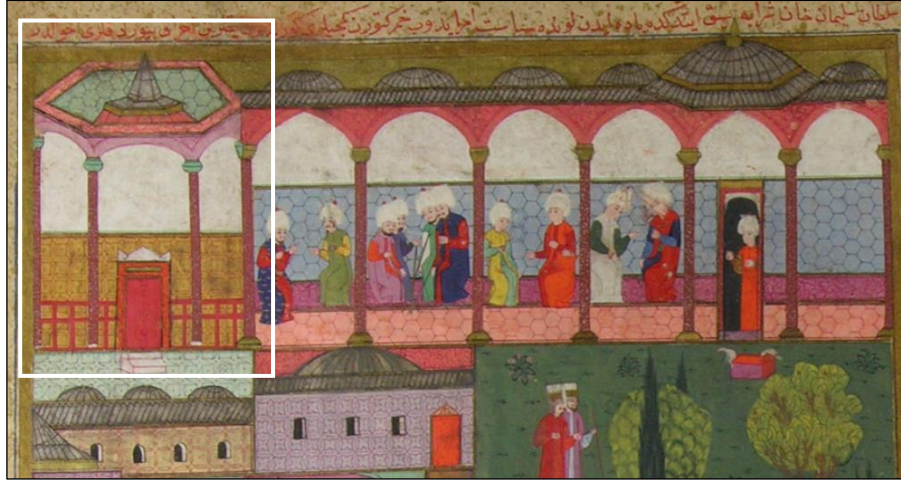
⁴⁷⁸Solakzade, **Tarih-i ali Osman**, İstanbul, 1879, s.268

⁴⁷⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, s. 113.

bekledikleri yazmaktadır.⁴⁸⁰ (Resim 3.97) 1588 tarihli Hünername’de bulunan başka bir minyatürde ise, yine Bâbüssaâde revağı bitişiğinde konumlandırılan Eski Divanhane iki basamakla yükseltilerek tasvir edilmiştir. Dört sütunla desteklenen revağı ve ortasında kapısıyla betimlenmiştir. (Resim 3.98)

Resim 3.97: 1584 tarihli Hünername’de bulunan bir minyatürden Eski Divanhane detayı.

Resim 3.98: 1588 tarihli Hünername’de bulunan minyatürden Eski Divanhane detayı.⁴⁸¹

Eski Divanhane, 17.yüzyıl tarihçilerinden Hazerfan Çelebi'nin kayıtlarında Enderun 'un önde gelen hadım ağalarının odalarının bu mekanda bulunduğunu yazmaktadır.⁴⁸² 17. yüzyılın ikinci yarısında çıkan Harem yangınından büyük hasar gören Eski Divanhane'nin sade bir şekilde onarıldığı bilinmektedir.⁴⁸³ Tavernier,

⁴⁸⁰Gül Akdeniz, , **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 212.

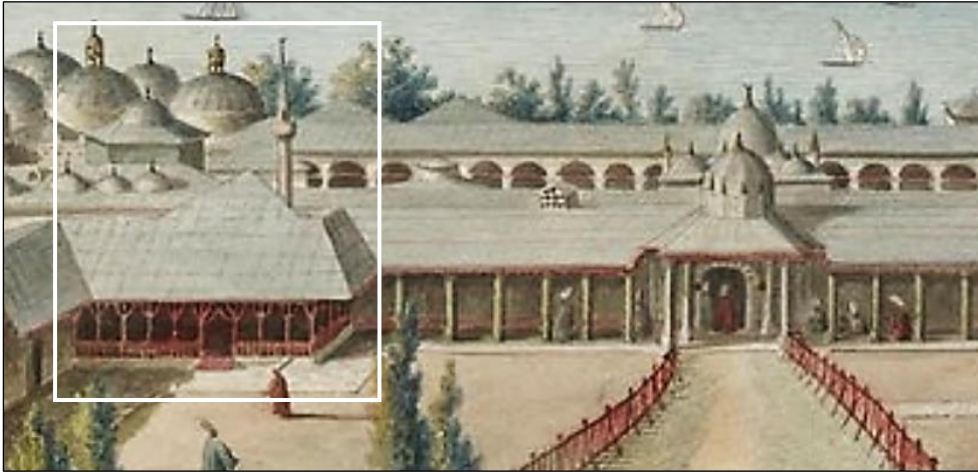
⁴⁸¹ T.S.M.H. 1524, Y. 242a.

⁴⁸²İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, s. 356-357.

⁴⁸³ Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, ,s.111.

1675'te Eski Divanhane'nin İkinci Avluya bakan cephesini yükseltmiş köşk ve önü açık, üstü kapalı bir loca olarak tanımlamaktadır. Ayrıca saraya gelen elçilerinde saray törenlerini buradan izlediğini nakletmiştir.⁴⁸⁴ 1661-1730 olaylarını yazan Raşid, elçilerin hediyelerini sunmaları için galebe divanlarını seyrettikleri ve önemli kişilere yemek ikram edilen yerin Divanhane olduğunu yazmıştır.⁴⁸⁵

1760 senesinde Divanhaneyi gören Flachet, "*Kubbe altında yemek yedikten sonra Eski Divanhane önünde hil'atler giydirildikten sonra...*" şeklinde anlattığı padişah tarafından verilen değerli kaftanların burada giydirilmesinden bahsetmektedir.⁴⁸⁶ Dolayısıyla, I. Süleyman'ın Kubbealtı'nı (Yeni Divanhane'yi) yaptırdıktan sonra Eski Divanhane'nin özgün işlevini kaybettiği anlaşılmaktadır. 1788 tarihli Luigi Mayer'in suluboya resminde Eski Divanhane, diğer görsellerde olduğu gibi İkinci Avludan basamaklarla zeminden yükseltile girişle betimlenmiştir. Resimde, ahşap direklerle desteklenen revağı ve şerefeli ince uzun bir minaresi tasvir edilmiştir. (Resim 3.99) 1790 yılında, D'ohansson'ın orta elçiliği sırasında İstanbul'da bulunan Le Barbier'in yaptığı gravürde, İkinci Avlunun kuzeybatı köşesinde Eski Divanhane yapısı görülmektedir. Avlu cephesinde ve Bâbüssaâde revaklarına açılan üç basamakla yükseltilemiş iki girişi ile betimlenmiştir. (Resim 3.100)

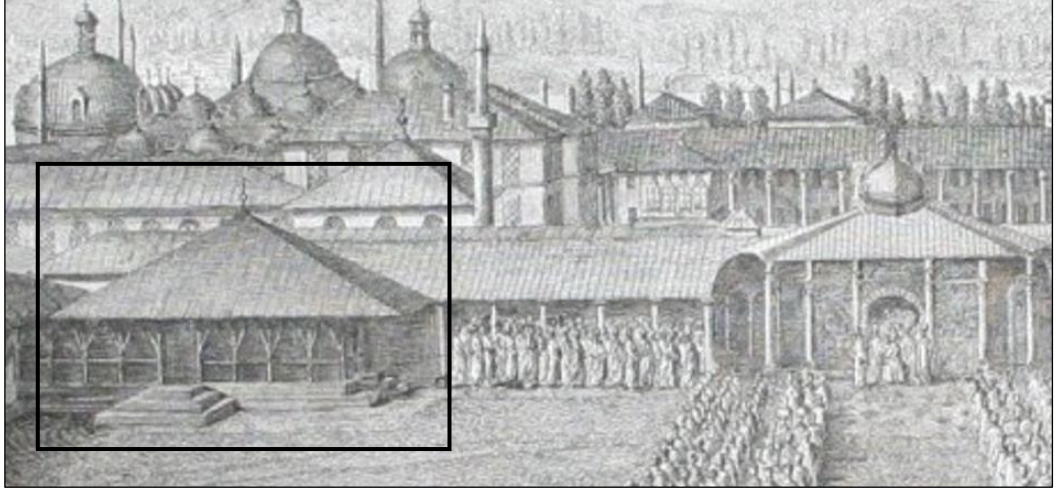
Resim 3.99: 1788 tarihli Luigi Mayer'in suluboya resminden Eski Divanhane ayrıntısı.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**,1975.

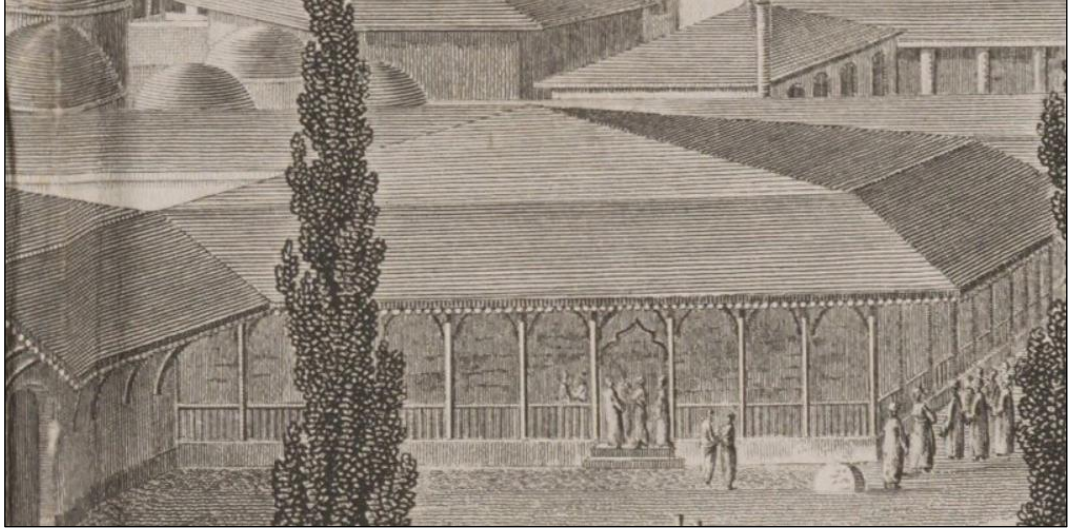
⁴⁸⁵Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, ,s.113; Gül Akdeniz, **Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması**, , s.217.

⁴⁸⁶N. M. Penzer, **Harem**, s.51-52.

⁴⁸⁷ Resim Londra Fine Art Society Arşivinde bulunmaktadır. Online Erişim: https://www.wikiwand.com/tr/Luigi_Mayer Erişim Tarihi: 12.06.2018

Resim 3.100: D'ohnsson'ın 1790 tarihli gravüründen Eski Divanhane ayrıntısı.⁴⁸⁸

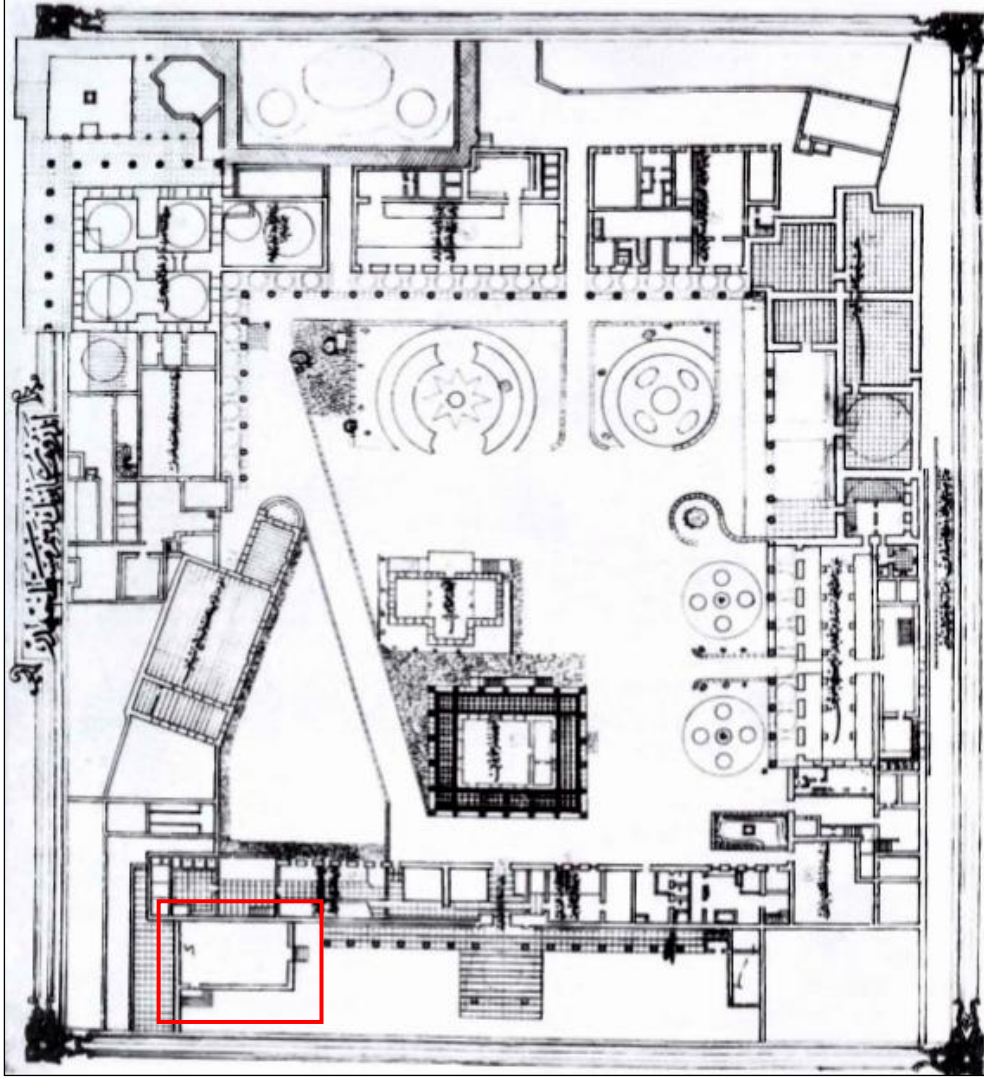

Resim 3.101: 1819 tarihli Melling'in İkinci Avluyu tasvir eden gravüründen Eski Divanhane detayı.

1819 tarihli Melling'in gravüründe Eski Divanhane ahşap direklerle desteklenen ve ahşap korkulukla çevrelenen revağı ile iki basamakla zeminden yükseltelen bir yapı olarak tasvir edilmiştir. (Resim 3.101) Osmanlılar tarafından çizilen planlarda ve Gurlitt'in 19. yüzyıl tarihli planında eski divanhane açıkça görülmekte ve Bâbüssaâde revaklarının bittiği yerde avlunun sol köşesinde birkaç basamakla çıkılan ve iki girişi bulunan dikdörtgen bir yapıdır. (Plan 3.16,3.17,3.18) Topkapı Sarayı arşivlerinden, Enderun avlusunu önemli bir yenileme projesini kaydeden ve Üçüncü Avluyu çevreleyen yapıların yerini gösteren haritada, İkinci Avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan dikdörtgen planlı mekân '*Camî-i Şerîfi*' olarak

⁴⁸⁸ D'ohnsson, *Tableau General de l'Empire Othomon*, 1790/2, Pl. No. 42.

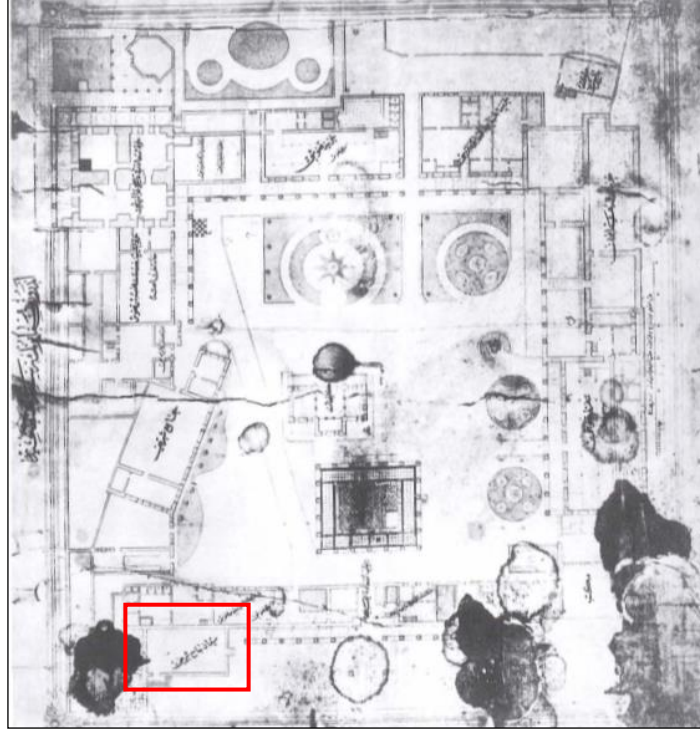
adledilmektedir. Bu planda yapının avludan yüksek bir zemine oturduğu görülmektedir. Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde (Vienna National Bibliothek) bulunan ve 19. yüzyıla tarihlendirilen suluboya resminde de, korkuluklarla çevrili açık sofalı, önündeki ahşap direklere dayanan desteklerin geniş saçaklı ve kurşun kaplı kırma çatıyla örtülü bir yapı olarak görülmektedir.⁴⁸⁹ (Resim 3.102)

Plan 3.16: Topkapı Sarayı Arşivlerinden 19. yüzyıl ortasına tarihlendirilen Üçüncü Avlunun yenileme projesini kaydeden planda yer alan Eski Divanhane yapısı.

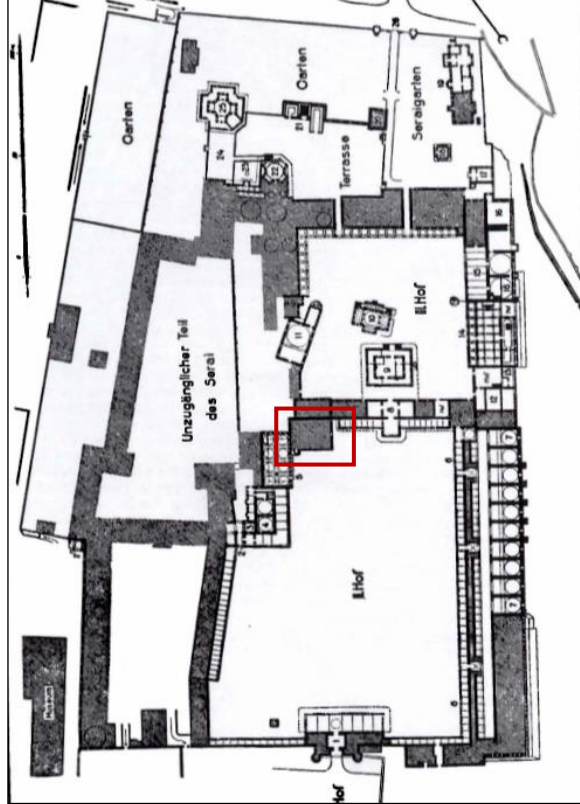
(S. H. Eldem; F. Akozan, 1982, L.63)

⁴⁸⁹Gülru Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, s. 112.

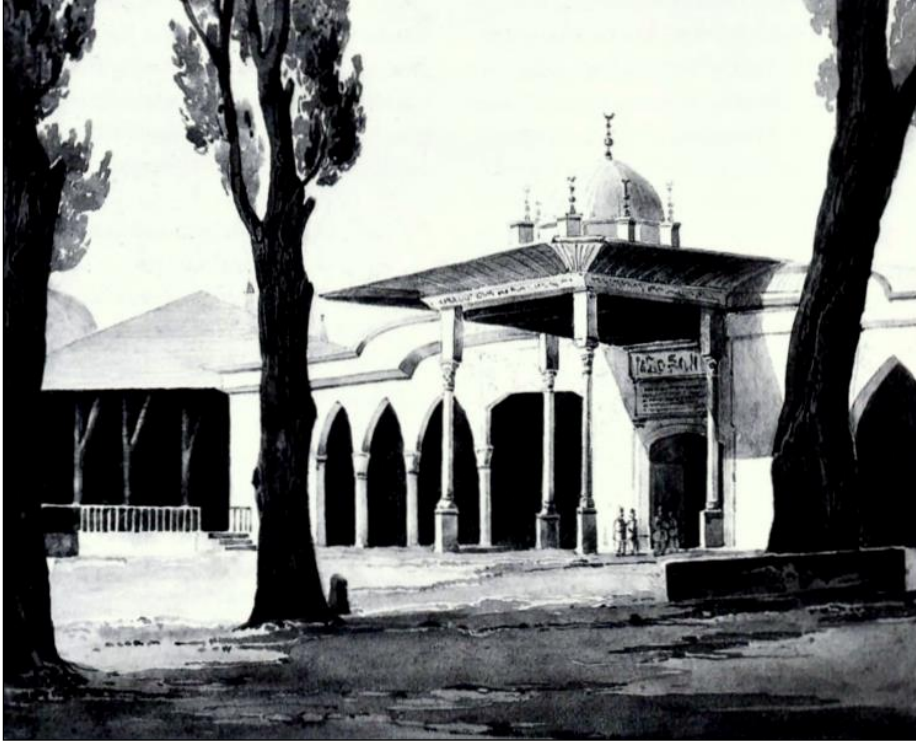

Plan 3.17: Topkapı Sarayı Arşivlerinden 19. yüzyıl ortasına tarihlendirilen Üçüncü Avlunun yenileme projesini kaydeden planda yer alan Eski Divanhane yapısı.

(S. H. Eldem; F. Akozan, 1982, L.63)

Plan 3.18: 1910 tarihlerinde, Gurlitt tarafından çizilen Topkapı Sarayı'nın ana bölümünün planında görülen Eski Divanhane yapısı. (G. Necipoğlu, 2007)

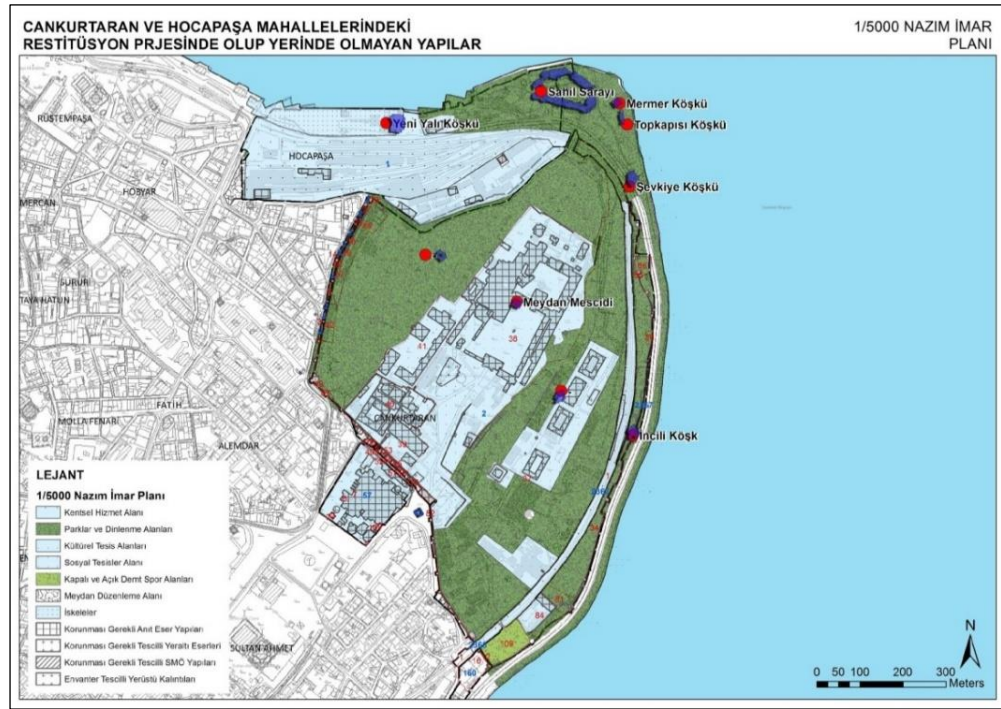

Resim 3.102: Bâbüssaâde ile Eski Divanhane'nin 19. yüzyılda yapılmış suluboya resmi.

Plan 3.19: Abdurrahman Şeref Bey'in 1910 yıllarındaki Topkapı Sarayı planında Eski Divanhane yapısı İkinci Avlunun kuzey batısında yer almaktadır. (Abdurrahman Şeref, Topkapı)

Ayverdi, 1935’lerde saray eskilerinin gördüğü ve ‘Orta Camii’ olarak adlandırdığı, Dış Hazine’ye bitişik yapının dikdörtgen planlı olup ve mekâna iki kanatlı bir kapıdan girildiğini kaydetmiştir.⁴⁹⁰ 1917 yılında kurulan Asar-ı Atika Encümeni aynı yılın Ekim ayında yayınladığı raporda, “*Bâbüssaâde bitişiğinde cami tarzında yapılmış ve eskiden Acemi Ağalarının musiki, bazı eğlenceler meşkhanesi olarak kullanılmış, Sultan Selim-i salis (Üçüncü Selim) devrine ait bir bina nazara (göze) hoş gelmediğinden dolayı yıktırılmış ve bu suretle bu binanın kullanım maksatlarını (tarihini) ortaya çıkararak araştırmaların yapılma şansı ortadan kalkmıştır.*’ yazmaktadır.⁴⁹¹ Dolayısıyla raporda eleştirilen tarihi belli olmayan restorasyon çalışmalarında, Eski Divanhane yapısının yıktırıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Plan: 3.20: 1/5000 Nazım İmar Planı’nda görülen ‘Meydan Mescidi’ olarak tanımlanan Eski Divanhane. (KUDEB Arşivi)

Yapının temel taşları 1943 senesinde yapılan arkeolojik çalışmalarda tespit edilmiştir. Dış Hazine binasının ikinci ve üçüncü pencerelerinin arasında yapılan kazıda inşa edildiği dönemde genişliğinin on metre kadar olduğu anlaşılmıştır.⁴⁹²

⁴⁹⁰Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, 1953.

⁴⁹¹ Meclis-i Vükelâ Kararı ile Müteşekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümen-i Daimisi, Topkapı Sarayı Hümayununun Tamirâtı Münasebeti ile Encümenin Hükümet-i S’eniyenin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor, Darülhilafetülaliye Matbası, 1337 (1921), s.7

⁴⁹²Salih Güler, **Bilinmeyen Yönleriyle Topkapı Sarayı**, Kaynak Yay, İzmir, 2012, s.62.

Neticede Eski Divanhane yapısı İkinci Avlunun kuzeybatı köşesinde konumlandırılmış olup, ahşap direklere oturan geniş saçaklı açık sofa ile gerisinde tahtın bulunduğu dikdörtgen bir ana mekândan oluşmaktadır. Kurşun kaplı piramit çatılı bir üst örtüye sahiptir. 1665 Harem yangınından hasar gördükten sonra onarılarak kullanıldığı anlaşılan bu yapı ‘Orta Camii’ olarak da anılmaktadır. İlk kuruluş dönemindeki amaçlarını ve işlevlerini kaybeden ve 1915 tarihlerinde ‘göze hoş gelmemesi’ nedeniyle yıktırılmıştır. Dış hazine ile Bâbüssaâde arasında kalan yapı günümüze gelememiştir.

1911-1915 yılları arasında yıktırıldığı anlaşılan Eski Divanhane binasının beden duvarı ile döşeme hizası Dış Hazine ve Bâbüssaâde’nin dış duvarı üzerinde tespit edilebilmektedir. (Resim 3.103)

Resim 3.103: 1915 civarında fotoğraflanan Adalet Kulesi’nden Dış Hazine’ye bakış.
(TSMA- Tasnifsiz)

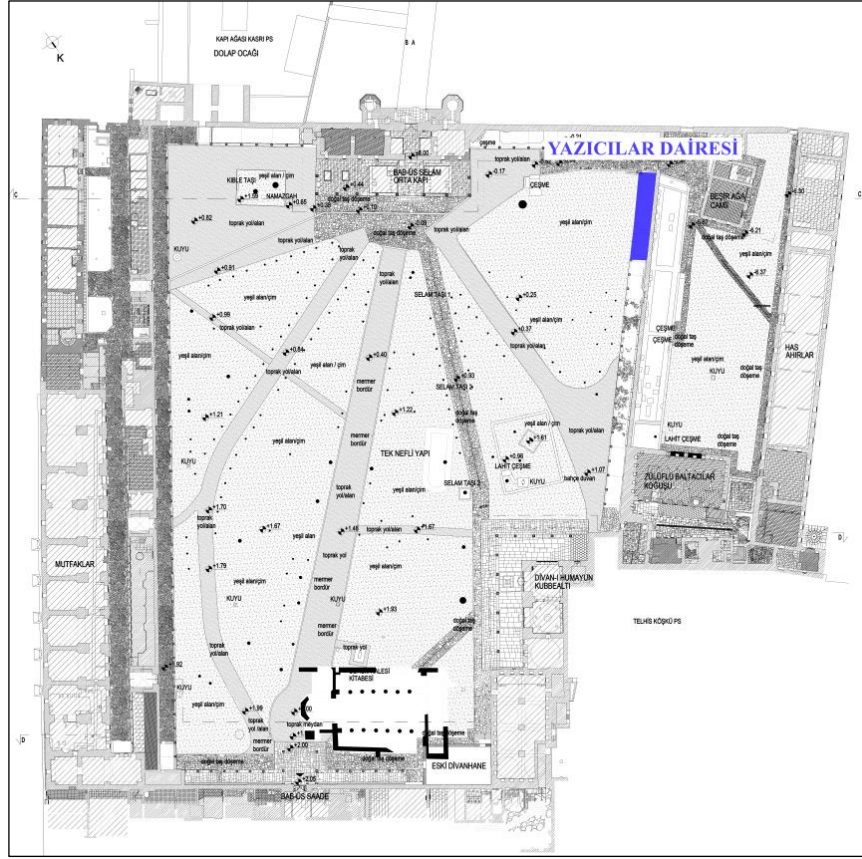
3.3.2. Yazıcılar Dairesi

Osmanlı saray teşkilatında Yazıcılar, Darü’s-saâde Ağalığına bağlı bir birim olarak bilinmektedir. Kızlar ağası olarak da adlandırılan Darü’s-saâde Ağaları, sarayın ve Enderun ile harem en makamlı mertebesindeki ağalardır. ⁴⁹³ Esasen III. Murad Dönemi’nde Bâbüssaâde Ağası’nın vazifelerinin bir kısmının Darü’s-saâde Ağası’na verilerek bu alt birlik oluşturulmuştur.⁴⁹⁴ Bu tarihten sonra Darü’s-saâde ağaları maiyetine birkaç yüz Haremağası tahsis edilmiştir. Altındağ, 1577 ve 1772 yılları

⁴⁹³İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı.**, s. 159

⁴⁹⁴Emin Cenkmn, **Osmanlı Sarayı Kıyafetleri**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948, s.79.

arasında Darü's-saâde Ağası maiyetinde elli beş görevli bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁵ 1836 tarihli bir maaş defterinde ise görevli sayısı yüz dokuz kişi olarak gösterilmiştir. Bu görevliler başta Darü's-saâde Ağası olmak üzere Başkapı gulâmı, hademe-i hasıllıyan , mülazam-ı ortanca, Darü's-saâde Başağası, oda kethüdası, Katip efendi, sultanların başağaları ve ikinci üçüncü ağaları unvanlarıyla belirtilmişlerdir. Darü's-saâde ağalarının, her çarşamba günü nezaretleri altındaki vakıfların görevlerini denetlemek amacıyla divan düzenledikleri bilinmektedir.⁴⁹⁶ Çarşamba Divanı'nın düzenlendiği yer, Darü's-saâde ağalarına bağlı olduğu anlaşılan Yazıcılar Dairesi'dir. Bâbüsselâm kapısının Has Ahır kapısı tarafındaki dairede bu toplantılar düzenlenmekteydi.

Plan 3.21: İkinci Avlu planında Yazıcılar Dairesi'nin konumu.

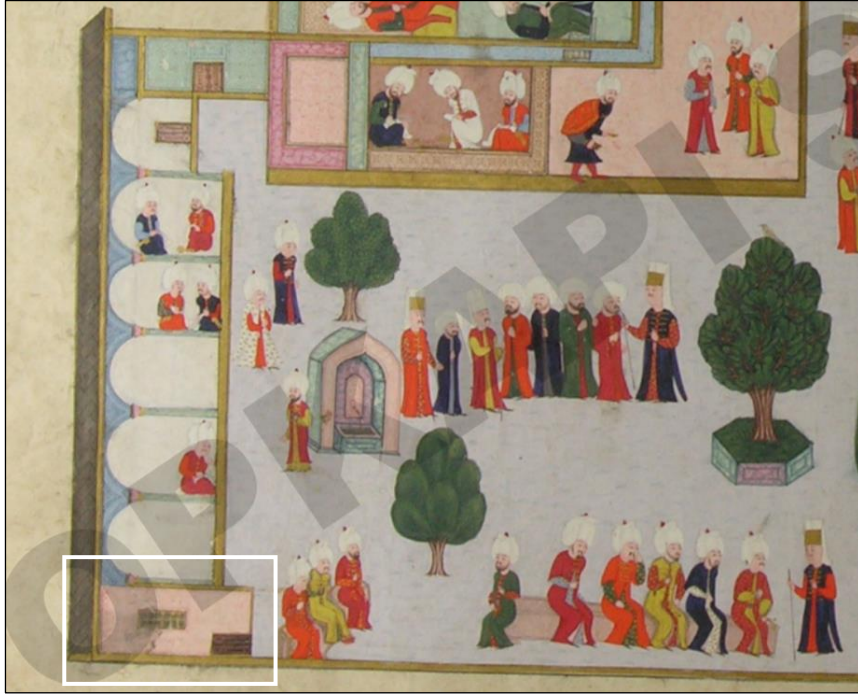
İkinci Avluda bulunan Yazıcılar Dairesi ile ilgili görsel kaynaklarda bulunan erken tasvir, Hünernâme'de yer alan 1584 tarihli minyatürdür. Minyatürde, İkinci Avlu revakları sonunda şematik bir şekilde tasvir edilen Yazıcılar Dairesi'nin, avlu cephesinden giriş kapısının bulunduğu ve tek penceresinin olduğu görülmektedir.

⁴⁹⁵Ülkü Altındağ, "Darüssaâde" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, 1994, s. 1-3.

⁴⁹⁶Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı.**, s. 166.

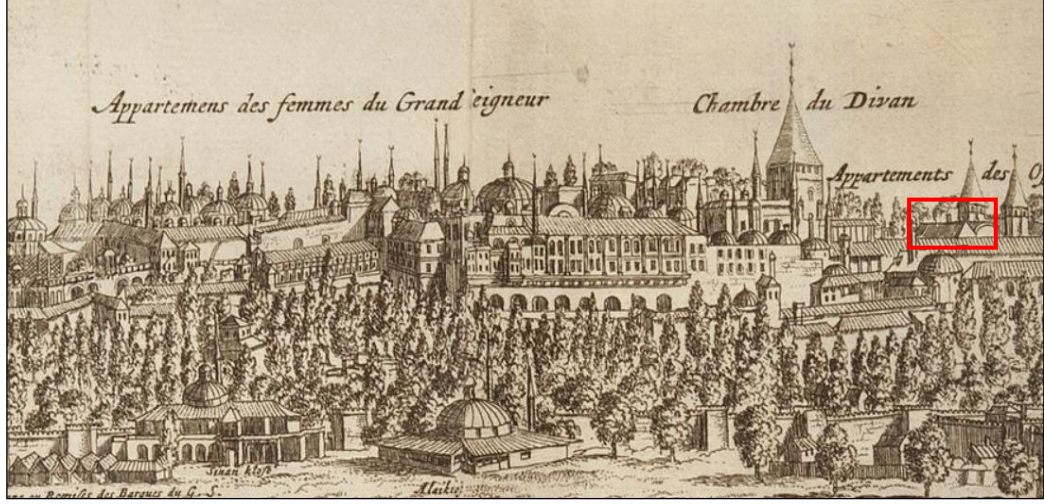
(Resim 3.104) 1681 tarihli Grelot'un İstanbul gravüründe Bâbüsselâm'ın solunda ve Has Ahır yapısının arkasında kırma çatılı bir yapı olarak algılanmaktadır. (Resim 3.105)

18. yüzyılda Yazıcılar Dairesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1798 (H. 1212) tarihli bir tamirat masraf defterine göre onarım geçirmiştir. “*Müşârunileyh Ağa emriyle Topkapı'da Baltacılar ve Yazıcı Efendi ve Ağa Köşkü ve Kuşçular Yeri ve sundurma ve Haseki Ağa yeri mesârifi*” yazan belgede, kullanılan malzemelerden ve çalışanlardan anlaşıldığına göre Yazıcı Ağalar Dairesi'nin duvarlarında ve çatısında onarım gerçekleşmiştir. (EK 1-A)⁴⁹⁷ Yine 18. yüzyılda, Luigi Mayer'in suluboya resminde görülen Yazıcılar Dairesi, avlu cephesinden girişi olan beş pencerele dikdörtgen bir yapı olarak görülmektedir. (Resim 3.106)

Resim 3.104: 1584 tarihli Hünernâme'de yer alan minyatürde Yazıcılar Dairesi detayı.

⁴⁹⁷BOA, TS.MA.d, Belge Numarası: 9917: “Topkapı'da Dârü's-Saâde Ağasının dairesinin tamiri arz olunan defter-i aynî Müşârunileyh Ağa emriyle Topkapı'da baltacılar ve Yazıcı Efendi ve Ağa köşkü ve kuşçular yeri ve sundurma ve haseki ağa yeri mesarifati: Ecnas-ı kereste 251300, Mismâr baha 92370, Doğrama baha 27560, Cam baha 14570, Elvan-ı boya 175400, Horasan ve kireç 41650, Alçı ve mermer kireci 6450, Kiremit hora 24600, Tuğla baha 9600, Kapı alatı 7600, Kafes ve tavan eşyası 6250, Neccar 191000, Sıvacı 72600, Duvarcı 28640, Çöp ketânı 18890, Camcı 2400, Nakkaş 36900, Zencir 97910, Nakliye ve masarifi 49600, Yekün 1154890.”

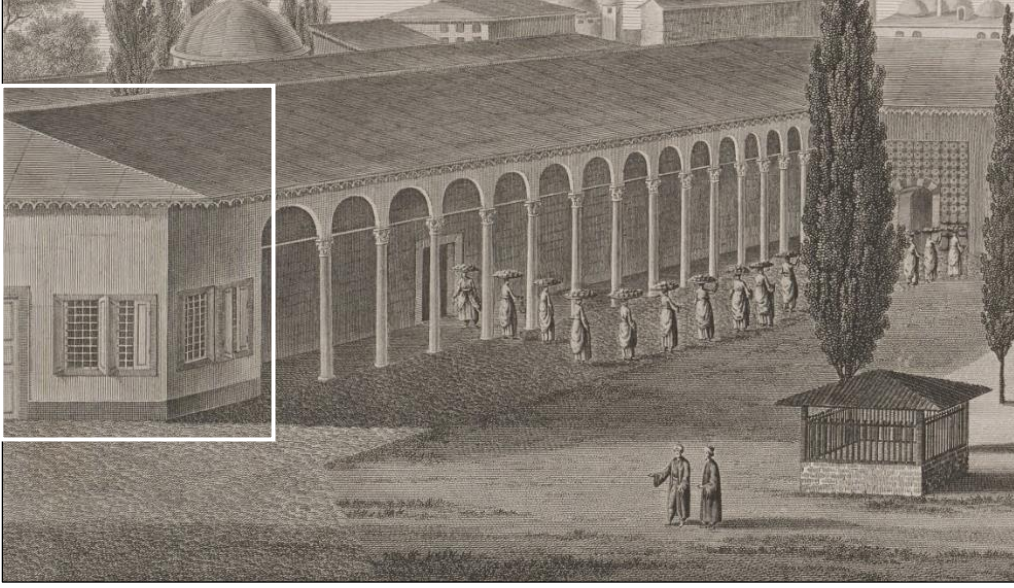

Resim 3.105: Grelot'un 1681 tarihli gravüründe kırma çatı ile tasvir edilen Darü's-saâde Ağası Yazıcıları Dairesi.

19. yüzyılda Yazıcılar Dairesi, Melling'in 1819 tarihli gravüründe, iki cepheden algılanmaktadır. Dört pencerele olarak tasvir edilen yapı, kapalı bir mekan olarak resmedilmiştir. Diğer görsellerden farklı olarak, mekanın giriş kapısı Ahırlar'a inen yoluğunun yanında yer almaktadır. (Resim 3.107)

Resim 3.106: Luigi Mayer'in 1788 tarihli suluboya resminden Yazıcılar Dairesi detayı.

Resim 3.107: 1819 tarihli Melling'in gravüründe görülen Darü's-saâde Ağası Yazıcılar Dairesi detayı.

İkinci Avluda Has Ahırlar'a giden yolun sağ tarafında kalan ve 1999 yılında yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılar mevcuttur. (Resim 3.108,3.109) INKK 7/5/1999 ve 10796 sayılı kararıyla, bu mahalde araştırma kazısı yapılması istenmiştir. Kararda şöyle yazmaktadır: "İstanbul ili, Eminönü ilçesi, Cankurtaran Mahallesi, Sur-ı Sultani 2 adada bulunan Topkapı Sarayı müzesi koleksiyonlarında yer alan saray arabaları ve at koşum takımlarının sürekli sergilenebilmesi için, yeni sergileme alanlarının yaratılması amacıyla İkinci Avlu revakları arkasında Has Ahırlara bakan sette eskiden bulunan hastane yapısının rekonstrüksiyonu ile İkinci Avlu'nun bir köşesinde yer alan ve set üstü binasının revakları ile bütünleşen Darü's-saâde Ağasına bağlı Yazıcılar Dairesi'nin rekonstrüksiyonu için Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nce araştırma kazısı yapılabileceğini hafriyat sonucunun detaylı dokümanları ile birlikte kurulumuza iletilmesine ayrıca konuya ilişkin Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nde bulunan diğer dokümanların iletilmesinden sonra taleplerin değerlendirilebileceğine karar verildi." yazmaktadır. ⁴⁹⁸ Erdoğan, yapılan araştırma kazıları neticesinde 60 cm. kalınlığında duvarlara sahip olan bir yapı kalıntısının tespit edildiğini belirtmiştir.⁴⁹⁹ Yapının yaklaşık 40 cm. önünde de bir revak kalıntısı bulunmuştur. Revakta devşirme elemanların kullanıldığı ve MS 5-6. yüzyıla

⁴⁹⁸ Koruma Kurulu Arşivi, Topkapı Sarayı İkinci Avlu Dosyası.

⁴⁹⁹ Ayşe Erdoğan, "Topkapı Sarayı Müzesi II. Avlu Dar'üssaade Ağası Yazıcılar Dairesi Araştırma Kazısı", 12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2001, s. 139-148.

tarihlendirilen iki sütun altlığı ve altı sütun başlığı tespit edilmiştir.⁵⁰⁰ Elde edilen bulgular neticesinde Yazıcılar Dairesi'nin 16. yüzyılda inşa edildiği ve 20. yüzyıl başlarına kadar İkinci Avluda yer aldığı söylenebilir.

Resim 3.108: Darü's-saâde Ağası Yazıcıları Dairesi'nin arkeolojik kazılar neticesinde bulunan kalıntıları.

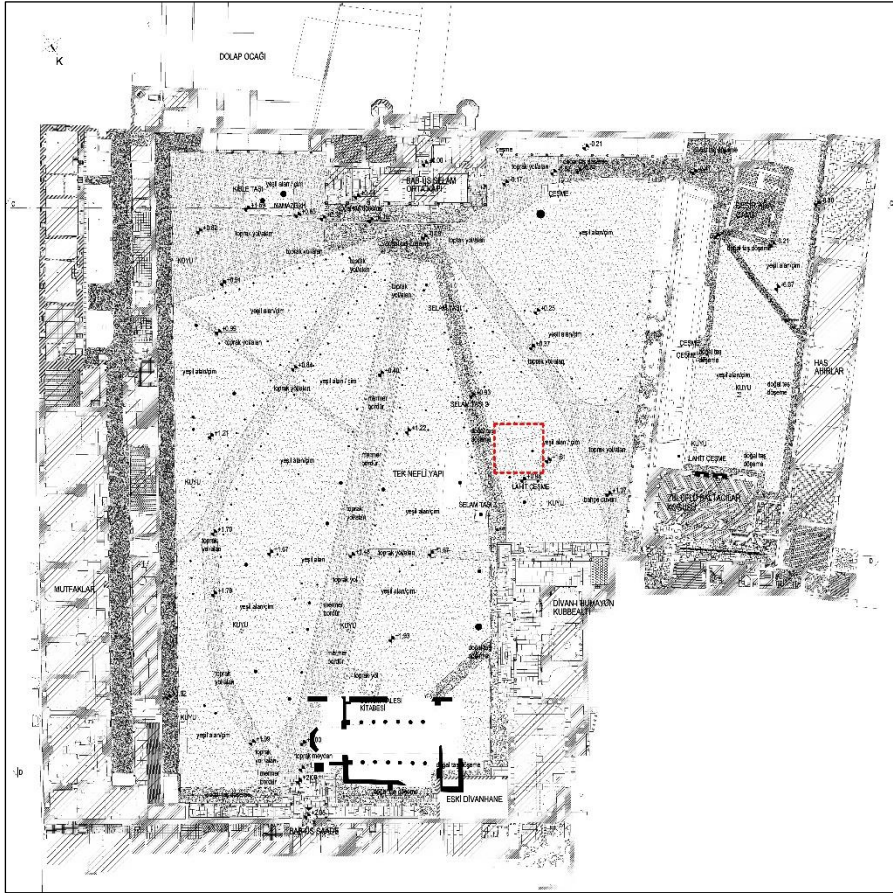

Resim 3.109: Darü's-saâde Ağası Yazıcıları Dairesi ve istinad duvarı üzerindeki merdiven.

⁵⁰⁰ Ayşe Erdoğan, "Topkapı Sarayı Müzesi II. Avlu Dar'üssaade Ağası Yazıcılar Dairesi Araştırma Kazısı", s. 140-141.

3.3.3. Telhis Köşkü

Arapça asıllı *'lahassa'* kelimesinden gelen telhis, hulâsa etmek, özetlemek manasına gelmektedir. Osmanlı diplomasisinde alt kademedeki görevlinin, üst kademesindeki vazifeliye bir olayı yazdığı özete telhis denmektedir.⁵⁰¹ Padişahla saray arasındaki resmi yazıların gidip gelmesinden sorumlu olan Telhîsci (Telhîsi), Kapı Ağası vasıtasıyla telhisleri padişaha takdim ederdi. Dîvân toplantılarının görüşmelerini, neticelerini de kısaltılarak padişaha sunulması Telhîsciler aracılığıyla yapılmaktaydı.⁵⁰²

Plan 3.22: İkinci Avlu planında Telhis Köşkü'nün konumu.

Telhis Köşkü'nün görsel kaynaklarda en erken tasviri Melling'in 1819 tarihli gravüründe görülmektedir. Gravürde İkinci Avluda bulunan Telhis Köşkü, kare planlı olup oturtma çatı ile örtülü bir mekan olarak tasvir edildiği düşünülmektedir. (Resim 3.110) 1865-1870 yılları arasına tarihlendirilen fotoğrafta, Kubbealtı mahalinde

⁵⁰¹ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Akademisi Kültür Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 178.

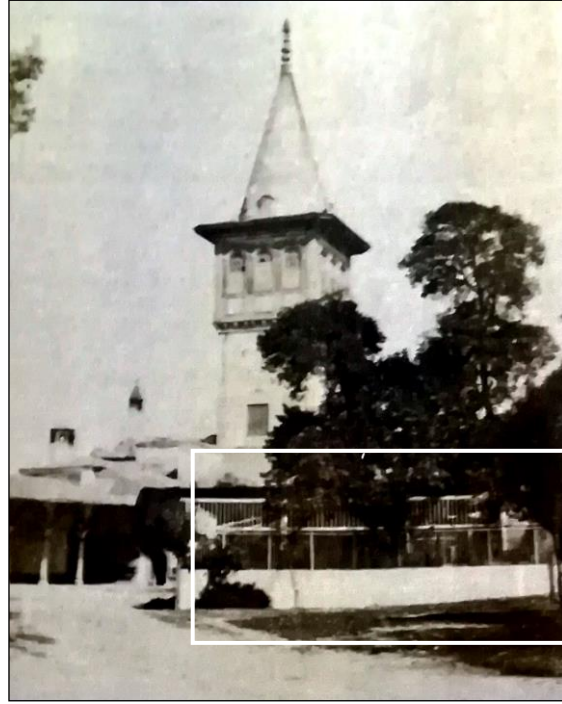
⁵⁰²Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, s. 60.

bulunan demir parmaklıklı ve yaklaşık 1 m. yüksekliğinde duvarları olan kare planlı Telhis Köşkü kalıntıları görülmektedir. (Resim 3.111) 19. Yüzyıla tarihlenen Abdullah Frères fotoğrafında, Kubbealtı civarında duvar kalıntısının kaldığı Telhis Köşkü görülmektedir. (Resim 3.112)

1933 tarihli Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi'nde, İkinci Avluda bulunan ikinci ve üçüncü selam taşları arasında Telhis Köşkü'nün bulunduğu ancak 1867 senesinde Abdülmecid'in buyruğuyla yıktırıldığı yazılıdır.⁵⁰³

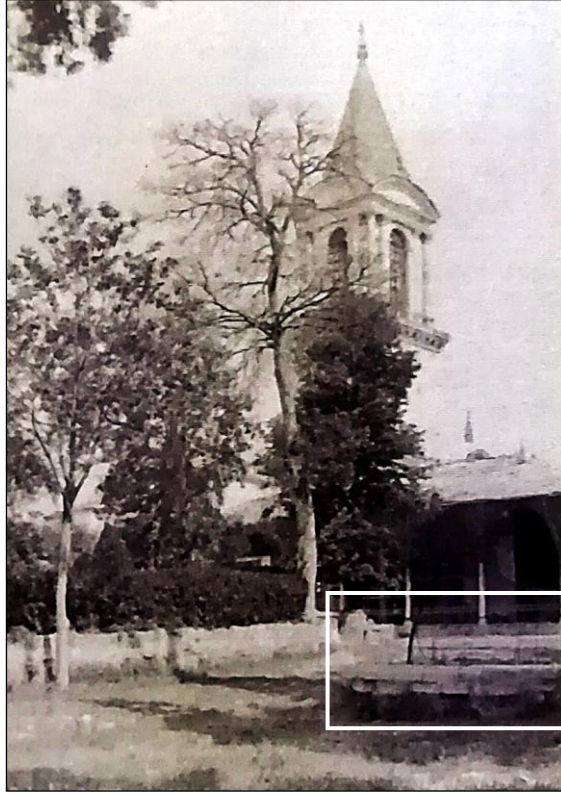

Resim 3.110: 1819 tarihli Melling'in gravüründe görülen Telhis Köşkü ayrıntısı.

Resim 3.111: Kubbealtı'nın önünde bulunan duvar kalıntısı (Koruma Kurulu Arşivi)

⁵⁰³ Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.33.

Resim 3.112: 19. Yüzyıla tarihlenen Abdullah Frères fotoğraflarından görülen Kubbealtı'nın önündeki duvar kalıntısı. (Alman Arkeoloji Enstitüsü)

3.3.4.Kapı Ağası Kasrı

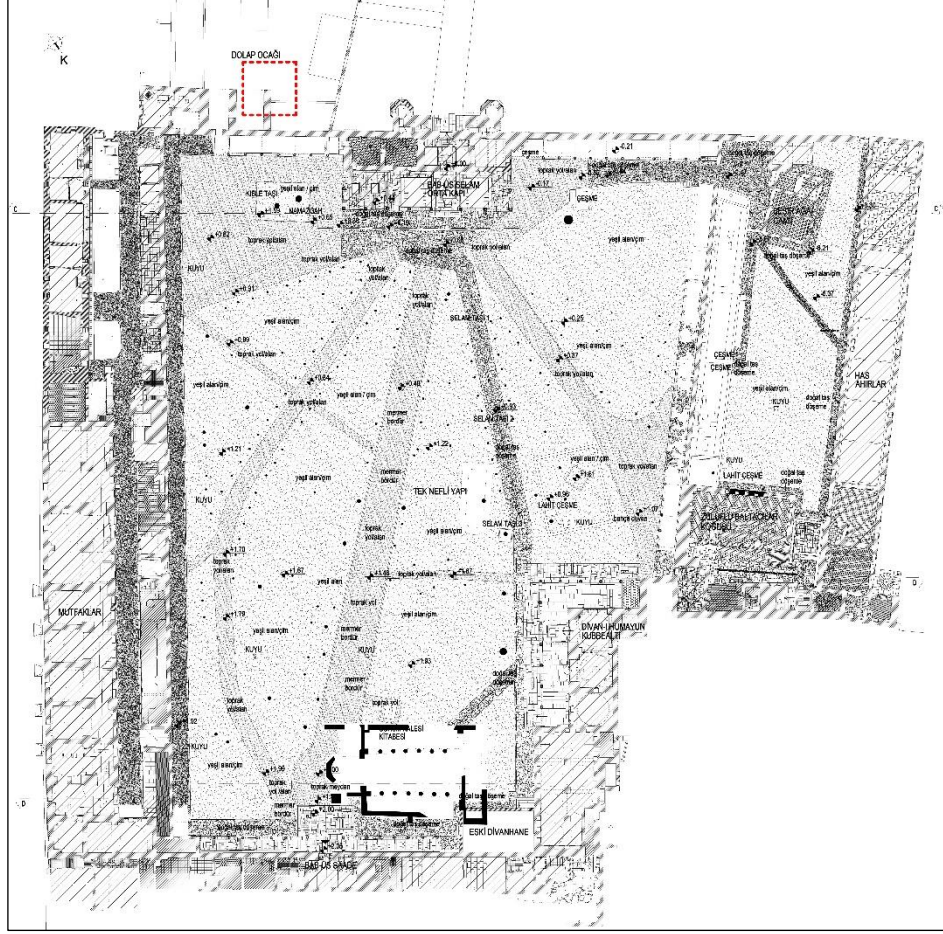
Bâbüsselâm'ın sağında kalan ve İkinci Avlu'nun sınırında konumlandırılan Dolap Ocağı mevkiinde vaktiyle burada olduğunu bilinen, Kapı Ağası Kasrı'nın yapım tarihine ilişkin bir belge bulunmamaktadır. Esemeli, Dolap Ocağı'nın kullanımından sorumlu bir ocak için yatakhane, mutfak, hamam, mescid, ahır ve samanlıktan oluşan bir yapılaşmanın bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, İkinci Avlu yakınında kapı ağasına ait bir kasrın yer aldığını yazmaktadır.⁵⁰⁴

19. yüzyılda Joseph Von Hammer, İkinci Avluda münferit olan su taksimi yerinin bulunduğunu ve burada birçok hamam bulunduğunu yazmıştır.⁵⁰⁵ Hamam yapılarıyla birlikte ise 'Kapı Ağası'larının kaldığı koğuşların, 'saray ağası' ve onun yardımcısı 'saray kahyası'nın koğuşları olduğunu ifade etmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Tayyâr-zâde Atâ Efendi, Dolap Ocağı civarında Bâbüssaâde Ağası'nın kasrının bulunduğunu ve burada denetimi altındaki vakıflarla ilgili toplantılar düzenlendiğini

⁵⁰⁴ Deniz Esemeli, Mekanlar- Zamanlar, **Topkapı Sarayı**, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:65, İstanbul, 2000,s.34.

⁵⁰⁵ Haseki Sultan, Valide Sultan ve sultanların her birinin adına hamamlar bulunduğunu kaydetmiştir: Joseph Von Hammer, "**İstanbul ve Boğaziçi**", 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.153.

yazmıştır.⁵⁰⁶ Necipoğlu, bazı belgelerde⁵⁰⁷ geçen, ‘Su Dolabı ocağında olan bir köşk’ün varlığına dikkat çekmiş ve bu köşkün Kapı Ağası Kasrı olduğunu belirtmiştir. TSMA’de bulunan H. 1292/ M. 1876 tarihli ‘enderun-ı hümayun matbah hademesiyle matbah-ı kebir hademesi ikamet mahallerinin tamiriyle Dolab Ocağı pişgahı sakfının tamirine dair keşif defter’inde, Hammer’ın ve Atâ’nın yazdıklarını doğrular niteliktedir. Belgeye göre, Dolap Ocağı’nda bugün olmayan mutfak hademeleriyle helvahane koğuşları, bunların hamamları, helaları, çamaşırlığı gibi yapılar bulunmaktadır.⁵⁰⁸ (EK 1) Ancak 19. yüzyıl tamirat defterlerinden tam olarak yerleri ve büyüklükleri hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır.

Plan 3.23: İkinci Avlu planında Kapı Ağası Kasrı’nın bulunduğu mahal.

1748 tarihli Topkapı Sarayı su planı haritasında, yazılı kaynaklardan tarif edildiği üzere Kapı Ağası Kasrı’nın bulunduğu yer, Saray Fırını ile sonradan yapılan duvarın arasında kalan alandır. Resim 3.114’de görülen yapının, almaşık örgülü duvarında kemer üzerindeki kертme izlerinden Kapı Ağası Kasrı’nın izleri okunmaktadır.

⁵⁰⁶ “...Tolâp ocağına civâr olan bâbu’s-sa’âde ağasının dîvan sürdigi kasrın tathîr ve tanzim ü tesviyesine ve sarây-ı hümayûn suyunun taksimine ve su tolâbına me’mûrdurlar. Bu ocağa karîb ve merbut olan kapu ağası kasrının dahi bekçileridir.” Tayyazade Ata, Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun, Derleyen: Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, Cilt 1, s. 401-402.

⁵⁰⁷ BA, Cevdet 355; Cevdet 7063; Cevdet 355; Gülru Necipoğlu, a.g.e., s. 84.

⁵⁰⁸ TSMAD, 449, Yaprak 1b, 26 Ra, 1292.

Resim 3. 113: 1748 tarihli Topkapı Sarayı su planı haritasında yazılı kaynaklardan tarif edildiği üzere Kapı Ağası Kasrı'nın bulunduğu mahal.⁵⁰⁹

Resim 3.114: Kapı Ağası Kasrı yapısı izlerinin bulunduğu yapı.

⁵⁰⁹ Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere Kapı Ağası Kasrı, Fodla Fırını ile Dolap Ocağı arasındadır.

3.3.5. Has Ahırlar Avlusunda Set Üzerinde Bulunan Yapı

1999 yılında yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Has Ahırlar avlusu kenarında set üzerinde bir yapı tespit edilmiştir. 1681 tarihli Grelot'un İstanbul gravüründe görülen kırma çatı ile tasvir edilen yapının bu mekana olabileceği düşünülmektedir. (Resim 3.115) 1710 tarihli Cornelius Loos'un İstanbul panoraması gravüründe, Has Ahırlar yapısının arkasında kırma çatılı ince uzun bir yapı olarak tasvir edilmiştir. (Resim 3.116) Yine 1750 tarihli J. Rocque gravüründe de Has Ahır yapısının arkasında ince uzun kırma çatı ile görülmektedir. (Resim 3.117) Melling'in 1819 tarihli Topkapı Sarayı İkinci Avluyu gösteren gravüründe ise avlunun solunda saçaklı revaklı ortasında yer alan kapıdan ikram servislerinin Kubbealtı'na taşındığı görülmektedir. Bahsi geçen kapının revak arkasındaki kırma çatılı mekana açıldığı söylenebilir. (Resim 3.118)

Set üzerinde bulunan bu yapının kimliği ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Anhegger'in saray planında 'Mehterhane' olarak isimlendirilmiştir.⁵¹⁰ Ancak Uzunçarşılı, 'Mehterhane-i tabl-u alem-i hassa neferleri'nin Odun Kapısı civarında bulunduğunu arşiv belgesi referansı ile yazmaktadır.⁵¹¹ Yine Ayverdi Lütfi Efendi'den, mehterhanenin Ayasofya Cami karşısında yanmış olan Adliye dairesinin yerinde bulunduğunu aktarmıştır. Dolayısıyla set üzerinde bulunan bu yapının mehterhane olmadığı akla yatkın gelmektedir. Esemeli ise, bu yapının kuruluşundaki ilk işlevinin Hazine Binası olarak değerlendirilmesi görüşündedir.⁵¹² II. Mehmed Dönemi'nde inşa edilen Hazine binasının küçük ebatlı bir yapı olduğu ve I. Süleyman Dönemi'nde hazinenin genişlemesi dikkate alındığında, set üzerinde bulunan bu yapının ek bir Hazine binası olarak inşa edildiği akla yatkın gelmektedir. Kaldı ki 17. yüzyılda Tavernier, raht hazinesine ait at koşum takımlarının muhafaza edildiği mekandan 'üst ahır' tabiriyle bahsetmektedir.⁵¹³ Özlü, 19. yüzyılda set üzerinde bulunan bu yapının silah deposu olarak kullanıldığı görüşündedir.⁵¹⁴ Erdoğan ise, bu

⁵¹⁰ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi**, Sandoz Kültür Yayınları, No:9, 1986, Plan 1.

⁵¹¹ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 451; "... Odun Kapısında hariç-i surda kâin bundan akdem vuku bulan harikte muhterik olan mehterhane-i tabl-u alem-i has neferatı kışlağının müceddeden binası..." BOA 356, 903, 103.

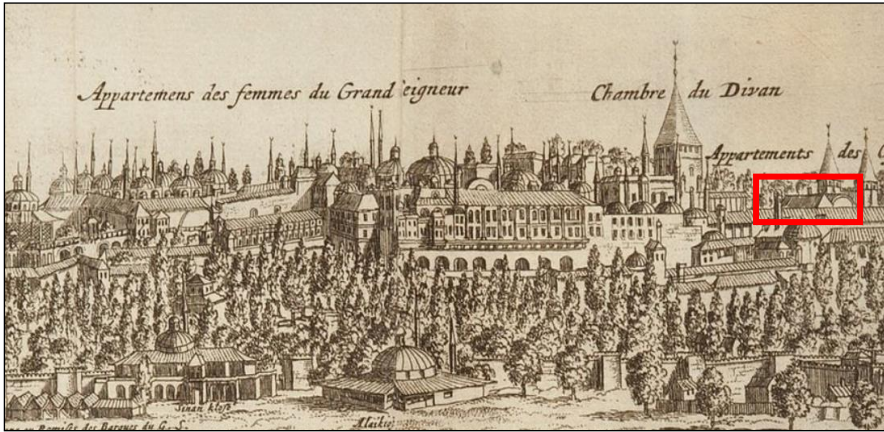
⁵¹² Deniz Esemeli ile birebir görüşme.

⁵¹³ Jean Baptiste Tavernier, **17. Yüzyıl Topkapı Sarayı**, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014.

⁵¹⁴ Nilay Özlü, **The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2018, s.53.

yapı ile ilgili Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan iki belgeyi referans göstererek 'Baltacılar Hastanesi' olarak nitelendirmektedir.⁵¹⁵ Buna göre Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 7 Ocak 1913 tarihli bir belgede, "Baltacılar Koğuşu bitişiğindeki hastane yerine, kimseye müracat etmeden bir subay komutasında topçu hayvanları ve neferlerinin yerleştirildiği" ibaresi yer almaktadır. Erdoğan, Saray arşivinde bulunan 29 Haziran 1918 tarihli bir belgede de, Orta Kapı (Bâbüsselâm) civarında Yakalı Baltacılar Koğuşu bitişiğinde bulunan Harem Ağaları hastanesinde meydana gelen yangında hastane binasının yandığını nakletmiştir. Belgede hastane olarak adlandırılan yapı, set üzerinde bulunan yapıdır. 3 Nisan 1924 tarihinde müze fonksiyonu kazanan Topkapı Sarayı'nda bulunan yapılar ve içlerindeki eşyaların tespiti için 'Müzeler Müdüriyyet-i Umumiyesi'nin emriyle bir komisyon kurulmuştur.⁵¹⁶ 1926 yılında 172 numara ile belirtilen ve Hastane yapısı olarak nitelendirilen yapının Has Ahırlar avlusunda set üzerinde harap bir şekilde bulunduğu yazılıdır.

Elde edilen bulgular neticesinde, Ahırlar avlusunda set üzerinde bulunan yapının kuruluş amacının Raht Hazinesi'ne ek bir bina olarak yapıldığı fakat geç devirlerde farklı işlevler kazanarak hastane yapısı olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

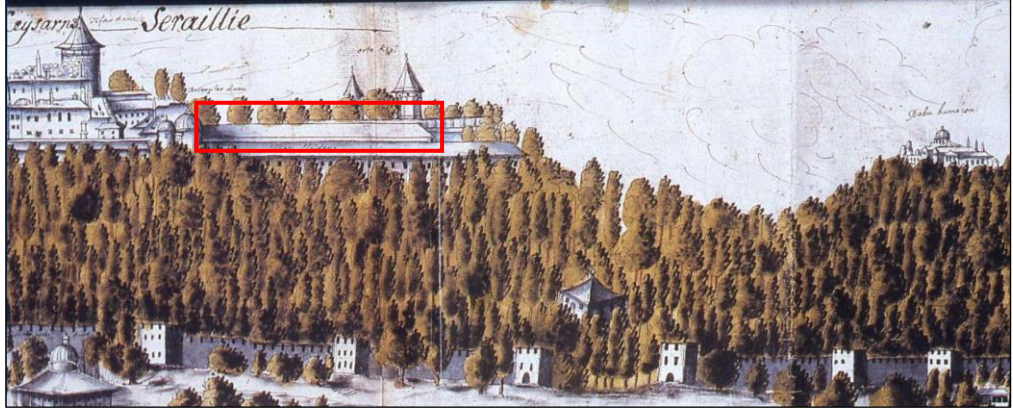

Resim 3.115: Grelot'un 1681 tarihli gravüründe kırma çatı ile tasvir edilen set üzerinde bulunan mekan.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Ayşe Erdoğan, "Topkapı Sarayı Müzesi II. Avlu Dar'üssaade Ağası Yazıcılar Dairesi Araştırma Kazısı", s. 140-141.

⁵¹⁶Topkapı Sarayı Müzesi'nin ilk envanteri olarak kabul edilen Tahrir Defterleri dört ciltte toplanmıştır. Ülkü Altındağ, Nedret Bayraktar; Topkapı Sarayı Müzesi Tahrir Komisyonu Çalışmaları I (Harem ve Baltacılar Koğuşu), **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 2**, İstanbul, 1987,s.7.

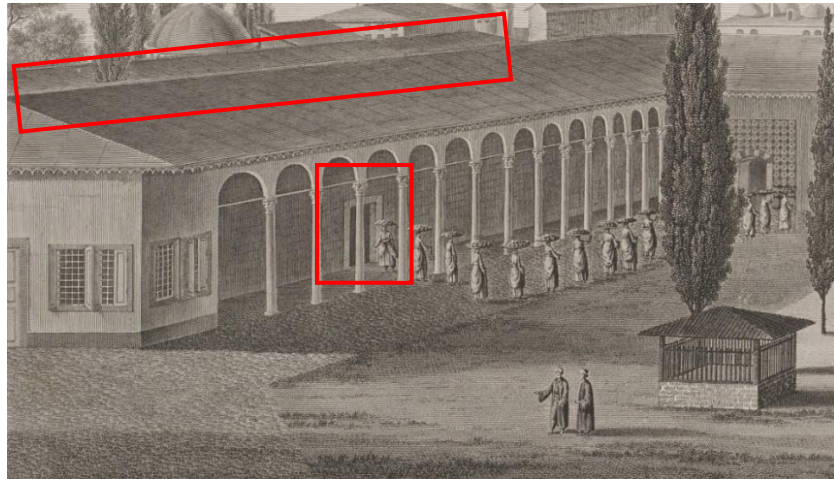
⁵¹⁷ Online Erişim: <https://istanbul-constantinople.culturalspot.org> Erişim Tarihi: 07.05.2018

Resim 3.116: 1710 tarihli Cornelius Loos'un İstanbul panoraması gravüründe, Has Ahırlar yapısının gösterimi.⁵¹⁸

Resim 3.117: 1750 tarihli J. Rocque gravüründe de Has Ahır yapısının arkasında ince uzun kırma çatı ile tasvir edilen set üzerinde bulunan yapı.⁵¹⁹

Resim 3 .118: Melling'in 1819 tarihli Topkapı Sarayı İkinci Avluyu gösteren gravür.⁵²⁰

⁵¹⁸ Erişim: <http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf> Erişim Tarihi: 07.04.2018

⁵¹⁹ Erişim: www.istanbul-constantinople.culturalspot.org/ Erişim Tarihi: 15.04.2018

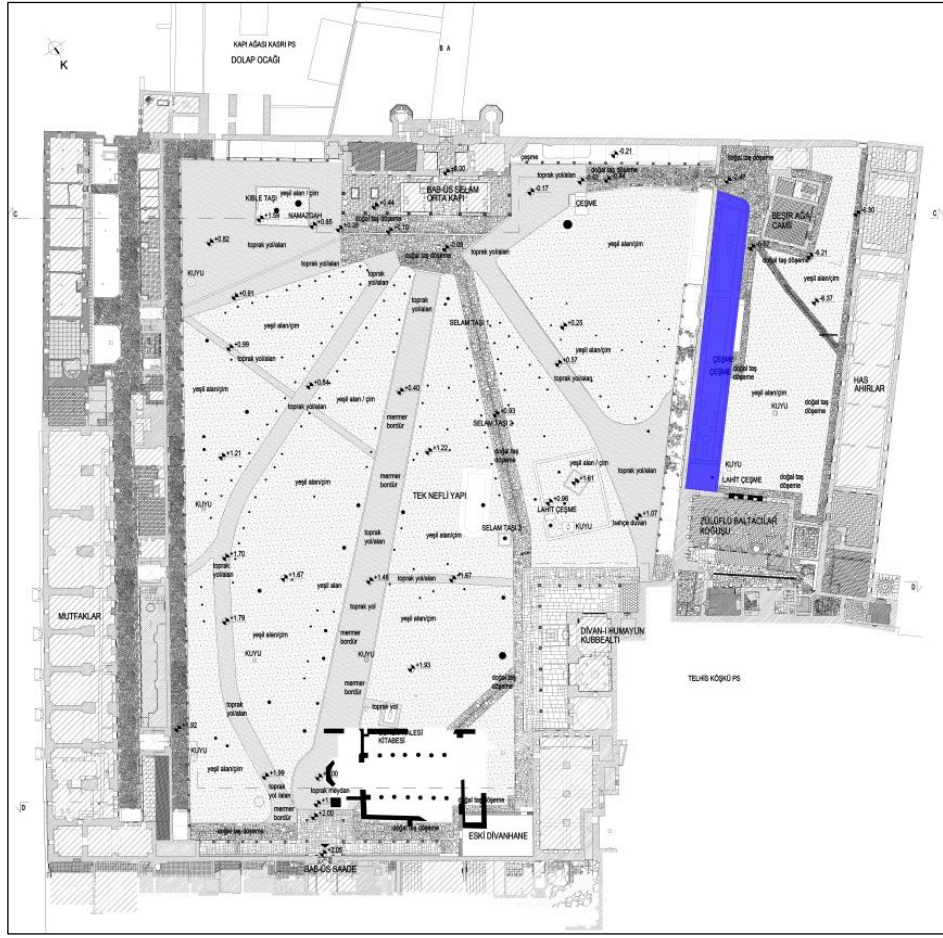
⁵²⁰ Melling, Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore, İstanbul, 1969.

Resim 3 .119: Has Ahırlar avlusunda set üzerinde bulunması gereken yapının günümüzdeki durumu.

Resim 3.120: Set üzerinde bulunması gereken yapının konumu.

Plan 3.24: Has Ahırlar Avlusundaki set üzerinde bulunan yapının plan şemasında gösterimi.

SONUÇ

Çalışma kapsamında yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bulgular neticesinde, Topkapı Sarayı İkinci Avlusunda yer alan yapıların Kuruluş Dönemi (15. yüzyıl) ve sonrasında yapılan eklemeler, yıkımlar ve onarımlar neticesinde birtakım değişiklikler geçirdiği anlaşılmaktadır.

Abdurrahman Şeref Bey'in Topkapı Sarayı makalesinde ve birçok kaynakta geçen Topkapı Sarayı'nın arazisinde daha önceleri bir yerleşim olmadığı ve 'zeytinlik' olarak kullanıldığı ifadelerinin aksine, İkinci Avluda Bizans Dönemi'ne ait yapı kalıntıları bulunmuştur. Bunlar; bir bazilika ve farklı işlevlerde kullanılan tek nefli bir kilise yapısıdır. Her iki yapının da kalıntıları, 1937 senesinde TTK tarafından yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarında gün yüzüne çıkartılmıştır.

Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde arasında konumlandırılan İkinci Avlu yapıları, Topkapı Sarayı'nın bütününde olduğu gibi yerin topografyasına bağlı olarak yerleştirilmiştir. Divan toplantılarının düzenlendiği Divan-ı Hümayun (Kubbealtı), değerli eşyaların ve ganimetlerin muhafaza edildiği Dış Hazine, avluya simgesel ve işlevsel olarak bağlı olan Adalet Kulesi İkinci Avlunun çekirdek planını oluşturmaktadır. Matbah-ı Amire ve Has Ahırlar, İkinci Avlu revakları ile ayrılan hizmet avluları olup plan kuruluşu ve kullanım amaçları itibariyle İkinci Avluya bağlı birimler olarak konumlandırılmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde saray ihtiyaçlarına bağlı olarak avluya yeni yapılar eklenmiş, mevcut yapıların işlevi değişmiş ya da yıkılmıştır. Örneğin II. Mehmed Dönemi'nde inşa edilen Eski Divanhane yapısının yetersiz gelmesi üzerine, I. Süleyman Dönemi'nde Kubbealtı inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak, Adalet Kulesi'nin de erken dönemlerde hazine işleviyle kullanıldığı ve I. Süleyman Dönemi'nde yetersiz gelmesi üzerine inşa edilen Dış Hazine yapısı ile Adalet Kulesi'nin işlevine bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Yine Osmanlı Dönemi'nde deprem ve yangın gibi afetlerden hasar gören yapıların onarımlar yapılarak değiştirildiği görülmektedir. 1574 yılında çıkan bir yangın neticesinde tahribat gören Matbah-ı Amire, Mimar Sinan tarafından genişletilerek onarılmıştır. 1665 yılında Harem'den çıkan bir yangın neticesinde hasar gören Eski Divanhane yapısı da sade bir şekilde onarılmış ve Orta Mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu örneklerin dışında bazı yapılarda dönemsel belli başlı değişimler görülmektedir. Buna bağlı olarak Adalet Kulesi'nin geçirdiği değişimler üç dönemde incelenmektedir: İlk dönem, 16. yüzyıl yazılı kaynakları ile 17. ve 18. yüzyıl gravürlerinde tasvir edilen şekli ile kurşun kaplı, sivri bir külahla örtüldüğü ve pencerelerinde kafesli kapakların bulunduğu halidir. İkinci dönem, 1850 yıllarında, kulesi yükseltilerek ve üzerinde ahşap bir köşkün ilave edildiği dönemdir. Üçüncü dönem ise, 19. yüzyılın ikinci yarısında, kulenin üst tarafında, ampir üslupta kagir köşk inşa edildiği dönemdir.

Cumhuriyet Dönemi'nde, 1924 yılında müze fonksiyonu kazandırılan Topkapı Sarayı'nda müze gereksinimlerini karşılayabilmek adına değişimler yapılmış olduğu ve bazı yapıların mekan özelliklerinin bozulduğu araştırma kapsamında sunulmuştur. Buna göre, Cumhuriyet Dönemi'nde Tahsin Öz'ün müze müdürlüğü görevi sırasında yürütülen onarım çalışmalarında yapıların bazılarında, Üslup Birliğine Ulaşma (Stilistik Rekonstrüksiyon) yaklaşımı ile son dönem eklerinin kaldırıldığı

görülmektedir. Matbah-ı Amire’de bulunan gecekondur niteliğindeki yapıların yıktırılması, geç devirde Has Ahır’ın içinde oluşturulan ahşap bölmelerin kaldırılması bu anlayış ile gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde, Bâbüsselâm’da bulunan Geç Osmanlı Dönemi’ne tarihlendirilen kalemişi bezemeler kaldırılmıştır. Bâbüssaâde’nin iki yanında bulunan ve II. Mahmud Dönemi’nde eklenen perspektifli duvar resimleri de Tahsin Öz’ün yürüttüğü onarım çalışmaları neticesinde kaldırılmış ve horasan harcı ile sıvanmıştır. Son dönem bezemelerinin ve duvar resimlerinin kaldırılması ile estetik birikimden uzaklaşmıştır.

İkinci Avlunun tarihsel sürecinde meydana gelen değişikliklerden dolayı bazı yapılar günümüze ulaşmamıştır. Devletin halka açık ve halkın işlerinin görüldüğü, divan toplantılarının yapıldığı mekan olarak kullanılan ve II. Mehmed Dönemi’nde inşa edilen Eski Divanhane yapısı, göze hoş gelmemesi nedeniyle 1917 yılında yıktırılmıştır. İkinci Avlu revaklarının bitiminde yer alan Yazıcılar Dairesi ile arkasında Has Ahırlar Avlusu revaklarında set üzerinde bulunan yapı 1918 tarihinde çıkan bir yangından dolayı yok olmuşlardır. Divan toplantılarının neticelerini padişaha sunan Telhîscilerin kullandığı Telhis Köşkü de, Abdülaziz’in buyruğuyla 1867’de yıktırılmıştır.

Topkapı Sarayı’nın tarihi, mimari ve estetik değerinin yaşatılması ve sürdürülebilmesi Kültür Varlığı Koruma ilkelerine ve alınacak kararlara bağlıdır. Sarayda bulunan yapıların tarihi kimliği göz önünde tutularak, yapının kendisinin de müze olarak sergilenmesi amacıyla sanat tarihi araştırmalarına ağırlık verilmesi ve yapıların kitabelerinden, mimari dönem özelliklerinden faydalanılarak koruma ve nitelikli restorasyon çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

-Birincil Kaynaklar

Albert Khan Arşivi, 36603.

B.O.A., 9917.29.

T.S.M.A.D., 449, Yaprak 1b, 26 Ra, 1292.

T.S.M.B., 200, y. 141 b-142a.

T.S.M.H. 1517, y. 37b-38a.

T.S.M.H., 1523, y.15b.

T.S.M.H., 1523; y.18b-19a.

T.S.M.H., 1524, y. 242a.

T.S.M.H., 3593.

T.S.M.K., H. 1517, y. 17b, 18a.

-İkincil Kaynaklar

AKDENİZ, G., Topkapı Sarayı Resmi Toplantı Birimlerinin Geçirdikleri Değişimin Araştırılması, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1995.

AKSU, B., Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 2017.

AKŞİN, S., (1994), "Osmanlı Sarayının Yapısı ve İşlevleri", X. Türk Tarih Kongresi, C.5, IX. Dizi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2066-2082, 1994.

AKŞİT, O., Roma İmparatorluk Tarihi II, İstanbul, 1970.

AKTEPE, M., Abide ve Sanat Eserlerimize Ait Türk Tarihlerinde Mevcut Bilgiler, Sanat Tarihi Yıllığı, 1966-1968.

ALTINBIÇAK, Y., Topkapı Sarayı Mutfaklarının Koruma Projesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

ALTINDAĞ, Ü. ve BAYRAKTAR, N., 'Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları I (Harem ve Baltacılar Koğuşu), Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık:2, İstanbul, 1987.

- ALTINDAĞ, Ü. ve BAYRAKTAR, N.**,Topkapı Sarayı Müzesi Tahrir Komisyonu Çalışmaları II, Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3, İstanbul, 1988.
- ALTINDAĞ, Ü.**, “Darüssaâde” Maddesi , TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, 1994, s. 1-3.
- AND, M.**, 16.Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 59, İstanbul ,1993.
- ANGİOLELLO,G.**, “Historia Turcheso” , Fatih Sultan Mehmet, Edt. Pınar Gökpınar ve Erhan Afyoncu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- ARIK, R.**, Kubad Adab, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.
- ARSEVEN, C. E.**, Türk Sanatı, Akşam Matbaası, 1928.
- AŞIKPAŞAZADE**, Osmanoğullarının Tarihi,Haz.Kemal Yavuz,K Kitaplığı Yayınları,İst,
- ATÂ**, Tayyazâde, Enderun Tarihi, Edt.Mehmet Arslan, C. 5, Kitapevi Yayıncılık, 2010.
- ATALAY, B.**, Batılıların Gözüyle Topkapı Sarayı, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- ATASOY, N.**, Osmanlı Sarayları, İstanbul Üniversitesi Yayınları (Ayrı Basım), 1972.
- ATASOY; N.**, Harem, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul 2011, s.26.
- AYDIN, H.**, Resimli Belgelerde Topkapı Sarayı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları,2013.
- AYVERDİ, E. H.**, Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri, İstanbul, 1966.
- AYVERDİ, E. H.**, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1947.
- BAŞARIK, E.**, Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekânlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, 2009.
- BAŞGELEN; N.**, Müze-i Hümayun'dan Günümüze İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Mart-Nisan, 2006/ No.14.
- BAYRAK, M. O.**,Topkapı Sarayı, Sümer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1996.
- BAYRAKTAROĞLU; S.**, Eski Saray ve Fatih Devri Eserlerine Toplu Bir Bakış, İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Bölümü, Bitirme Tezi, 1967.
- BOSSERT, H. Th.**, “İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı”, Üniversite Konferansları 1939-40, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:125.

- BOZKURT, N.**, ‘Harem’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 16. Cilt, 1997.
- CANTAY; G.**, “Edirne Yeni Sarayı (Matbah-ı Âmire) Kazısı 1999”, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Genel Müdürlüğü, 22-26 Mayıs 2000, İzmir, s. 439-448.
- CENKMEN, E.**, Osmanlı Sarayı Kıyafetleri, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948.
- CİMİLLİ, H. C.**, Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- ÇEÇEN, K.**, II. Bayezid Suyolu Haritaları, İSKİ, İstanbul, 1997.
- ÇELEBİ, S. M.**, Yapılar Kitabı, Haz. Hayati Develi, K Kitaplığı Yayınları, 2003.
- DANIŞMAN, Z.**, Koçi Bey Risalesi, Devlet MEB Kitapları, 1972.
- DELEMEN, İ.**, “Bizantion: Koloni-Kent-Başkent”, Bizantion’dan İstanbul’a Bir Başkent’in 8000 Yılı, 5 Haziran- Eylül 2010, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- DİKER, H. F.**, “Topkapı Sarayı Müzesi’nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı”, Yapı Dergisi, Sayı: 409, 2015.
- DİKER, H. F.**, Topkapı Sarayı Müzesi’nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekânı 2; Yapı Dergisi, Sayı: 409, Aralık, 2015.
- DİKER, H. F.**, Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2000.
- D’OHSSON, M.**, Tableau Général de l’Empire Othoman, Gennadius Kütüphanesi Arşivi.
- ELDEM, S. H., AKOZAN F.**; Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982.
- ERDOĞDU, A.**, “Topkapı Sarayı Müzesi II. Avlu Dar’üssaade Ağası Yazıcılar Dairesi Araştırma Kazısı”, 12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 2001, s. 139-148.
- ERTUĞ, Z.**, ‘Topkapı Sarayı’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, 2012, s. 256-261.
- ERZEN, A.**, “İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri”, TTKB 18 (Nisan 1954), sayı 70.
- ESEMENLİ, D.**, Mekanlar- Zamanlar, Topkapı Sarayı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:65, İstanbul, 2000.
- EYİCE, S.**, “Yok Olan İstanbul Sarayları ve Sarayların Yaşatılmaları İçin Bazı Düşünceler”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu Bildirileri, İstanbul.
- EYİCE, S.**, Topkapı Sarayı, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985.

- EYÜBOĞLU, A.**, Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem), Sandoz Kültür Yayınları, no:9, İstanbul, 1987.
- FADOR, P.**, ‘*Telhis*’, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 40, 2011, s. 402-404.
- FIRATLI, N.**, “Topkapı Sarayı’nda Yeni Buluntular”, İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllıkları 11-12, 1964.
- FORCHEİMER, S.**, Die Byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel, Wien, 1893.
- FOSSATI, C.**, Ayasofia Constantinople, As Recently Restored by Order of H.M The Sultan Abdulmedjid.
- FREELY, John**, Osmanlı Sarayı-Bir Hanedanlığın Öyküsü, Remzi Kitapevi.
- GERLOCH; Stephan**, Türkiye Günlüğü 1573-1576, Cilt: 1, Çev. Tomris Noyan, Kitap Yayın Evi, İstanbul, 2010.
- GOUFFIER, C.**, Gabriel Florent Auguste de. Voya.g.e pittoresque de la Grèce, Paris, J.-J. Blaise, M.DCCC.XXII , 1822.
- GRABAR, O.**, The Architecture of Power; Palaces, Citadels and Fortifications, 1991.
- GÜLER, S.**, Bilinmeyen Yönleriyle T.S, Kaynak Yay, İzmir, 2012.
- HAMMER, J.**, “İstanbul ve Boğaziçi”, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- JEAN, E.**, Bizans İstanbul’u ve Doğu Seyyahları, çev: İlhan Arda, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, İstanbul, 1999.
- KAFESÇİOĞLU, Ç.**, Constantinopolis/ İstanbul, University Park, Pennsylvania State University Press, 2009.
- KARAHASAN, Ü.**, Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- KOCAASLAN; M.**, Topkapı Sarayı Harem’i: 1665 Yangını Sonrası Yenilme Projesi, Belleten, Cilt: LXXVI-Sayı: 275, Ankara 2012, s. 45-75.
- KOÇU, R. E.**, Topkapı Sarayı, Doğan Kitap, 2004.
- KÖYMEN, A.**, Alparslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı, Ankara, 1968.
- KUBAN, D.**, İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- KÜÇÜKERMEN, Ö.**, Bir İmparatorluk İki Saray, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- KÜTÜKOĞLU, M.**, Osmanlı Belgelerinin Dili, Kubbealtı Akademisi Kültür Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.

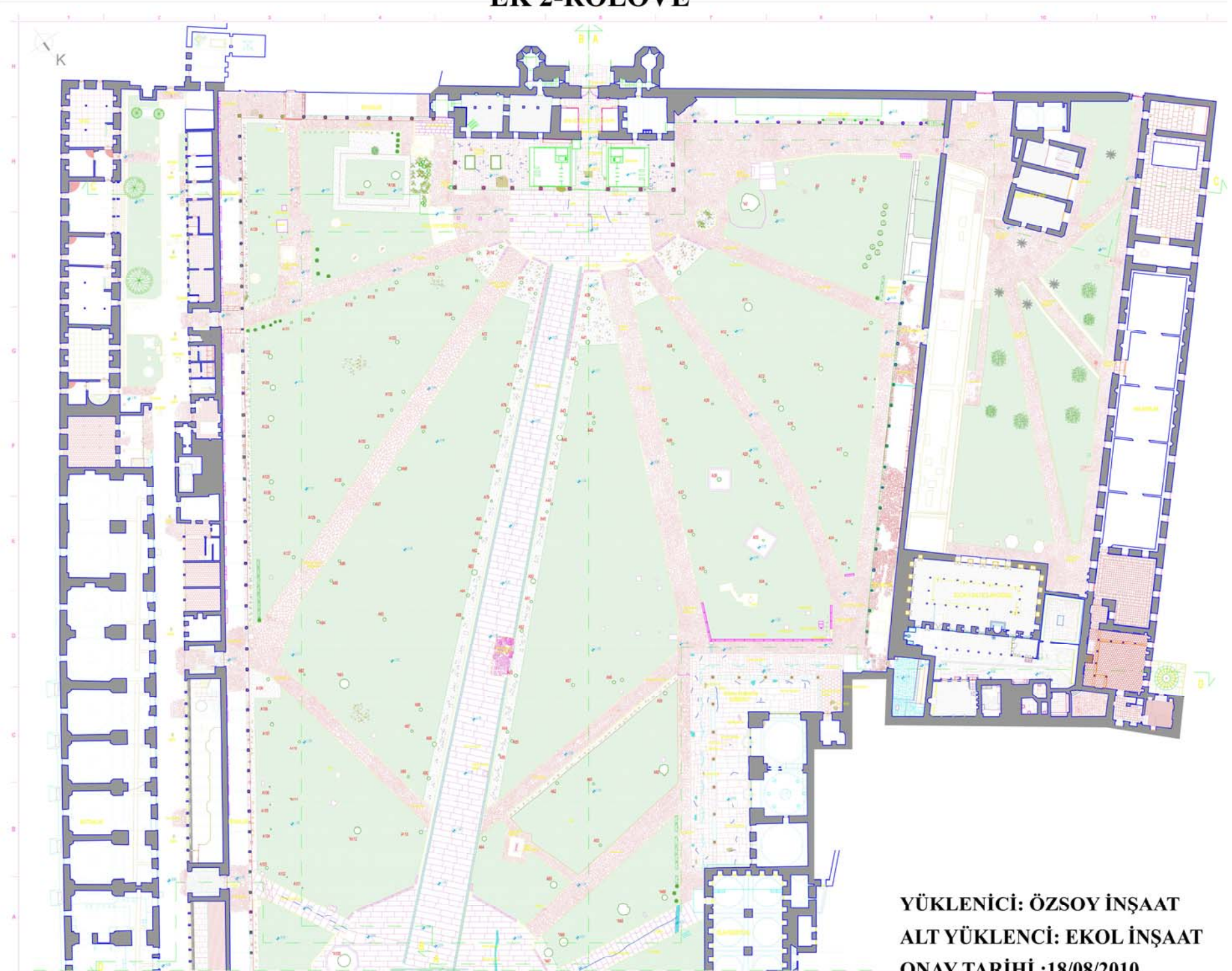
- MANGO, C.**, Bizans Mimarisi, çev. Mine Kadirođlu, Özel Basım Yayınevi,2006.
- MATHEWS, T. F.**, The Early Churches of Constantinople: Architecture and Ligury, The Pennsylvania State University Press, Londra.
- MATRAKÇI Nasuh** (1564), Beyan-ı menazil-i sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han; Hazırlayan: Hüseyin Gazi Yurdaydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- Meclis-i Vükelâ Kararı ile Müteşekkil Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümen-i Daimisi, Topkapı Saray-ı Hümayununun Tamiratı Münasebeti ile Encümenin Hükümet-i S'eniye'nin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor, Darühilafetü'laliye Matbası, 1337 (1921).
- MERAL,H. F.**, Belgeler Işığında Topkapı Sarayı Müzesinin Cumhuriyet Dönemi'nde Geçirdiği Onarımların İncelenmesi, Dan: Hasan Fırat Diker, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Mayıs 2014, Ankara.
- NECİPOĞLU, G.**, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- OGAN, A.**, 1937 yılında Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı, Belleten 4, 1940.
- ORTAYLI, İ.**, Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- OSMAN, R.**, Edirne Sarayı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957.
- ÖGEL, B.**, “Türk Kültür Tarihine Giriş”, Ankara, 1978.
- ÖZ, T.**, Eski Türk Çinileri, İstanbul, 1952.
- ÖZ, T.**, Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları, Güzel Sanatlar Dergisi 6, 1949.
- ÖZCAN, A.**, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi",Tarih Dergisi ,F-2,S.1-51.
- PENZER, N. M.**, Harem, Alfa Yayıncılık, 2015.
- SAKAOĞLU, N.**, Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, 2003.
- SEÇKİN, N.**, “*Osmanlı Mimarisinde 15. yüzyıla İlişkin İki Saray Yerleşimi; Edirne (Yeni) Sarayı ve Topkapı Sarayı*”, Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, İstanbul 23-27 Eylül1991, Kültür Bakanlığı Yayınları/1705, Ankara, 1995.
- SİLAHDAR**, Silahdar Tarihi, C.2, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı,10-14, İstanbul, 1928.

- SÖNMEZ, Z.**, Sinân-ı Âtık, TDV İslam Ansiklopedisi, 37. Cilt, 2009.
- SÖZEN, M.**, Bir İmparatorluğun Doğuşu - Topkapı Sarayı, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul, 1988.
- SÖZEN, Metin**, Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul, 1990.
- STEPHAN, G.**, (2010), Türkiye Günlüğü, 1573-1576, Cilt: 1, (Çev. Tomris Noyan), Kitap Yayın Evi, İstanbul, 2010.
- ŞİMŞİRGİL, A.**, Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2005.
- TAVERNIER, J. B.**, 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı, çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, Kitap Yayınevi, 2014.
- TEKİN, O.**, Byzas'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2001.
- TEZCAN, H.**, Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1989.
- Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.
- TUNCAY, H.**, Çinili Köşk, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri Yayınları, İstanbul, 1980.
- UĞRAŞ, H. M.**, Topkapı Sarayı Çinili Köşk/ Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- UZUNÇARŞILI, İ. H.**, Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- WALSH, R.**, Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, Cilt I, Londra-Paris.
- WEİNER, M.**, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, çev: Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- WİTHERS, R.**, Büyük Efendinin Sarayı, çev. Cahit Kayra; Yeditepe Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- YÜCEL; M. ; TAŞAR M.**, Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti, VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Mart, 2016.

İnternet Kaynakları

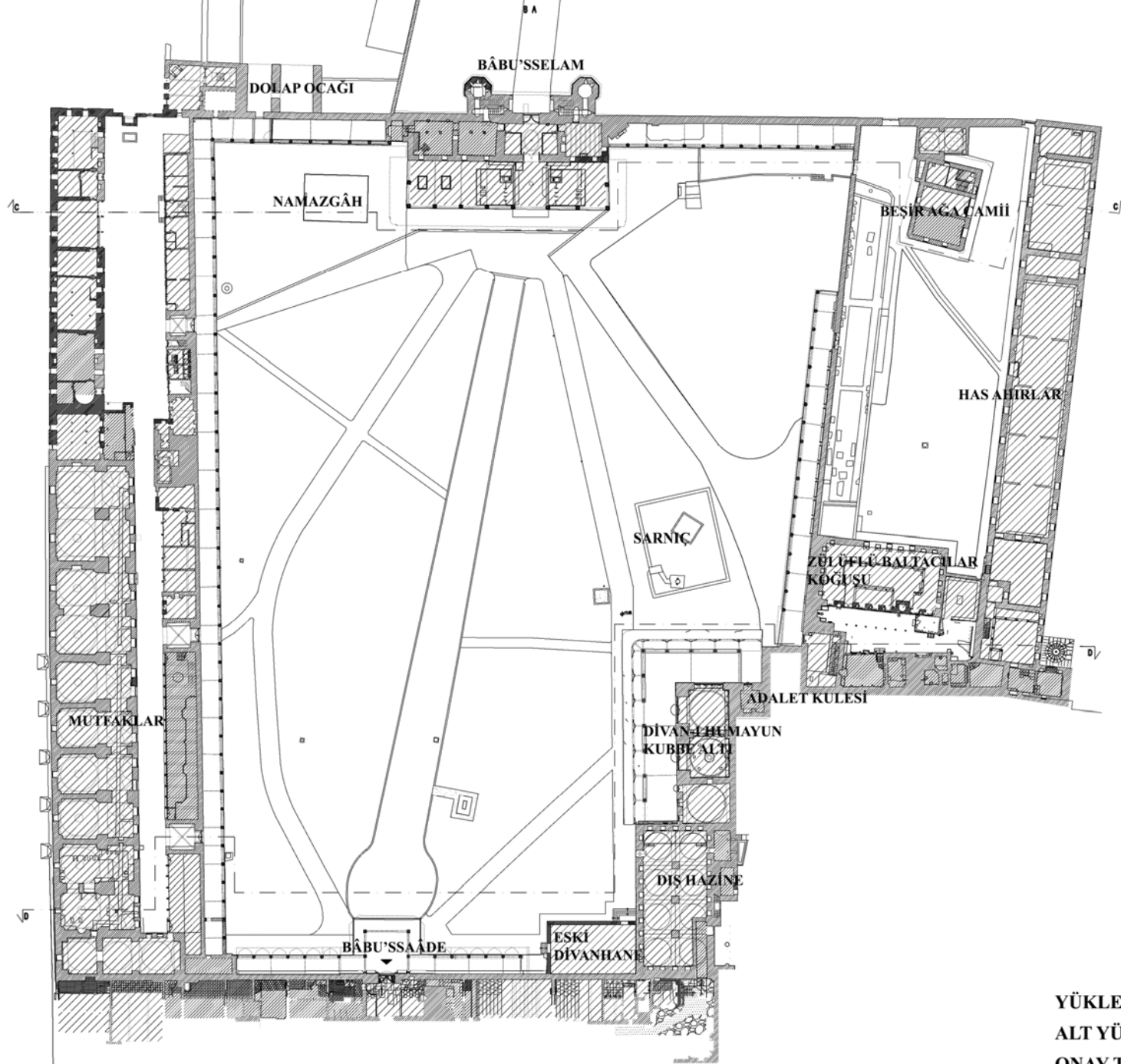
- URL 1: [www. istanbul-constantinople.culturalspot.org/](http://www.istanbul-constantinople.culturalspot.org/) Erişim Tarihi: 15.04.2017
- URL 2: www.discoverislamicart.org/ Erişim Tarihi: 01.07.2018
- URL 3: www.sanatin Yolculugu.com Erişim Tarihi: 04.10.2017
- URL 4: www.wikiwand.com.tr Erişim Tarihi: 12.06.2017
- URL 5: www.ottomaninscriptions.com Erişim Tarihi: 28.12.2017
- URL 6: [www. web.abo.fi/fak/hf/2KarlXII.pdf](http://www.web.abo.fi/fak/hf/2KarlXII.pdf) Erişim Tarihi: 07.04.2018
- URL 7: <http://collections.vam.ac.uk> Erişim Tarihi: 25.05.2018

EK 2-RÖLÖVE

YÜKLENİCİ: ÖZSOY İNŞAAT
ALT YÜKLENCİ: EKOL İNŞAAT
ONAY TARİHİ :18/08/2010

EK 3-RESTİTÜSYON
(MÜZELEŞME DÖNEMİ GEÇ 19. YÜZYIL ERKEN 20. YÜZYIL)

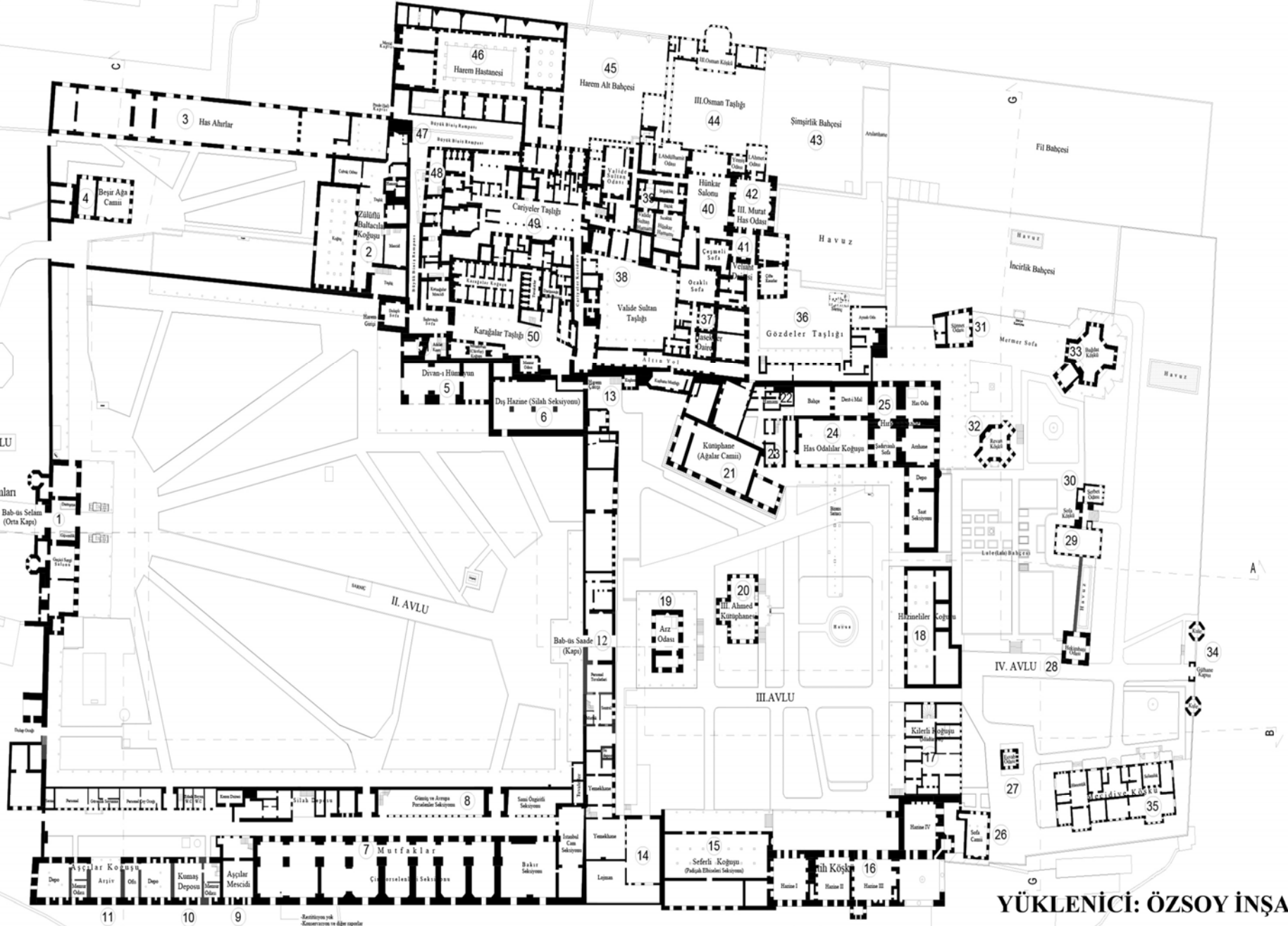

YÜKLENİCİ: ÖZSOY İNŞAAT
ALT YÜKLENCİ: EKOL İNŞAAT
ONAY TARİHİ :18/08/2010

2500 cm

EK 4-VAZİYET PLANI

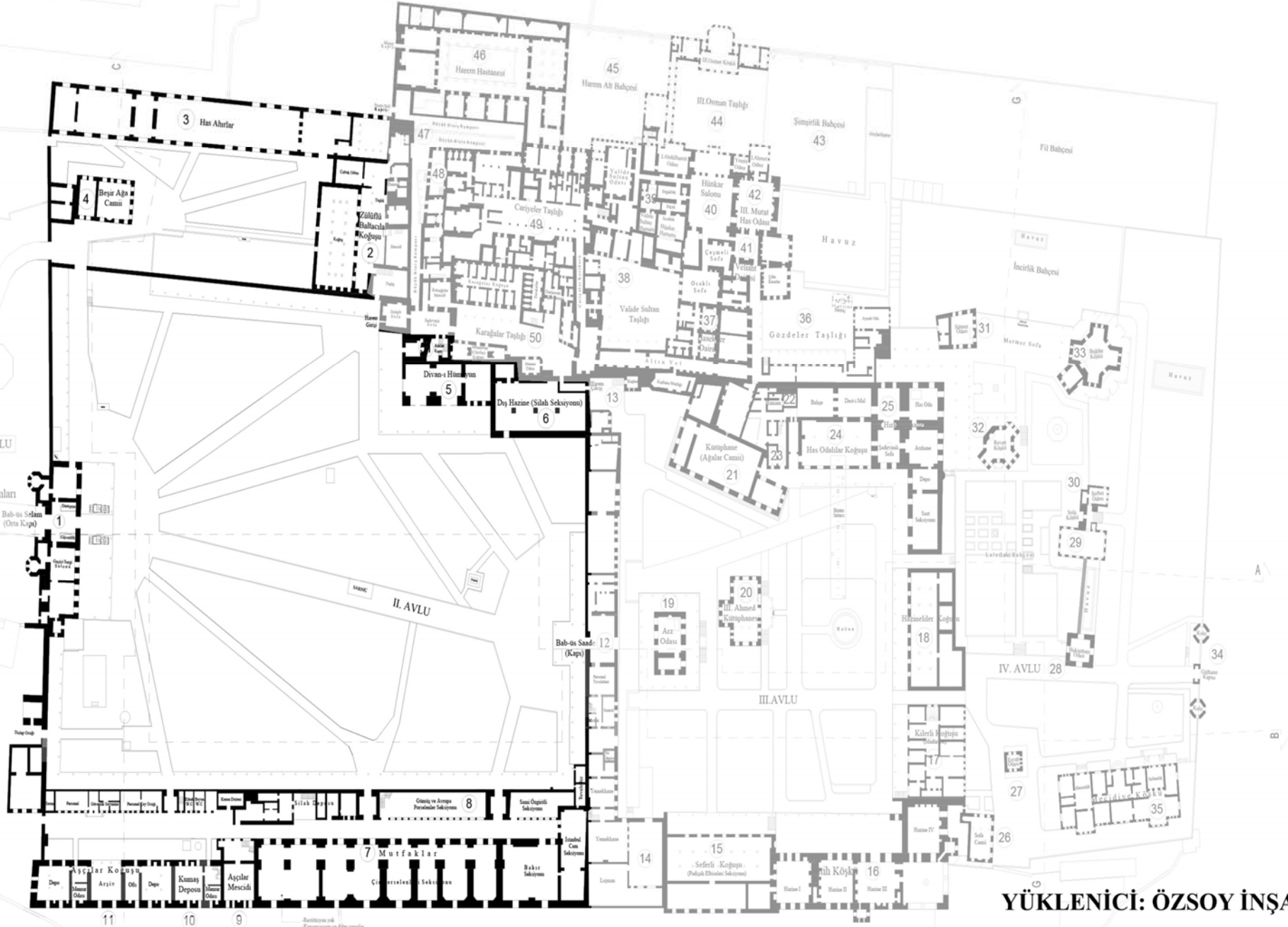
1. Bab-üs Selam
2. Zülfiü Balcılar Koğuşu
3. Has Ahırlar
4. Beşir Ağa Camii ve hamamı
5. Divan-ı Hümayun
6. Silah Seksiyonu (Dış Hazine)
7. Mutfaklar
8. Silah Deposu, Gümüştük, Arşiv
9. Aşçılar Mescidi
10. Kumaş deposu
11. Aşçılar koğuşu
12. Bab-üs Sade (Akağalar Koğuşu)
13. Harem Çıkışı, Kuşhane
14. Yemekhane, Lojman
15. Seferî Koğuşu
16. Fatih Köşkü
17. Kilerli Koğuşu
18. Hazineler Koğuşu
19. Arz Odası
20. III. Ahmed Kütüphanesi
21. Ağalar Camii
22. Has Odalılar Hamamı
23. Eski Komiserlik Binası (İhtiss Kütüphanesi)
24. Has Odalılar Koğuşu
25. Kutsal Emanetler, Sünet Odası, Sofâ-ı Hümayun
26. Sofâ Camii
27. Esvab Odası
28. Hekimbaşı Odası
29. Sofâ Köşkü
30. Şerbet Odası
31. Sünet Odası
32. Revan Köşkü
33. Bağdat Köşkü
34. Mecidiye Kuleleri
35. Mecidiye Köşkü
36. Gözdeler Taşlığı
37. Hasekiler Dairesi
38. Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı
39. Hünkar ve Valide Sultan Hamamları
40. Hünkar Salonu
41. Veliâht Dairesi
42. III. Murat Has Odası
43. Arslanhane, Arslanhane Bahçesi, Büyük Havuz
44. III. Osman Köşkü ve Taşlığı, I. Abdülhamit Odası, III. Selim Odası
45. Harem Alt Bahçesi
46. Harem Hastanesi
47. Şadırvanlı Sofa, Dolaplı Sofa, Büyük Binîş Rampası, Perde Kapısı
48. Meşkhane
49. Cariyeler Taşlığı
50. Karağalar Taşlığı
51. Adalet Kasrı

YÜKLENİCİ: ÖZSOY İNŞAAT
ALT YÜKLENCİ: EKOL İNŞAAT
ONAY TARİHİ :18/08/2010

EK 5 -VAZİYET PLANI İKİNCİ AVLU

1. Bab-ı Selam
2. Zühüflü Baltacılar Koğuşu
3. Has Ahırlar
4. Beşir Ağa Camii ve hamamı
5. Divan-ı Hümayun
6. Silah Seksiyonu (Dış Hazine)
7. Mutfaklar
8. Silah Deposu, Gümrüklük, Arşiv
9. Aşçılar Mescidi
10. Kumuş deposu
11. Aşçılar koğuşu
12. Bab-ı Sade (Akağalar Koğuşu)
13. Harem Çıkışı, Kuşhane
14. Yemekhane, Lojman
15. Seferli Koğuşu
16. Fatih Köşkü
17. Kilerli Koğuşu
18. Hazineler Koğuşu
19. Arz Odası
20. III. Ahmed Kütüphanesi
21. Ağalar Camii
22. Has Odalılar Hamamı
23. Fski Komiserlik Binası (İhtiss Kütüphanesi)
24. Has Odalılar Koğuşu
25. Kutsal Emanetler, Sünnet Odası, Sofu-ı Hümayun
26. Sofa Camii
27. Esvab Odası
28. Hekimbaş Odası
29. Sofa Köşkü
30. Şerbet Odası
31. Sünnet Odası
32. Revan Köşkü
33. Bağdat Köşkü
34. Mecidiye Kuleleri
35. Mecidiye Köşkü
36. Gözdeleler Taşlığı
37. Hasekiler Dairesi
38. Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı
39. Hünkar ve Valide Sultan Hamamları
40. Hünkar Salonu
41. Veliaht Dairesi
42. III. Murat Has Odası
43. Arslanhane, Arslanhane Bahçesi, Büyük Havuz
44. III. Osman Köşkü ve Taşlığı, I. Abdülhamit Odası, III. Selim Odası
45. Harem Alt Bahçesi
46. Harem Hastanesi
47. Şadırvanlı Sofa, Dolaplı Sofa, Büyük Binış Rampası, Perde Kapısı
48. Meşkhane
49. Cariyeler Taşlığı
50. Karağalar Taşlığı
51. Adalet Kasrı

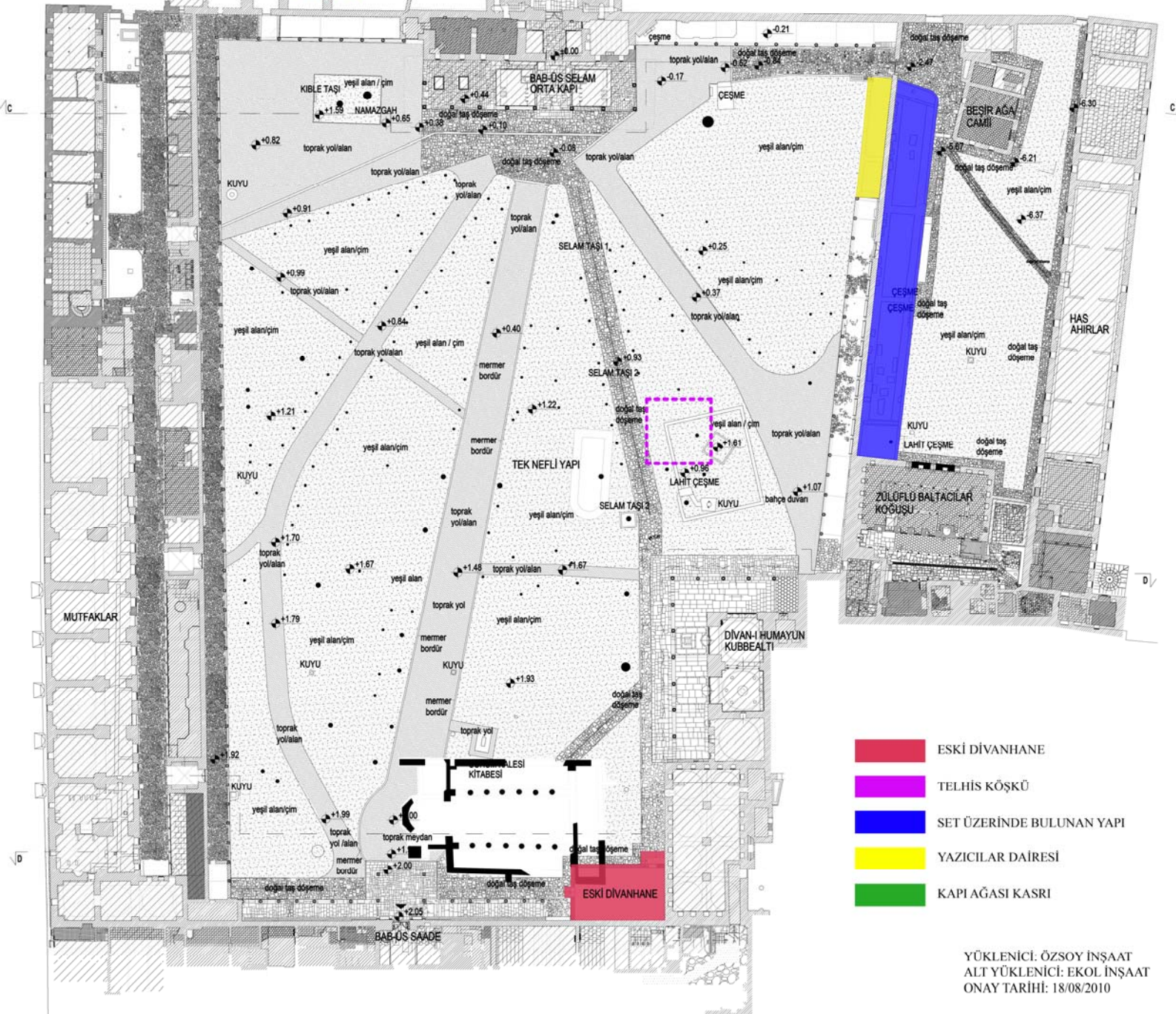
YÜKLENİCİ: ÖZSOY İNŞAAT
ALT YÜKLENCİ: EKOL İNŞAAT
ONAY TARİHİ :18/08/2010

DOLAP OCAĞI

EK 6: İKİNCİ AVLUDAKİ OSMANLI DÖNEMİ KAYIP MEKANLARI

(EKOL YAPI İNŞ. TAN TEMİN EDİLEN PLAN REVİZE EDİLEREK HAZIRLANMIŞTIR)

- ESKİ DİVANHANE
- TELHİS KÖŞKÜ
- SET ÜZERİNDE BULUNAN YAPI
- YAZICILAR DAİRESİ
- KAPI AĞASI KASRI

YÜKLENİCİ: ÖZSOY İNŞAAT
ALT YÜKLENİCİ: EKOL İNŞAAT
ONAY TARİHİ: 18/08/2010